

FOLKMAGAZIN

A Tata

Novák Ferenc 90.
születésnapjára

A Tata

Novák Ferenc 90. születésnapjára

– Korniss Péter fotóival –

Tánc történeti előadás – Táncháztalálkozó, 2014

Címlap: Gyűjtés Dobos Károly bandájával – Szék, 1967

Hátsó borító: Neuwirth Annamáriával a Passió felújító próbáján – Bihari Együttes, 2019

folkMAGazin • Tizennyolcadik különszám • Megjelent 2021. március 27-én • Kiadja a Táncház Alapítvány • Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János • Felelős szerkesztő: Grozdits Károly • Tervező-szerkesztő: Berán István • Munkatársak: Bede Judit, Gósi Anett
Cím: Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6. • Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153 • Tel./fax: (36.1) 214-3521 • Honlap: www.folkmagazin.hu
Ára: 1.200,- Ft • Előfizetőknek: 600,- Ft • Megrendelhető a szerkesztőség címén vagy a honlapon keresztül • Porszinter Nyomda, tel.: 1/388-7632
ISSN - 1218 - 912X • Bankszámlaszám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary Táncház Alapítvány B.I.C. OTPVHUB HU55 11701004-20171625-00000000
A folkMAGazin kiadását a Nemzeti Kulturális Alap Népművészet Kollégiuma támogatja
Jelen kiadványunk szakmai partnere a Hagyományok Háza, támogatója az NKA Halmos Béla Program Kollégium

„Tatával lehetett erről diskurálni...”

Rossa László

Rossa László zeneszerző, zenei rendező, a néptáncmozgalom mára klasszikussá vált darabjainak alkotója neves koreográfusok oldalán. 1982-től hosszú évekig a Honvéd Együttes kötelékében ontotta Novák Ferenc darabjaihoz a zenét.

– *Hogyan került Tanár Úr kapcsolatba a népzenevel? Tata révén? Hiszen, ha jól tudom, a Zeneakadémián klasszikus zeneszerzés szakon végzett.*

– Igen, Farkas Ferencnél. Elvileg a Zeneakadémia első évfolyamán népzeneből kellett szonátát írni, ami egyébként, mai szemmel, kérdéses kapcsolat. De a népzene jóval korábban ott volt az életemben, amolyan nemzeti elkötelezettségből. Így nevelkedtem. Érdekes módon a hangszeres népzene maga akkoriban még nem volt ennyire ismert. Amikor antikváriumban megszereztem Lajtha László *Széki gyűjtését*, csak bámultam: „Úristen, ilyen is van?!”. A Patria lemezszorozat hiánycikk volt! Szóval, kerestem a népzene, mert érdekelt. Aztán szóltak az Akadémián, hogy kellene egy zongorista az Erkel Együttesbe, amit Galambos Tibor vezetett.

– *Innen hívta át Tata a Bihari Együttes?*

– Nem, innen a Vasasba kerültem. Ez nagyon meghatározó volt, Gyékával [*Györgyfalvy Katalin*] és Szigeti Karcsival dolgozni. Eleinte még korrepetitorként: zongoráztam, és erre táncoltak a táncosok. De ez hamar alkotói folyamat is lett. Mert vittem ugyan dallamokat, népdalokat, koncepciót, de megadatott, hogy én saját magam találjam ki menet közben a zenei anyagot. Na, és akkor felfigyelt rám a Tata, úgy a '60-as évek elején, és meghívott a Bihariba, eleinte kisebb dolgokra.

– *Mi volt az első nagyobb „dolog”?*

– Az első komolyabb közös produkciónk – és azt én nagyon-nagyon szerettem –, a *Passió* volt. Tizenöt perc, nem hosszú, de az egyik legremekebb dramaturgiája Tatának. Ez Kerényi Imrének is inspirációt adott az általa rendezett *Csíkssomlyói passióhoz* [1981], de ez későbbi történet.

– *Hogyan folyt a közös munka? Mi készült el előbb, a zene, vagy a tánc?*

– Nézttem, ahogy a Tata mozdul, és ott helyben kialakult hozzá a zene. Az *Antigoné* például végig így készült.

– *Ez már a Honvédban?*

– Nem, ez eredetileg Hollandiában készült. Amikor Tata elment Hollandiába az ottani táncszínházat vezetni, akkor egy vagy két alkalommal kiköltöztem én is, Amszterdamba és Groningenbe. Ott, akkor én azt a merészséget csináltam, hogy élő hangszerek nélküli, digitális-szintetizátoros zenét írtam, arra gondolván, hogy az *Antigoné* egy bizonyos értelemben kortalan történet, és nem kötődik a magyar népzenehez. Nagyon jól sikerült. Mindenki nagyon szerette. A Tatán kívül! De ez is nagyon jó közös munkánk volt. Mindkettőnk nagyon inspirált a feladat, Tata „előtáncolt”, én kísértem, nagyszerűen ment. Mondok valamit: az a fajta világ, amit a néptáncból merítve ez a koreográfusgeneráció talált ki és vitt sikerre – Györgyfalvy, Szigeti, Novák, Kricskovic –, az így született. Szigetivel is nagyon jól tudtam dolgozni, pedig egy pokróc ember volt. Jó, hát néha a Tata is, de Szigeti még jobban.

– *Melyek voltak Tanár Úrnak az igazán fontos darabok?*

– Nekem három táncos produkció volt, amik az életemben a legfontosabbak: Szigetivel a *Rekvium a forradalomért*, Györgyfalvyval a *Változatok egy munkásmozgalmi dalra...* Hú, ez zeneileg is rettenetesen bonyolult mű, négy tételes, a zenészek majd beleg-

ebedtek. A Szolnoki Fesztiválon aztán meg is borultunk, de véletlenül pont jól intettem vissza a zenekart a káosz közepén... Mindezt megnyert a szám.

– *És mi a harmadik?*

– A harmadik, az a Tatával volt. Na jó, itt azért több van. Vagy a *Szarvassá változott fiak*, vagy a *Magyar Elektra* – ezt nagyon szerettem... És a *Kocsonya Mihály házassága*! Meg a *Forrószegiek!*

– *Melyiket tenné Tata darabjai közül az első helyre?*

– Hát... Nagyon sokfélék, tudod? Talán, személy szerint a *Forrószegieket*. Pedig az végig eredeti széki zene, nem komponált mű. De dramaturgiailag az is gyönyörű darab!

– *És mit gondolsz „A helység kalapácsáról”? Az zeneileg sokkal összetettebb...*

– Jaj, hát az is nagyon kedves nekem. Haydn híres zongora-hegedű-cselló trióját régebben sokat játszottam, az egerek táncának például az az alapja. A többi zene pedig korban is illeszkedik a Petőfi-műhöz. Általában az itthon készült művek jobban kötődtek a folklórhoz. Az *Elektra* például stílusosan kötöttebb volt, nem csak magyar anyagot, hanem különféle balkáni, román népzene is használtam.

– *És a mesedarabokról még nem is beszélünk...*

– Hát persze! A *Lúdas Matyi*, az *Áni Máni*, a *János vitéz!* Azokat is nagyon szerettem. De ez is mind-mind más volt. Később, a Honvéd Együttes újabb formációjának is sok zenét szereztem Zsuráfszky Zoltán mesedarabjaihoz, azok ma is sikerrel mennek. De visszatérve Tata darabjaihoz: tényleg nem lehet rangsorolni, mert nem is lehet őket összehasonlítani. Nem lehet az elektronikus zenéjű *Antigonét* összehasonlítani, például, a *Forrószegiekkel*.

– *Ennyi év alatt rengeteg anekdotájuk született, itthon is, külföldön is, amit a Tata és a régi táncosok is gyakran felelegetnek. Meséljen el egyet! Amit a nyomtatott sajtó is elbírnak...*

– Van egy nagyon aranyos történet. Azt hiszem, a *Szarvassá változott fiakat* csináltuk a Honvéd régi próbatermében. A terem végében, egy karzaton volt a zongora, jól rá lehetett látni a táncosokra. Próbáltunk, én játszottam, és elérkeztünk egy áriához, amit a Sebestyén Márti adott volna elő, de ő épp nem volt ott. Tata üvöltött, hogy énekeljek, „hát legyen már valami...”! Erre a magam rekedt, fátyolos hangján elkezdtem „Sebestyén Mártit” énekelni. Lent a Tata a táncosokkal a *pas de deux* női szólamát koreografálta nagy, lírai, női mozdulatokkal, én meg szopránban ordítottam... Leállt a próba. A táncosok annyira röhögtek, hogy képtelenség volt folytatni. Tata nagyon dühös lett... De azért ez is egy szép emlék.

– *Melyik volt az utolsó közös darabjuk a Honvédban?*

– Passz... Nem emlékszem. Lassan kikerültem a néptáncból. Ennek nem csak én voltam az oka: olyan mértékben megerősödött az autentikus gondolkodás – és ez nem jó, vagy rossz, egyszerűen így alakult –, hogy az a fajta színház, az a fajta táncjáték, ami régebben nagyon működött, az lassan kikopott. És akkor színházakban kezdtem el dolgozni, nagyon sok rendezővel. Legtöbbit és legszívesebben Kerényi Imrével és Vándorfi Lászlóval. De sokat dolgoztam Nagyváradon is, ahová a Tata vitt el annak idején. A Nagyváradi Színház szinte az otthonom volt.

– Volt valami extra dramaturg-vénája, Tanár Úr, hogy a *Honvéd-ban* is ennyiféle történet színpadi adaptációjához tudott jó zenét írni?
 – Talán volt érzésem a dramaturgiai gondolkodáshoz. Rengeteg drámát olvastam, már fiatalabb koromban is. És idővel ez csak csiszolódott. Úgy ötven-hatvan színpadi műnek írtam meg a zenéjét.
 – Ez azt is jelentette, hogy Tata hagyta, hogy a darabokba beleszóljon?
 – Sőt! Az alkotás az egyfajta tanácskozás volt. Jöttek az ötletek,

gondolatok. És Tatával lehetett erről diskurálni, még hajlott is dolgokra. De a legjobb emlékeim vele – és azt hiszem, ezt ő is vallja – azok a napok vagy esték, amikor ott, nála, a nagy kerek asztalnál az egészet kitaláltuk. Így született meg a *Kocsonya Mihály házassága*, a *Magyar Elektra*, és a többi nagyszerű munka. Ezekben nagyon hittem. Ezek nagyon nagy emlékeim!

Herczku Ágnes

„A bölcsőtől a koporsóig” – Magyar Televízió, 1967

„Mindenestől benne lenni”

Truppel Mariann és Makovinyi Tibor

Truppel Mariann és Makovinyi Tibor táncművészek jó negyven éve házasodtak össze a tánccal, harminchárom éve pedig egymással. Tibi huszonhat, Mariann tizennyolc évig volt a Honvéd Együttes szólistája.

– *Úgy tudom, Tata kiválasztott benneteket, hogy az évfolyamotok menjen egyenesen a Honvédba.*

– [MAKOVINYI TIBOR] Nem. Az évfolyam választotta ki a Tatát.

– *Hogyhogy? Honnan tudatok róla?*

– [M. T.] Nekünk a Balettintézetben kötelező volt szakmai napokon a hivatásos együtteseket megnézni. Így mentünk az Államiba, a Honvédba, a Dunába, a Népszínház Táncegyüttesébe és a Budapest Táncegyüttesbe. Sőt! Megnéztünk amatőröket is, például a Bartók, vagy a Bihari előadásait. Az utolsó évre az évfolyamunk nagyon összeért, nagyon jó közösség volt, ezért Román Sanyi felvetette, hogy mi lenne, ha az osztály együtt maradna, úgy, mint a Győri Balett. Amikor erre igent mondtunk, akkor megkereste Tatát, aki épp akkor jött vissza Hollandiából. Neki azt kellett átgondolnia, hogy amit eddig amatőr együttesekkel alkotott, azt most – bár teljesen tapasztalatlan, de – hivatásos fiatalokkal teheti meg.

– [TRUPPEL MARIANN] A Honvédban a szakmai napon a Győri Balett az *Izzó planétákat* próbálta. Láttuk Szűcs Elemért és Bangó Böbét zseniálisan táncolni egy teljesen más műfajban. Ez nagyon izgalmas volt. A vizsgakoncerten már mi is belekóstoltunk más műfajba: Györgyfalvy Katalin és Kricskovics Antal darabjait is nagyon imádtuk! Épp ezt a nyitást kaptuk meg Tatától. Tudtuk, az akkori Honvédnak nem az autentikus néptánc az erőssége, de Tata koncepciója, hogy színházban, a tánc színházában gondolkodik – már akkor említette az *István, a királyt* és a *Magyar Elektrát* –, de az autentikus vonalat sem akarja elengedni, szóval a műfaji sokszínűség és az ezzel járó előadói kihívások ígérete nagyon csábító volt.

– *Erre a „másfajta” táncolásra a Balettintézet felkészített benneteket?*

– [T. M.] Ezt a Honvédban kellett „ellesni”, a régi nagyoktól: Elemértől, Böbétől [*Bangó Erzsébet*], Matyától [*Varga Tóth Irén*], Fatertől [*Tarnóczai Zoltán*], Szó Pityutól, Túróczi Tomitól, Pityitől [*Gantner István*]. Olyan volt, mint az orvosoknak a rezidensképzés. Tizennyolc évesen, mikor kikerülsz az iskolából, azt hiszed, kész táncos vagy, de közben évek kellettek, mire jó előadó is lettél.

– [M. T.] Az Intézetben a nagyon erős négyéves autentikus képzés, amit Timár Sándortól kaptunk, nagyon kellett hozzá. Ebből Tata is építkezett, ebből teremtett a színpadon harmóniát.

– *Amikor aztán beszélgetek, énekelgetek is kellett, akkor kaptatok külön képzést?*

– [T. M.] Direktben nem. Tapasztalatot szerezni viszont sok lehetőségünk volt: az éneklést a stúdióban csiszoltuk Rossa tanár úrnak köszönhetően, a színpadi beszédet a velünk dolgozó színészek tanácsai segítették. Ez utóbbi kölcsönös volt, a színészek is támaszkodtak ránk, ha táncolniuk kellett. Bubik Pistával igazi barátság szövődött a *Magyar Elektra* és a *Magyar menyegző* próbáin.

– [M. T.] Utóbbiban ő volt a vőfély, tudnia kellett bizonyos táncokat. Így rendszeresen mentem hozzá a Nemzeti Színházba legényest, verbunkot tanítani. Nagyon igényes volt arra, hogy a szerepkörével azonosulni tudjon. Ezt az igényességet viszont tőlünk is elvárta Tata. „Ha kapsz egy szerepet, akkor olvass utána, legyen róla fogalmad, véleményed, mindegy, hogy az egy drámai szerep, vagy egy mesedarab!”

– *Első nagy szerepetek a „Kocsonya Mihály házasságában” a címszerep és az ifjú, iszákos ara szerepe. Ti inspiráltatok Tatát erre a darabra?*

– [T. M.] Szerintem ez korábban tervben volt... De erős a sejtésem, hogy engem látott a Tata részegen, egy kollégánk esküvőjén. És valahogy utána hangzott el, hogy mi leszünk a főszereplők...

– *Mit szóltatok? Szerettétek? A ti karaktereteknek éreztétek?*

– [M. T.] Nagyon szerettük. De én izgultam, félttem tőle – jól csinálom-e? Persze, Tata folyamatosan biztatott.

– [T. M.] Az alkatunkat is nagyon jól kihasználta Tata. Mi Tibivel magasak vagyunk, a szüleinket alakító Bangó Erzszi és Gantner István meg alacsonyok, filigrán termetűek. Erre az ellentétre végig épített, nagyon sok humoros pillanat fakadt ebből. Velem egyébként mindig az volt a baj, hogy magas vagyok. Emiatt sokszor ültem, nem osztottak be táncolni, mert kilógtam a női táncparkból. Amikor az *Elektra* készült, nagy löketet kaptam Tatától, mert engem is kiszemelt Klütaimnésztra szerepére. Ott álltam tizennyolc évesen, amikor Tata felolvasta a királynők névsorát: Lakatos Gabriella, Varga Tóth Irén, Truppel Mariann. Megdöbbsentem. Bennem ennyire megbíznak? Végül csak tizennégy év múlva táncoltam Klütaimnésztrát – a Honvéd szicíliai turnéján –, de ettől a bizalomtól kaptam egy magabiztosságot, és mire jött a *Kocsonya*, addigra nem zavart a magasságom. Sőt! Pont ez lesz a vicces! Menet közben jöttem rá, hogy van humorérzésem a mozgásban – nagyon jó vizsajelzéseket is kaptam –, így végül teljesen rátaláltam a szerepre.

– *De te az életben is jó humorú ember vagy.*

– [T. M.] A színpadon nagyon nehéz viccesnek lenni. Azt hihetnénk, ez milyen egyszerű, de nagyon könnyen elcsúszhatnak a hangsúlyok, és ordenáré lesz az egész. Tata nagyon ügyesen lavírozott, mutatta mi sok, mi a kevés, mikor legyünk bátrabbak, mikor ne. Nagyon szerettem, szerettük csinálni, úgyhogy most nagyon várjuk a felújítást. Marosvásárhelyen fogjuk betanítani Tibivel.

– *Tibi, neked a második nagy szereped már Fejenagy volt „A helység kalapácsából”?*

– [M. T.] Igen. Az egy érdekes szereposztás volt. Román Sanyival, aki a másik Fejenagy volt, mindketten kaptunk egy másik karaktert. Ő Bagarját is táncolta – amikor én voltam Fejenagy –, én pedig Haranglábot, amikor Sanyi volt a „széles tenyerű”.

– *Kevés volt a jó előadó? Vagy Tata látta bennetek a másik karaktert is?*

– [M. T.] Tata mindig figyelt arra, hogy karakteres táncosokat gyűjtsön maga köré. Volt, aki soha nem kapott főszerepet, de Tata mindig mondta, hogy a szólista nincs meg jó kartáncos nélkül. A pályám vége felé megpróbáltam a fiatalabbakat helyzetbe hozni, hogy megtapasztalhassák, megérezzék, milyen erőt, ugyanakkor milyen súlyt visz az, aki elől van. Meg kell mondanom, néha jó volt hátul „megpihenni”. Például a *Forrószegiekben* imádtam, hogy a tömegben kell táncolni. Egyáltalán nem volt degradáló.

– *Melyik a legkedvesebb szereped? Fejenagy? Döbrögi? A Huszárkapitány a „János vitézből”? Vagy a király az „Elektrából”?*

– [M. T.] Mindegyiket szerettem, mert mindegyik más volt. Agamemnón szerepét átvettem, az nem rám készült, ugyanakkor nagyon jó volt drámai szerepben is kipróbálni magam.

– *Amikor felújításra került egy-egy darab – sok év elteltével akár –, akkor Tata hozzá tudott tenni valamit?*

– [M. T.] Az mindig számított, hogy ő is ott van a próbateremben. Volt, hogy a teremben nem szólt semmit, de délután, a próba

utáni lazításnál mondta, hogy na, holnap ezt és ezt nézzük át újra. Nem azért, hogy nem tetszett, hanem elindított benne valami mást, és ez alapján újrainstruált.

– *Egy-egy nagy szerep átvételénél meg kellett küzdeni az „előképpel”? Gondolok itt Fülöp Viktorra (Agamemnón), vagy Lakatos Gabriellára, illetve Matyára (Klütaimnésztra). Számonkérte rajtatok Tata az elődötök működő, kipróbált gesztusait, megoldásait?*

– [T. M.] Nem, ő mindig az adott előadót figyelte, hogy ő mit hoz ki magából, mit hoz ki a szerepből. Az epigonok nem érdekelték. Lekoppintani valakit kevés. Így mindig új darab született. Sőt! A Tata is ettől éledt újjá! [Nevetünk] Teljesen felvillanyozta az újra-alkotás.

– [M. T.] A *Helységben* is, a dupla szereposztásnál a lépések ugyanazok voltak, de más emberek voltunk, más karakterrel, más töllettel, más érzélemmel és más elképzeléssel. Ami Sanyinak, vagy Bozár Lacinak mint Harangláb jól állt, az rajtam nem működött volna.

– [T. M.] Egyébként ez is mutatja, hogy Tata jól válogatta maga köré az embereket: a Honvéd fénykorában két-három szereposztást is ki tudott állítani, és volt is rá szükség, mert rengeteg előadásunk volt. Alig volt olyan előadás, ami kevésbé működött, talán a *József és testvérei*, vagy a *Fehérlófia*...

– [M. T.] Ilyenek szerintem minden színháznál előfordulnak.

– *Nektek volt-e mélypontotok a Honvédban? Hogy na jó, felmondok...*

– [M. T.] Nekem kétszer is! De nem személyes ellentétből, hanem amikor telítődtem a rengeteg előadással, a tánccal, a színházzal, a zenével... Amikor elfáradtam. És nem maradt motiváció.

– *Úgy, mint Román Sanyi?*

– [M. T.] Nem. Sanyi azért ment ki Amerikába, mert saját magát akarta építeni. Tata azért is engedte ki, mert tudta, hogy ebből a Honvéd táncára is profitálni fog. Lásd *A kertész álmát*...

– *Mariann, neked is volt, hogy tele a hócipőd?*

– [T. M.] Persze! Amikor berobbant a profi élet – *István, a király*, turné a Győri Balettel, *Magyar Elektra*, Szegedi Szabadtéri Játékok stb. –, az első évek lobogása után kicsit légüres térbe kerülünk. Visszaestünk a laktanyák szolgálati előadásainak a taposómalmába. Meg csalódás volt, hogy az épp készülő *Antigoné* címszerepét végül nem én kaptam meg – megint magas voltam –, a Szemérmes Erzsók komika szerepével meg nem akartam „vigasztalódni”, szóval, akkor úgy elgondolkodtunk, hogy ha bátrak lennénk, akkor elmehetnénk más együttesbe, kipróbálni magunkat... De utána, a kilencvenes években meg megint jó volt. Megint rengeteget utaztunk külföldre, újabb kihívások jöttek, Döbröginé szerepe a *Lúdas Matyiban*, aztán Bozsik Yvette darabja [Tavaszi áldozat], Kricskó [Kricskovics Antal] *Ruzsicsalójának* főszerepe Tibivel. Vele is imádtunk dolgozni!

– *Végül hány maradtatok a Honvéd Együttes kötelékében?*

– [M. T.] Én huszonhatot, Mariann tizennyolcat.

– *Anno a felvételimén tánckarvezető is voltál. Hány évig?*

– [M. T.] Tíz évig, 1996-tól, ahogy Sanyi végleg elment az együttesből. Az egy nagyon komoly kihívás volt! Hogy szakmailag eredményes legyél a vezetőség elvárásainak megfelelően, de az emberi oldalát se hagyd figyelmen kívül a táncosokkal való mindennapi munkában – na, ez kemény dolog, ehhez csapat kell!

– *Ihnykor kell jó pedagógusnak is lenni, gondolom. Mindketten tanárok is vagytok. Mit tanultatok Tatától, úgy is mint pedagógustól?*

– [T. M.] Amikor balett és néptánc mellett tánc történetet is tanítottam, akkor mindig eszembe jutott Tatának az az „intelmé”, hogy a tánc kapcsán nem lehet csak a táncról beszélni. Arra is figyelni kell, ami körülötte van: az irodalomra, zenére, képzőművészetre, a filmekre... Még filmklubot is tartott nekünk, sőt, emlékeztek, Jancsó Miklóst is meghívta beszélgetni, a bujáci edzőtáborba. Külföldön rendszeresen mentünk múzeumokba, kiállításra, táncelőadás-

ra. Erről, a világra, a művészetekre való nyitottságról mindig beszéltem a saját tanítványaimnak is.

– [M. T.] Ő töltötte meg tartalommal a szakmai pályámat. Az elgondolásaival, az életvitelével. Nem magát a tanítási módszereit viszem tovább, hanem a szellemiségét. Hogy nyitott szemmel járjunk a világban, és erről legyen véleményünk. És mint ahogy ő is sok mindent csinált – néprajz, Bihari Együttes, Hollandia, a Honvéd –, erre sarkallt minket is, tanulásra és a több lábbon állásra. Így végeztük el a táncpedagógusi szakot a Főiskolán, így mehettünk Dél-Amerikába Mariannal tanítani, így engedett el színházakba koreografálni. Tatának nem csak szakmailag volt fontos a társaság. A táncosai fontosak voltak úgy is mint emberek. Eleinte bosszantott, hogy a folyosón találkozva, csak úgy odavetette: „Hogy vagy, fiam?”, és már ment is tovább. Persze, mindig válaszoltunk és ezt meg is hallotta. Majd aztán később, a próbaterebben, vagy a büfében, vagy nála, az asztalánál, visszatért rá. Ha konkrétan nem tudott segíteni, akkor adott ajánlatot, kihez forduljunk. Tánckarvezetőként értettem meg igazán a csapatban való gondolkodást. Tatának művészeti vezetőként fontos volt a Honvéd Együttes többi kara is, Szalai Antiék, a színészek, az énekkar, a szimfonikus zenekar, a műszakosok. Persze, a szíve csücske az a tánckar volt.

– [T. M.] Mesterünk és mentorunk is volt egyszerre. Szerette maga köré gyűjteni az embereket, odafigyelt, kivel mi van, tudni akart rólunk. A mai napig bármikor felhívhatjuk, elmehetünk hozzá.

– [M. T.] Azt is említjük meg, hogy ez a fajta figyelem nem csak a néptáncosokra terjedt ki. Egy időben Tata nagyon erős embere volt az egész táncos szakmának. Ez volt számára a nagy család, azon belül pedig a szűkebb családi kör a Honvéd és a Bihari.

– *Visszatérve a beszélgetés elejére: Tatának abból az ígértebből, hogy az autentikus néptáncot sem akarja elengedni, lett valami?*

– [T. M.] Hogyne, például a *Tündérbert* és az *Utolsó leltár* [koreográfus: Diószegi László]. Később a *Nagyapák tánca* [koreográfus: Román Sándor], vagy a *Ki népei vagytok?* [koreográfus: Foltin Jolán]. A *Tündérbertet* nagyon szerettük, nem csak azért, mert több szólónk is volt benne, hanem mert ennek politikailag is volt egy nagyon erős töltete a Ceaușescu-korszak magyarságpolitikája miatt. Hogy mi a román-magyar együttélésről, a kultúrák tiszteletéről „beszélünk”, nem a széthúzásról. De már a műsor előkészületeiben is nyakig benne voltunk.

– [M. T.] Ki kellett menni Erdélybe viseletekért, amit aztán úgy csempesztünk át a határon. Akkor még tilos volt ilyeneket áthozni. Mariannak volt jogsija is, autója is – egy Volkswagen bogár – így mentünk a ruhákért Román Sanyival hármásban.

– *Hogyan tudtatok egy bogárral viseleteket csempészni?!*

– [T. M.] Kalandosan! Felöltözve, mint egy Michelin-baba! Három réteg román ing, rajta szoknya meg pulóver.

– [M. T.] Mi Sanyival szíjjukat vettünk a román ingekre, ketőt-hármat, csípőtől hónaljig, erre a melegítő, kalap, napszemüveg, cigi... Csak lazán! Azon imádkoztunk, ki ne nyitassák a vámosság a csomagtartót, mert nem tudunk lehajolni. Persze kinyitatták. Akkor nagyon jól jött a balett, második pozíció, egyenes hát, mély plié...! Nem is lett semmi baj.

– [T. M.] Azóta is, ha meglátjuk a színpadon valamelyik kötényt, vagy inget, megdobbán a szívünk: ezt mi hoztuk át a határon!

– *Fel sem merült bennetek, hogy ez milyen kockázatos? Nektek ez nem lett volna dolgotok! Leakasztjátok a szenderről, amit a jelmezes kikészít és kész...*

– [M. T.] Ez is a csapatmunka része volt. Meg az életünk része. Hogy nemcsak a Louvre-ba megyünk el, hanem az erdélyi falvakba is. A Honvédban mi nem csak táncosként voltunk benne. Hanem mindenestől! Tatával együtt!

Herczku Ágnes

„Tata nem egy dicsérős alkat”

Rusorán Gabriella (Rusi) és Turán János (Turci)

Rusorán Gabriella (Rusi) táncművész 1989-től 2011-ig volt a Honvéd Táncszínház szólistája. 1998-tól elválaszthatatlan párja Turán János (Turci), az amatőr néptáncmozgalom oszlopos tagja, aki 1984-től 2006-ig a Bihari János Táncgyűttesben táncolt.

- *Rusi, te mikor találkoztál először Tatával?*
- [RUSORÁN GABRIELLA] Még a Balettintézet néptánc tagozatán, amikor Tata eldöntötte, hogy az évfolyamunkból – akik közt ott volt például Román Sanyi, Pataki Andris, Lányi Attila, Bakos Gabi, Truppel Mariann, Makovinyi Tibi – fogja megcsinálni az új Honvédot. Végzősként két választás között ingadoztunk: az Államiba menjünk a Mestihez (Timár Sándor), aki évfolyamvezető mesterrünk is volt az Intézetben, vagy a Honvédba, Tatához. Az Államnak nagy presztízse volt, az volt „az” együttes, a Mesti is számított rám, így végül oda mentem. Közben gyakran jártam a volt osztálytársakat megnézni. Láttam például Truppel Mariant főszereplőként a *Kocsonya Mihály házasságában*. Gondoltam, milyen szuper, ilyen de jó lenne csinálni! Nagyon tetszett a Honvédnak ez a táncszínházi vonala. És az Államiban bő öt év után már éreztem, jó lenne váltani. Emlékszem, Dunaujvárosban egy előadáson találkoztam Eszterrel, akivel erről is beszélgettünk. [Foltin Jolán és Novák Ferenc lányától, Novák Esztertől származik a „Tata” becenev.] Azt Román Sanyi szólt, hogy ha komolyan gondoltam azt, amit Eszternek mondtam – hogy szívesen mennék a Honvédba –, akkor még aznap este menjek a Corvin térre, a Tata beszélni akar velem. Mint kiderült, Tata azt mondta, én vagyok az a táncos, akit bármikor átvenne a Honvédba.
- *Együtttest és koncepciót váltani ennyi év után nem lehetett könnyű... Emlékszel az első benyomásokra? Rögtön otthon érezted magad?*
- [R. G.] Persze, hiszen ott az egykori évfolyamtársaim voltak, akik megbocsátották, hogy régebben „cserben hagytam” őket. Arra emlékszem nagyon, hogy egy próbán vita kerekedett Tata és már nem tudom melyik táncos között, ment az adok-kapok, jó hangosan. Én meg csak tapadtam a bordásfalra, az Államiban ilyen jelenet elképzelhetetlen lett volna, olyan szigor volt, még nézni sem lehetett csúnyán. Jézusom, mi lesz ebből?! Kiderült: semmi. Megvolt a vita, kész, ennyi. A többiek nem is tudták, milyen jó dolguk van, hiszen nem dolgoztak máshol. Én nagyon meg tudtam becsülni ezt a szabadabb, családias légkört.
- *Turci, te emlékszel az első benyomásra Tatával kapcsolatban?*
- [TURÁN JÁNOS] Tizenegyházy évesen találkoztam vele először. Egy osztályba jártunk a fiával, Péterrel az Alsóerdősori Iskolába. Ez volt az első iskola, ahol nem szakkörként, hanem órarendben tanította Karcagi Éva néni a néptáncot. Olyanok koreografáltak nekünk, mint Foltin Jolán, Novák Ferenc, vagy Neuwirth Panni.
- *Ők azért már akkor is nagy nevek voltak...*
- [T. J.] Ezt akkor gyerekként fel sem fogtuk. Szerettük Tata óráit – vicces, kedves bácsi, ott ugrál –, minden lépést ő tanított, Kürtösi Zsolt volt a korrepetitorunk. Akkoriban még zongorára néptáncoltunk.
- [R. G.] Bizony! Ez még a Balettintézetben is így volt régen.
- *Turci, és hogy kerültetek az Alsóerdősor utcából a Bihariba?*
- [T. J.] Konkrétan behívót kaptunk. A mai napig megvan a távirat: „1984. szeptember 10-én 17 órára várunk a Bihari János Táncgyűttes utánpótlás csoportjába. Aláírás: Foltin Jolán”. Így került ki az Alsóerdősor utcai iskolából tizenkét-tizenhárom párral a Bihari utánpótlásának nagy része. És abból ötten maradtunk aztán nagyon

sokáig. Én huszonkét évig. Mi pont akkor kerültünk oda, amikor Tata már elmenőben volt Hollandia és a Honvéd miatt, így Foltin Joli néni vette át a Biharit.

– *De sokat dolgozott együtt a Honvéd a Biharival, így nem szűnt meg a kapcsolat. Emlékszel, neked mi volt az első nagy produkciód Tatával?*

– [T. J.] A Honvéddal a *Magyar menyegző* a Sportcsarnokban, 1990-ben. De a Tatával és több amatőr együttessel együtt a *Boszorkányok, varázslatok* ’87-ben, a Szegedi Szabadtéri Játékokon. Bublik István volt a főszereplő. Ott egyszer, egy próba szünetében azt a feladatot kaptam Tatától, hogy tanítsam meg a Bublikot táncolni. Tizenhét éves voltam.

– *Ez dicséret volt?*

– [T. J.] Nyilván valami olyasmi, bár Tata nem egy dicsérős alkat.

– *Rusi, te például „A helység kalapácsának” Szemérmes Erzsójaként óriásit alakítottál, szinte összenőttél a szereppel. Emlékszel a próbák alatt, vagy később, dicséretre?*

– [R. G.] Nem. [Nevet] Nem nagyon volt nálunk senki kiemelve. Attól is volt szerintem ennyire jó a csapat. Egyik este szólista voltál, a másik este a karban, valahol a hátsó sorban. Nem volt kivételezés.

– *És akkor mi inspirált?*

– [R. G.] Viccelsz? Hát a közönség! Én négyéves korom óta szerepelek!

– *Mi volt még kedves szereped? Mit szerettél csinálni?*

– [R. G.] A *Lúdas Matyit*, amiben cigánylányként kezdtem, később Banya voltam, majd Döbröginé. De képzeld, én a *Tiszaháti csárdást* is nagyon szerettem táncolni! Pedig az egy őskori, 1964-es koreográfia. Akkor a stilizáció még teljesen elfogadott volt a néptáncban. Meg a *Liszt Rapszódiát* is, bár abban már Makovinyi Tibiék sokat segítettek Tatának.

– *A táncszínházi darabok közül mit emelnél ki?*

– [R. G.] Szerettem a *Forrószegieket* vagy a *Magyar Elektrát*. De a vidámabb darabok közelebb állnak hozzám, mint *A helység kalapácsa* vagy a *Lúdas Matyi*.

– *Mit kaptatok Tatától előadóként?*

– [R. G.] Hát, hogy „színházasdit” lehetett csinálni! Világ életemben nem „csak” táncolni szerettem, hanem azt, hogy a táncval szavak nélkül is el lehet mindent mondani. És hogy ezt hogyan, milyen stílusban csináljuk. Ne legyen túl giccses, jó ízléssel nyúljunk a szerepeinkhez. Hogy igényesen és természetesen játsszunk.

– [T. J.] A dramaturgus számok nekem is nagyon sokat adtak. Például a *Közműves Kelemen*. Azt imádtam csinálni. Meg azok a rövid, de fontos mondatok: „Fiam, a függöny mögött kettővel is ugyanúgy táncolj, mintha középen állnál!”. Ez úgy megtapadt.

– *És ha egyáltalán el lehet választani a kettőt, emberként mit vittek „haza”?*

– [R. G.] A csapatban való létezését, az abban való gondolkodást. Valamiféle szabadságot, hogy megszólalhatsz, ha valamivel nem értesz egyet. Meg azt, hogy végül is gyerekek maradhattunk. Bármi fordulhattunk hozzá, ha baj volt.

– *Vagyis Tata rászolgált a becenevére...*

– [R. G.] Abszolút! Ez például az utazásoknál is lejött: szinte kötelező volt minden nevezetességet megnézni, vitt minket, a kitérőket

beleszámolta az utazásba. Az volt a ciki, ha nem akartál részt venni ezekben. Próbált minket nevelni, formálni, az érdeklődésünket felkelteni, mondván: „Ne legyetek bunkó néptáncosok!”.

– *Gondolom, ez a Bihariban is így volt.*

– [T. J.] Így nőttünk fel. Hogy nyitottak legyünk a világra. „Fiam, ha már itt vagy, akkor tessék elmenni, megnézni ezt és ezt! Ki tudja, hogy eljutsz-e még ide az életben?” És a felszínesség ellen agitált. „A helyi népet leginkább nem a turistaközpontban fogod megismerni, a nagy vendéglőben, hanem a kis utcában, a kis kocsmában. Akkor azt fogod enni, amit ők esznek, és azt a zenét hallgatod, amit ők hallgatnak.” A mai napig ezekkel a mondatokkal a zsebünkben vágunk neki a privát utazásainknak is.

– *És amikor az „atyai szigor” visszaüött rátok?*

– [T. J.] Amikor mehettünk mindannyian a p***ba?

– [R. G.] Persze, hát „állapotos tevék” is voltunk! De ez nem jelentett komoly haragot!

– [T. J.] Sőt, azt éreztük, hogy azt „cseszegeti”, akit szeret. Ez volt az extra figyelem jele.

– *Csak a szépre emlékeztek? Semmi konfliktus?*

– [R. G.] Nekem a szülési szabadságról való visszamenetelem nem volt sima ügy. De végül minden rendeződött.

– *Megbántad valaha, hogy eljöttél az Államiból?*

– [R. G.] Nem, soha.

– *Hány évet táncoltál végül a Honvédban?*

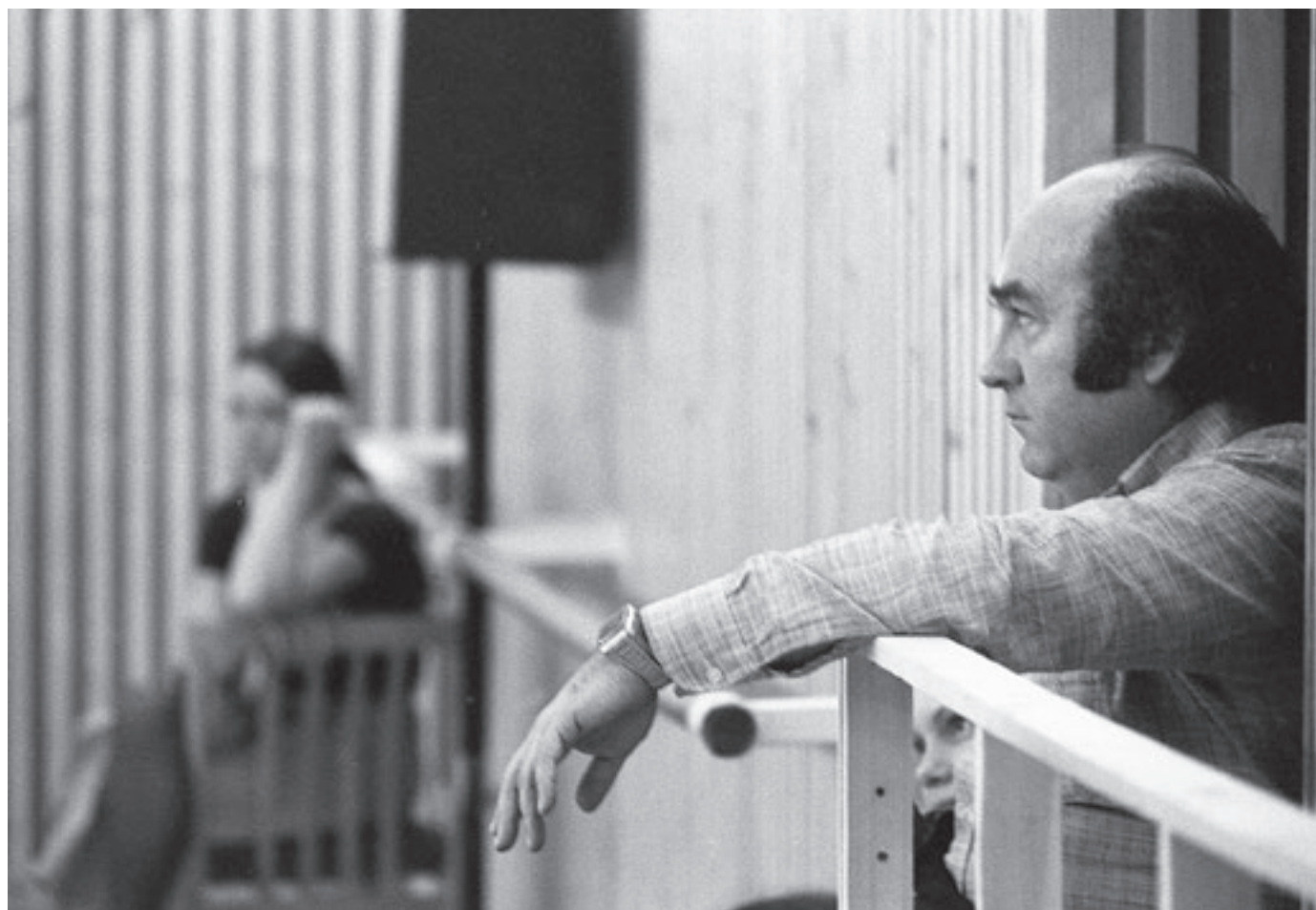
– [R. G.] Bő huszonkét évet, ’89 áprilisától 2011 júliusig.

– *Mindent összevetve, mi a legkedvesebb emléked Tatával?*

– [R. G.] Hát az ötvenedik születésnapom! Amikor felújítottuk sok év után *A helység kalapácsát*. Az is kerek évfordulós idén, mint a Tata. Tata kilencven, a *Helység* harminc. Turci szeretett volna meglepni a születésnapomra, ezért elkezdett szervezkedni, felhívta a szólistákat, benne vannak-e a darab meglepetés-felújításában, és miután mindenki igent mondott, felhívta a Tatát is. Ő azonnal rábólintott. Elővezette az első megbeszélésen, mi a „terv”: lesz egy *Helység* előadás, annak lenne egy jelmezes-díszletes főpróbája – véletlenül pont a születésnapomon –, amit fel is kell venni, hogy meglegyen. Ki mit szól hozzá? Rögtön elsírtam magam. Minden vágyam ez volt. „Mi van, bogárkám, nem tetszik? Akkor menj haza!” – mondta fapofával. És egyszer sem szólt el magát, de senki más sem, hogy a Vasasban zajló próbák nem egy – valójában nem létező – nyári fellépés miatt zajlanak. Hanem – miattam. Az a rengeteg munka, szervezés, próbák... Csak az előadáson esett le a tantusz. Hogy nincs itt semmilyen nyári előadás, ez „az” előadás!

[„Full” telt ház volt a Vasasban a „főpróbán”, a cikk írója is ott volt. Az élmény leírhatatlan... A meglepetésnek aztán lett utóélete, több előadás is, nem csak Tata és az egykori táncosok lelkesedésének, hanem nagyrészt Nedermann Magdinak köszönhetően, aki – bár itt hagyott minket tavaly – minden előadáson ott van, ott lesz velünk.]

Herczku Ágnes

A Bihari Együttes próbatermében – HVDSZ Jókai Művelődési Központ, 1981

„Meghatározta az értékrendünket”

Rémi Tünde (Tüci) és Appelszoffer János (Api)

Appelszoffer János és Rémi Tünde táncosként, alkotóként, pedagógusként is aktív szereplői a mai néptáncmozgalomnak. A Honvéd Együttest legnagyobb iskolájuknak tartják, s mestereik szellemiségét igyekeznek továbbvinni.

– *Milyen volt az első személyes találkozásotok Novák Ferenc Tatával?*
– [RÉMI TÜNDE] Több mint harminc évvel ezelőtt, mikor végeztem a Balettintézetben, év végén jöttek a szerződtesések, hogy ki hova menjen. Tata egyszer csak odaszólt hozzám: „Kislányom, te meg jössz az Elektra-kórusba!” – mintha mi sem volna természetesebb. Abban a pillanatban megnyílt előttem a világ. Erre vágytam. Nem hogy abba a darabba, hanem hogy egyáltalán a Honvéd Táncszínházba valamikor bekerülhessek. És az, hogy tudta, én ki vagyok, és hogy szeretek énekelni! Egy végzős táncosnak nem kell ennél több.

– [APPELSHOFFER JÁNOS] Én nagyon fiatalon, ösztöndíjasként kerültem az együttesbe. Egyszer csak egy asztalnál ülés azzal a személyllyel, akiről addig csak legendákat hallottál, akit állandóan példaként hoznak fel az iskolában, és miközben beszélgetsz vele, rájössz, hogy ő is egy hús-vér ember, az első kiejtett csúnya szónál pedig rádöbben, hogy még sokkal közelebb van hozzád, mint amennyire bármikor elképzelted. Nagyon pozitív, nagyon emberi élmény volt.

– *Api, vidéki néptáncgyűttesből kerülél Budapestre, a Táncművészeti Főiskolára, majd fiatalon a Honvéd Táncszínházba, amely akkor külön irányvonulatot képviselt. Az akkori folklórelételekből egyszerűen nagyon sok impulzus ért. Fiatal fejjel minden hatást megfelelően tudtál kezelni, és egyből tudtad, hogy hol a helyed a néptáncmozgalomban?*

– [A. J.] Érdekes, mert addig nekem épp a táncszínház világa volt ismertebb. A paksi együttesünk – főleg a vidéki együttesek között – nem egy „tipikus” néptáncsoport volt, vezetőnkől nem állt távol a színpadi kísérletezés. Többször ellátogattunk a Honvéd Táncszínház műsoraira, Román Sanyi rendszeresen lejárt hozzánk tanítani. Viszont az egész országos néptáncmozgalomnak nem voltunk részesei. Szóval, mikor én 2000 körül felkerültem Budapestre, számomra épp az volt a felismerés, hogy mi minden rejlik a magyar néptánc világában. Igaz, ötéves korom óta táncoltam, de én azt sem tudtam, hogy létezik a nagy néptáncmozgalom. Utólag is kifejezetten örülök ennek a helyzetnek, hogy nekem nem ez volt az evidens, és hogy felnőtt fejjel ért a döbbenet, hogy mi ez az egész, és mennyi mindentől nem tudtam. Így, szerintem akkor és most is jobban tudtam és tudom értékelni.

– *Sokszor látni: fiatalok, akik abszolút az autentikus néptánc hívei, a mindennapokban külsőségeiben igyekeznek mutatni, hogy mennyire a „mai kor emberei”. Nálatok mintha fordítva látnánk: természetes, minden pózorködéstől mentes megjelenés, a színpadon viszont a néptánc határait feszegetve, kortárs előadást látunk. Nektek mindig egyértelmű volt, hogy a népi kultúránk milyen módon szerepel a hétköznapokban, a próbateremben és a színpadon?*

– [A. J.] Tatánál mi azt tapasztaltuk, hogy az egy nagyon izgalmas színpadi forma, mikor a megtanult nyelvet a saját gondolatunk szerint próbáljuk felhasználni. Jelenleg mi is ezen út mentén kísérletezünk.

De azt tudni kell, hogy a hétköznapokban nála soha nem ért véget a próba két órákor. Ezt úgy értem, hogy utána is sokszor velünk volt, a külföldi turnén ő mutatta meg, hogy hova ülünk be, mit nézzünk meg, hol együnk... Folyamatos útmutatást kaptunk. Bármennyire is a néptáncoshoz ő „csak” eszközként, „alapanyagként” nyúlt, mindenképpen fontosabbnak tartotta, hogy bárhova me-

gyünk, ne feledjük el, hogy a népi kultúránkat képviseljük, mit veszünk fel, hogyan viselkedünk stb. És a kultúra valóban nem egy „két órákor lerakható dolog”. Szerintem szerényebb kiadásban működik, nem egy fellengzős, „magamutogató” történet.

– [R. T.] A hétköznapi élethez kaptunk egy kiinduló alapot Tatától, többek között olyan területen is, mint a borkultúra vagy a gasztronómia. Meghatározott számunkra egy értékrendet, ami abból táplálkozott, hogy szerettünk táncolni, minél több mindent szerettünk volna megtanulni, nyitottak lettünk a világ dolgaira, és ő egyre több oktatót hívott, hogy minél több információ, impulzus érjen minket. Azt is tőle tanultuk, hogy ő sem tud mindent. És nem is akar. Igenis kell egy zeneszerző, egy jelmeztervező, egy dramaturg, vagy egy „külső szem”, az úgynevezett „rossz emberek”.

– *Mint ahogyan most ti is alkotótársakkal dolgoztok, Tata kifejezetten szerette a kortárs művészekkel való közös munkát, beszélgetéseket, vitákat. Ti hogyan élitek meg az alkotói együttműködést?*

– [A. J.] Nálam ez bizalmi kérdés. Akivel mi most nagyon egymásra találtunk, az Novák Péter. Annyira egy hullámhosszon vagyunk, hogy sokszor már ijesztő. De azért ő még – több okból kifolyólag – külső szemmel tud ránézni a történetre. Másik állandó partnerünk, zenei téren ifj. Csoóri Sándor (Süendi).

Én mindig elmondom, felvázolom a képeket, elképzeléseket, utána maximálisan rájuk bízom, hogyan valósítják meg. Oda-viszta megbízunk egymásban. Már szinte idillikusnak tűnhet, de valóban az. Biztos van, aki nagy feszültségben tud sikeresebben létrehozni valamit, de érdemes kipróbálni, milyen a nyugodt, higgadt környezet. Abban is tud az ember szárnyalni.

– *Péterrel mi volt az első „szárnyalásotok”?*

– [A. J.] Annak idején több táncszínházi darabban együtt szerepeltünk. Az első közös műsorunk is szorosan a Honvéd Táncszínházhoz kötődik. 2013 körül azzal szembesültem, hogy az idősebb generációból már szinte senki nincs az együttesben, nagyon hiányoztak azok a táncosok, akikre mi mindig is felnéztünk. Hatalmas úr keletkezett bennem. Azt az időszakot amúgy is kemény érzelmi hullámvásútként éltem meg. Nagyon foglalkoztatott, hogy vajon hova tűnnek azok az emberek, akik évekig, évtizedekig kiváltságos helyzetben vannak, és akiket az ország büszkeségeiként mutogatnak. Ez természetesen nemcsak a táncos szakmára érthető, beszélhetnénk a hivatásos sportolókról, olimpiai bajnokokról is. Ezt komoly problémának látom, és ezzel igen is foglalkozni kell! Így született meg a *Bár emlékezete maradjon meg* című műsorunk gondolata, amelyet én konkrétan egy régi táncostársunk, Lányi Attila (Nyeles) személyére álmotam meg. Péterrel sokat beszélgettünk erről, hiszen sokszor jelen volt az együttes életében, ismert mindenkit, értette a problémát. Megkértem, hogy írjon erre egy szöveggönyvet. Egy este alatt valami fantasztikus alkotott!

– [R. T.] És a premieren mennyire izgultunk! Úgy csináltuk a bemutatót, hogy a nézőtérben ott ült sorban Tata, Joli néni [*Foltin Jolán*], Zsura [*Zsuráfszky Zoltán*], Kiss Feri.

– *Milyen volt a fogadtatás?*

– [R. T.] Összességében jó. Joli néni nagyon kiakadt, mert őt lelkileg megrázta. Ami szerintünk jó dolog, hogy ilyen érzelmeket tudtunk kiváltani. Zsurának a téma tetszett, a táncanyagok nem

annyrira. Hozzá kell tenni: igaza volt. Azóta Kiss Feri ajtaja abszolút nyitva áll előttünk, ha zenei segítségre van szükségünk. Tatának nagyon tetszett, csak arra figyelmeztetett minket, hogy a következő műsorunk merőben más témájú legyen.

– *Azóta is figyelemmel kíséri alkotói munkátokat?*

– [A. J.] Ő mindig ott volt és ott van a látószögben, minden előadásunkra eljött, és mindig megkritizálta. Ő sosem irigy egy-egy jó ötletet adni, attól még nem gondolja, nem hangoztatja azt, hogy ő „mentett meg”. Jó tudni, hogy valóban szívesen adja a segítséget, és őszintén örül, ha valamivel előre tudta lendíteni a produkciót. Ez jó, és ez egy nagyon komoly dolog.

Az őszinteség meg nála nem kérdés. Mint ahogy megtörtént, hogy Szolnokon a fesztivál után az utca túloldaláról hallatszódott, hogy ő az étteremből kiabálja, hogy „Api, hogy tehetted ezt! Mit állítottál a színpadra?!” – és én ott süllyedtem el a föld alá, úgy olyan eset is volt, hogy a *Gondolatok tánokban és versben* műsorunkat követően magához húzott, és most nem mondom el, hogy mi hangzott el... De nem volt kérdés, hogy miért mondja. Nála sosincs az – mint sokaknál –, hogy azon kéne gondolkodni, vajon ezt miért mondta, vagy valójában mit gondolhat.

– *A Honvéd Táncszínház repertoárjában legtöbbször irodalmi ihlettségű darabok szerepeltek. Ti is gyakran nyúltok költők, írók műveikhez. Mindig is humán beállítottságúak voltatok, vagy a táncos tapasztalatokból kiindulva mint jól működő minta, ez áll példaként előttetek?*

– [A. J.] Minden konkrét témafelvetésnél háttérinformációkat igyekszik gyűjteni az ember, és ilyenkor akarva-akaratlanul a könyvekhez nyúlunk. Szerintem ez kikerülhetetlen.

– [R. T.] Nekem azért is volt ez mindig kézenfekvő, mert anyukám magyartanárra. Így a forrás begyűjtése viszonylag könnyen szokott menni.

– [A. J.] Én – mondjuk – nagy filmfogyasztó is vagyok. Egy-egy szituáció megformálásánál, egy hangulat lefestésében, vagy instrukciók adásánál, sokszor megsegítenek a nagy klasszikusok.

Visszatérve az irodalomhoz: a Honvédnál főként Joli nénire és Zsurára voltak jellemzőek a költészet ihlette darabok, és ez a fajta líraiság közel áll hozzánk. Tatánál teljesen más megközelítésből fakadóan, inkább az irodalmi művek, regények szerepeltek. Sosem kérdeztem, de gyanítom, hogy nem véletlenül a kötelező olvasmányok lettek felsorakoztatva.

– [R. T.] Az a baj, hogy a kötelező olvasmány pejoratív értelmű, de hozzáteszem, míg el nem jöttünk, egészen 2015-ig ezek az előadások mindig hatalmas népszerűségnek örvendtek.

– *Az együttesen belül nagy harc ment a főszerepekért?*

– [A. J.] Inkább egészséges versengésnek mondanám. Természetesen minden táncos János vitéz vagy Bornemissza Gergely szeretne lenni egyszer. Ha nem, akkor nagy a gond. Én szerencsés időszakban kerültem az együtteshez, mert épp akkoriban kerültek újból előtérbe a régebbi táncszínházi darabok. Tata jól érezte, kell a frissítés, a szerepeket illetően is. Én akkor, fiatal táncosként ilyen szempontból előnyös helyzetben voltam. De el kell mondani, ezt is olyan szépen kezelte Tata. Nem hiszem, hogy tud annál szebben működni a dolog, hogy egy Juhász Zoltán, vagy egy Lányi Attila, akik rengeteg *János vitéz* előadást végigcsináltak, az új szereposztásban huszárcapitányként léphetnek a színpadra. Mindig megtisztelő, méltóságteljes szerepet talált az idősebb táncosoknak. Vagy született olyan darab, amellyel épp az idősebb karaktereket szólította meg.

– [R. T.] A szereposztások tényleg jól működtek Tatánál. Nyilván volt egyfajta versenyhelyzet közöttünk, de ő mindig természetesen vezényelte le ezeket a folyamatokat. Nem volt kérdés, hogy a végén miért pont XY kapja a szerepet. Például én mindig szerettem volna

Szemérmes Erzsók lenni, de jól tudtuk, hogy azt Rusorán Gabinál jobban senki nem tudja megcsinálni. A főszerepekhez azért végig kellett mennünk jó pár szűrőn, megdolgoztunk értük.

– [A. J.] Mondjuk, egy alkotónak szíve joga lenne akár csak fizimiska, karakter alapján is kiválasztani az emberét. Miért ne lehetné?!

– [R. T.] Ahogy erre volt is példa. Például annak idején végzős balettintézetisek voltunk, mikor Tatának épp egy fiatal Elektra kellett. Bejött hozzánk, és rámutatott Béres Anikóra, mert neki épp az az arc kellett.

– *Nagy megtiszteltetés, hogy ti sokat dolgoztatok Foltin Joli nénivel. Táncosként, majd alkotóként hogy éltétek meg a közös munkát?*

– [R. T.] Én nem is tudom, hogy a mi kapcsolatunk hogyan fejlődött azzá, amilyen az utolsó években volt! Mikor mi bekerültünk az együttesbe, a '80-as évek végén, nagyon tartottunk tőle. Az első darab vele még nagyon feszült volt számunkra. Aztán az *Asszonyok könyvével* változhatott meg a helyzet. Én például ott kaptam az első szólószerepet tőle. Onnantól kezdve nagyon jól tudtunk együttműködni. Az utolsó korszakban meg konkrétan úgy fogalmazott, hogy „én eltáncolom az ő lelkét”!

Miután eljöttem a Honvédból, nagyon sokat voltam nála. Az utolsó napjaiban, a maga kis álomvilágában még megkoreografált egyszer, nagyon pontosan lefestve, hogy hol mit csináljak. Döbbenetes volt!

– [A. J.] Én jóval később ismerkedtem meg vele. De a Honvédba kerülésemtől épp sokat dolgoztunk együtt. Szerintem benem elsősorban a fiatalt, a folkloristát látta és szerette. Mikor eljöttünk az együttesből, ő rögtön erősködött, hogy kell valami folytatás. Olyan nincs, hogy ti „csak” tanítsatok. És szólt, adott feladatot, lehetőséget, először, mikor a *Bandázom* lemezre az *Ihajla* műsört készítette, aztán a közös munka az *Elmulik*, majd a *Feketető* előadással folytatódott. El sem tudom mondani, nekem ez mekkora lehetőség és iskola volt. Nem hiszem, hogy az egyetlen tudnak ennyit tanítani, mint így. És azt hiszem, ezt Zsurával kapcsolatban is elmondhatom.

– [R. T.] Joli néninek volt egy képe a néptáncról, de ő nem foglalkozott a motívumkészlet „mélységével”. És Api mindig hozta neki az újabb és újabb táncanyagot. Rendkívül befogadó volt, és igényelte. Hihetetlen, hogy utolsó éveiben mennyire meg tudott újulni! És milyen szerencse, hogy a Tata – Joli néni – Zsura hármásából van egy utód, aki innen nőtte ki magát!

– [A. J.] Én szerettem ezt a hármas kombinációt magamban: Tatának a rendezői gondolkodását, Joli néninek a költőiségét, Zsurának az „örült” vehemenciáját. De nem tudom, hogy ez valamikor is ki fog-e teljesedni.

– *Abban a szerencsés helyzetben vagytok, hogy Tata és Joli néni után most Novák Péterrel keresztezitek egymást útjaitok. Mennyire ismeritek fel benne a szülőket?*

– [R. T.] Az intelligenciáját, érzékenységét, vehemenciáját tőlük örökölte.

– [A. J.] Az biztos, hogy a széleslátókörűséget a szülőktől hozza. Az egy egyedülálló, – nem szép dolog az irigység, de – irigylésre méltó dolog, ahogy a világra tud nézni. De neki ez a munkája is. Nem véletlen, hogy ebbe keveredett bele. Ezt látta otthon egészen kisgyerek kora óta: kiállításról kiállításra jártak, a legnagyobb költők, művészek ott ültek a hálószobája mellett. Micsoda beszélgetéseket, vitákat hallhatott akkoriban! Alkotóként ugyanakkor szerintem teljesen más, mint a szülei. Egy kicsit hozzám hasonló kombináció lehet: Tata – Joli néni – Zsura, mert ő is nagyon szereti Zsuráfszky Zoltán táncosságát.

Nagyon más az, mikor valaki rendezői székből alkot, vagy a színpadról lelépve, egyszer csak rendez valamit. Ez nem jobb vagy rossz

szabb, hanem teljesen más. Péter abszolút az előadóművészi oldalról érkezett, és azért is izgalmas vele a munka, mert mint előadóművész is több területen van tapasztalata.

– *Tata sokszor emlegeti a baráti, alkotói beszélgetéseket, és azok mostani hiányát.*

– [A. J.] Igen, Joli néni és Tata állandóan hajtogatta, hogy milyen jó lenne összehívni és leültetni ezeket a fiatalokat, hogy miért nem ülünk össze, mi, alkotók – nem csak táncosok, hanem kortárs művészek.

Lehet, hogy én is csak a kifogást keresem, de Tatáék idejében azért másként működött ez a történet. Ők olyan nagy erővel, egységként akartak fellépni egy adott rendszer ellen, és mindezt vala-

milyen szinten titokban, hogy abban akaratlanul volt egy összekötő erő. Az egy nagyon bátor dolognak tűnt. És mindenki azt kereste, hogyan tudja saját alkotásába a közös eszmét belecsempészni. Ott, akkor az nagyon indokolt volt. Nálunk ilyen most nincs. Hál' istennek, más időkben élünk. Vannak nehézségek, de eszmeiségében mindenki másfelé, saját maga gondolkodhat.

– [R. T.] Tata nyilván az érzést, a pezsgést, ennek az élményét szeretné velünk megosztani. De szerintem már ez is egy nagyon jó dolog, hogy van három ilyen ember, mint a Sündi, Péter, Api, akik így tudnak együtt dolgozni, gondolkodni, és egy alkotói szellemséget továbbvinni.

Fodor Zsófia

Gyűjtés közben – Szásztancs, Románia, 1972

„Ő tényleg nagyon szeretett minket”

Horváth Zsófia

Az otthoni meleget, női bájt, természetességet sugárzó lakásba lépve, Horváth Zsófi rögtön megjegyzi: „Hát, ha most Tatánál lennél, ő biztos főzött volna, Joli néni meg tudná, hogy mit, hogyan kínáljon, meg hogy melyik szín melyikhez nem illik. De ő nagyasszony volt. És ők mindketten nagy kaliberek.”

– Ha meghalod Novák Ferenc nevét, mi az első kép, ami eszedbe jut?
– Ül a széken, alig éri a földet a lába, támaszkodik a térdén, és néz minket... De olyan nagy szemekkel, mint egy bagoly. Így csak a gyerekek tudnak nézni. Olyan átéléssel, olyan figyelemmel... Élmény volt őt lesni, ahogy minket figyelt.

– Azt is mondhatjuk: jó szemű volt a táncosokhoz.

– Fantasztikus pedagógiai érzéke van, most oktatóként egyre inkább látom. Ő már akkor tudta, mire vagyunk képesek, mikor mi még nem. Természetesen ebből neki is haszna volt. Felfedezte, hogy bennünk mi lakozik, teret adott nekünk. Ezt a saját javára is fordította, de közben ezzel egy egész közösséget megemelt. Hány olyan vezetőt ismerünk, akik csak egyénileg törtetnek valahova, vagy olyat, akik csak elvenni tudnak, de adni nem! Itt mindenki nyertes volt. Ez egy akkora tehetség és képesség, amit tanítani kénel!

– Benned például meglátta a szólótáncost, majd a koreográfust.

– A szólótáncost szinte mindenkiben meglátta. Ő soha nem egyen-embereket, hanem egyéniségeket keresett. Már az elején tudta, hogy ki milyen karakter, ki lesz a „Júlia”, ki a „kis Elektra”, ki a „Kreón”, ki lesz a „Részeges lány”... Nála könnyű volt kibontakozni a lányoknak is. Egyáltalán nem volt férfisoviniszta. Sőt, különösen szerette a női hősöket. Felismerte a női szerepek sokszínűségét: a humort, a frissességet, a drámaiságot.

– Te milyen szereplőt testesítettél meg először?

– Nekem két szerepálmom volt. Amikor bekerültem az együttesbe, megláttam Tata egy korábbi koreográfiáját, *A cigányt*, amely egy cigánylányról szólt. Magányos szólótáncos kezdődött, amibe bejönnek a fiúk, akkor egy cigánybotoló a férfi-női küzdelem lefestéseként, és a végén a lány maga marad és táncol egyedül. Rövid, de nagyon szép koreográfia. Ott, akkor, miközben Zoltán Anikó előadásában néztem, azon gondolkodtam, hogy „Istenem, ha én ezt egyszer eltáncolhatnám!”. És ez volt az első szerep, amit rám osztott. A másik egy színházi élményhez kötődik, ugyanis nekünk mindig volt kötelező színházlátogatásunk. *Antigoné* drámájában nagyon megtetszett a hősnő egyénisége, makacssága, és úgy éreztem, hogy van bennem valami ebből a szerepből. Valahonnan meghallottam, hogy Tata tervezi színpadra állítani a darabot. Akkor is hasonlóan elkapott a vágy a főszereplő megformálása iránt. És én lettem Antigoné!

– Ezeket az álmaidat nem is említetted Tatának?

– Á, dehogy! Mi ilyet nem mertünk. Még utólag sem. Kérni?! Én biztos nem. Szerelmesek voltunk, fiatalok.

– És ilyen szemérmes, tizennyolc éves, törékeny lányként hogyan viselted az erős kezű, sokszor harsány férfi vezetőt?

– Én ki voltam borulva, volt, hogy kirohantam a teremből. Vagy volt, aki olyan hisztit lecsapott...! Vagy szembeszálltunk vele. Bennünk akkor nagyon erős érzelmek dúltak. „Mi itt nem maradunk! Velünk nem lehet ilyen csúnyán beszélni! Mi az, hogy a lányok »állapotos tehene«?” Most már látom, hogy ezeknek a szavaknak nem volt súlyuk. Ezek általában szakmai összeszólalkozások, viták voltak, a végén ő csak legyintett, mosolygott. És dolgozott mindenki tovább. És – egy eset kivételével – soha nem volt retorzió. Ez a részéről amolyan játszma volt csupán.

– Dicsérni is ilyen vehemenciával tudott?

– Hát, én most nem is emlékszem konkrét dicséretre. Rövid elismerések biztosan voltak. Inkább a jelenléte: az mindent elérte. Egy nevetés, egy tekintet, egy megdöbbenés... Ő nem akart szavakkal becsapni minket. De nem is éreztük hiányát. Mi mindig tudtuk, hogy mikor és mivel elégedett.

– Főleg úgy, hogy sok időt töltöttetek vele próbatermen kívül is...

– Pontosan. Rendszeresen felhívta az egész együttest a lakására is. Főzött nekünk, történeteket mesélt, vagy a fiúkkal politizált. És milyen a fiatal makacsság! Mi először erre is úgy reagáltunk: „Már megint azt hiszi, a gyerekei vagyunk.” Vagy hogy „Biztos megint unatkozik!”. Pedig nagyon jól éreztük magunkat. Vagy külföldön... A szabadnapjaink be voltak táblázva: egyik múzeum, másik múzeum, ez a város, az a piac... Az út elején mindig elhangzott, hogy „Na, gyerekek, beszélünk kell”. Akkor már tudtuk, hogy megint az ételekről, italokról lesz szó, mit, hol, hogyan kell fogyasztani...

– A '80-as, '90-es években rengeteget turnéztatok. Akkor éreztétek, hogy kiváltságos helyzetben vagytok?

– Dehogy! Nekünk ez volt a természetes. Pedig sokkal többet utaztunk, mint a mai hivatásos együttesek. Mi akkor is inkább a szabadidőért és a napidíj nagysága miatt siránkoztunk. Az embernek bele kell csöppennie egy másik helyzetbe, hogy értékelni tudja, mi nek a részese volt! Mikor nemhogy komplett idegenvezetést nem kap, hanem szembesül azzal, hogy micsoda attrakció a színpadtól a belvárosig eljutni. Vagy most, hogy a lányomat annyi helyre elvinném, annyi mindent megmutatnék neki, ha talán megadatik.

– Úgy érzed, más területen is csak később értékeltétek, hogy akkoriban milyen lehetőségeitek voltak?

– Én abszolút. Most már látom, hogy az nem volt teljesen felnőtt világ, védett „burokban” voltunk. Mi tényleg egy nagy családként viselkedtünk, vezetőikkel, oktatókkal, táncos társakkal. Később ismertük fel, hogy ez máshol nem így működik. Nem értettük, és nagyon bántott minket, ha nem olyan nyitottsággal fordultak felénk, mint amire mi nevelve lettünk. Kezdő koreográfusként természetes volt, hogy hivatásos táncosokkal dolgozom. Később döbbsentem rá, hogy mennyire más egy amatőr együttesben a munka, gyerekekkel foglalkozni meg végképp egy külön világ.

Ki nem állhattuk, mikor jöttek a „rossz emberek”. Tata hívta így a baráti körét, művészeket, akiknek megmutatta előadás előtt a darabot. Mi csak háborogtunk, hogy „nincs is még kész!”, „nem dolgoztuk ki a szerepeket!”, meg „különben se mutogassanak minket!”. És jött Korniss Péter, Jancsó Miklós... Tata mindig mondta, hogy „kell a kritika, kell a külső szem!” Mi nem sok értelmét láttuk, hisz állandóan csak azt hallgattuk, hogy „Hát ez nagyon jó volt!!! Tata, te egy zseni vagy!”. De nyilván folytak a diskurzusok a háttérben. És ezt is a saját bőrömmön kellett megtapasztalnom...

– Neked mint koreográfusnak kik a „rossz embereid”?

– Kíváncsi vagyok mindenkinek a véleményére: ember, ember, néző, néző. A lényeg, hogy a külső szemnek is összeálljon egy kép. Nem kell, hogy ugyanaz legyen, mint az enyém, de egész legyen, lásson bele valamit. Amatőr együtteseknél a csoportvezető jelenti a legnagyobb segítséget, mivel ő ismeri a táncosokat, illetve a szín-

padi tapasztalatából fakadóan jobban szavakba tudja önteni, miért van hiányérzete. De engem érdekel a táncosok nézőpontja is.

– *Mikor és minek hatására indultál el a koreografálás útján?*

– Ez még oda nyúlik vissza, hogy a főszerepek – főként az Antigóné – megformálásában rengeteget vitakoztam Tatával, mert nem értettem egyet vele egyes érzelmek megjelenítésének módjában, sokszor megtagadtam az instrukciókat. Már nagyon kezdett bosszantani, hogy ennyiszor szembefordulok. Akkor rájöttem, ha ilyen erős elképzeléseim vannak, akkor inkább hagyom ezt a „szegény embert”, hadd csinálja, ahogy ő gondolja, én meg majd csinálok a magamét.

– *Ennek felismerése és szétválasztása nagyon érett gondolkodásra vall. Miben tudtad elképzeléseidet először kiteljesíteni?*

– Volt egy kisebb táncfesztivál – az ürömi –, amire felbujtottam pár táncostársamat, hogy induljunk el, én összerakok egy darabot. Állandóan gyakoroltattam őket szabadidőikben, turnékon, már nagyon elégük lehetett belőlem. Így született a későbbi *Szekérbölcső* első epizódja. Hatalmas sikerünk lett. Utána a táncosok buzdítottak, hogy – mivel úgyis volt még a témában gondolatom – bővítsük ki komplett előadássá. Délutánonként gyakoroltunk, sajátkezű díszletet készítettünk, és az egész társulat előtt „karácsonyi ajándék” gyanánt bemutattuk az ötvenperces *Szekérbölcsőt*. Tata ott ült és... könnyezett! „Ennek csináltunk egy rendes díszletet, és a műsort megveszem!” – mondta. (Természetesen fillérékért, de ez nem ide tartozik). Ezzel kikerültünk Kairóba a színházi fesztiválra. Onnantól kezdve többször pályáztam, illetve konkrét feladatokat kaptam az együttesben egy-egy epizód vagy műsor részlet megalkotásában.

– *Tata hogyan viselte, támogatta a „kezdeti szárnycsapásaidat”?*

– Bele-belenézett az alkotási folyamatba, de a végén mindig mondott véleményt, ahogy azt a mai napig megteszi. Azt nem minden esetben szerettük. Sokszor megbántott, de igaza volt. Mindig azt mondta, „lila gőz”, ha valami nem állt össze neki. Ő inkább az epikus, egyvonalú történetmesélést szerette, de soha nem várta, hogy őt utánozzuk. Én ki tudtam találni a saját világomat. Mint ahogyan jó páran, például Horváth Csaba „Csírke” vagy Román Sándor a társulatból. Tata nem azt mondta, hogy az övé az egyedüli út. Ő ezt tudja nyújtani. És nem volt magától elájulva, egyáltalán nem.

– *Említetted, hogy koreográfusként, pedagógusként nehéz volt váltanod a hivatásos együttesről amatőr együttesre, majd a gyerekekre.*

– Valóban. Rengeteget kellett tanulnom, tapasztalnom, fejlődönnöm. Az amatőr együtteseknek először nagyon nehéz volt átadnom gondolataimat, intuícióimat. Ők nem annyira aktívak, improvizatívok, mint a hivatásos táncosok, ők konkrét instrukciókat vártak. Én meg úgy éreztem, ha megmagyarázok mindent, akkor elvész az egész varázsa. Úgy sikerült ezt áthidalnunk, hogy nem magyarázatot adtam nekik, hanem bizalmat kértem tőlük. „Most még nem látjátok, de higgyétek el nekem, hogy a végén összeáll bennetek a kép!” És valóban így történt. Akikkel több alkalommal dolgoztam, már megismerték „világomat”, és kisebb feladatokat, önállóságot lehetett nekik adni az alkotási folyamatban is.

A gyerekek meg tényleg egy más világ. Huszonnyolc év hivatásos múlt és négy év koreografálás, tanulás után szembesülni azzal, hogy a gyerekeknek semmi köze ahhoz, amire én az egész életemet feltettem, az borzasztó volt. Az első évet kudarcként éltem meg. És elkezdtem a gyerekek fejével gondolkodni, megismerkedtem más módszerekkel (például mesepszichológiával), és most már máshogy tekintek magára a magyar néptánc anyagára, mozgáskincsére is. Pedagógiailag, pszichológiailag is kimeríthetetlen forrás, és erről órákat lehetne beszélni. Csodálom a gyerekek lendületét, képzeletét, felszabadultságát. Egyszerűen napról napra el vagyok ragadtatva!

– *Akarva-akaratlanul eszünkbe jut Foltin Joli néni neve veled kapcsolatban. Önálló női alkotó a női táncost mennyire inspirálta?*

– Ó, hát ő egy nagyszony volt! Műveltségben, befolyásban, mindenben... Rendkívül kifinomult ízléssel rendelkezett. Bohémság, lazaság benne nem volt. Nála nem lehetett fél gőzzel dolgozni! Csak odaadón, komolyan, tisztán, keményen. És Joli néni például nagyon tudott szavakkal dicsérni. Csodálta táncosnőit, a fiúk „szárnyra kaptak” nála, egyszerűen gyönyörködött táncosaiban! Legalábbis, aki arra a szintre jutott nála. Aki nem, annak levegőt sem szabadott vennie.

– *Gondolom, nálad ilyen probléma nem volt.*

– Nem mondhatnám... A mi közös munkánk úgy indult, hogy kirakott a darabjából. Engem, egyedüliként! Mert nem voltam „ilyen” vagy „olyan”, nem tudtam önfeledten, boldogan ugrándozni, ahogyan ő elképzelte – milyen, érdekes, hogy ez nekem fiatalon nehezen ment! – és ezt egyszerűen nem bírta elviselni. Úgyhogy egyszerűen rám mutatott, hogy „ő ne legyen bent a darabomban!”. Képzeld el, mit éltem át táncosként! Mi nagyon tartottunk tőle.

– *És mégis az egyik kedvenc táncosa lettél.*

– Valóban. Az én esetemben a nagy áttörést valószínűleg az *Asszonyok könyve* hozta. Nekem könnyebb volt akkoriban a drámai, lírai szerepek megtestesítése. És ott meglátta a lírai éneket, talán az esendőséget, és ott belémszeretett, mint táncosba. Mindig azt mondta, neki három táncosnője van. Tényleg csodálattal fordult felénk, ő rajtunk keresztül nyilvánult meg, bennünk látta a női sorok megformálását. És ő tényleg akart nekünk segíteni, mindig szeretne volna, hogy az életben is könnyebb legyen nekünk. Ők Tatával rendkívül gálánsak és jószívűek voltak mindketten.

– *Később a koreográfiáidat is biztosan figyelemmel kísérte.*

– Hát, ő természetesen mindig bejelentkezett – ő ehhez nagyon értett –, és nem titkolta véleményét, nagyon kritikus volt. Egyszer azt mondta: „Úgy szeretnék veled egy közös alkotói estét készíteni!”. És, még ha tudtam is, hogy azért tud ő hízelgő szavakat mondani, itt sokkal nagyobb értéke volt magának a gesztusnak, hogy elismeri és szereti az én világomat.

– *Kevesen vagytok a férfiközponitú néptáncvilágban, akik női alkotóként önálló entitásnak számítotok, és nem a páros táncok klasszikus női szerepét képviselitek. Nálad mindig egyértelmű volt, hogy ez a te utad?*

– Igen, mert másként már nem az én világom lenne a színpadon! Ettől függetlenül én nagyon szeretek más mellett segédkezni vagy akármilyen közös alkotásban részt venni.

– *Mint ahogyan ti végig több oktatóval, koreográfussal dolgoztatok együtt a Honvéd Táncszínházban.*

– Abszolút. Sokan megfordultak nálunk, mindenki magas színvonalat képviselt, és igyekeztünk mindig alkalmazkodni. Élveztük azt az időszakot, amikor a Budapest Táncegyüttessel párhuzamosan dolgoztunk. Szerettük a közös munkát velük, inspiráltuk egymást. Tudtuk, hogy ők messzemenőig erősebbek az autentikus táncokban, viszont mi meg másban voltunk jobbak. Érezhetően oda-vissza tiszteltük egymást, nagyon egészséges versenyszellem alakult ki köztünk. Mi nagyon nehezen viseltük, viseljük, ha nem azzal a nyitottsággal fordulnak felénk, mint ahogyan mi szocializálódtunk.

– *Tata most ünnepli 90. életévét. Szerinted mi a titka, minek köszönheti hibetelen életerejét?*

– Nagyon erős az életösztone, és példaértékű az életszeretete. Tudja, hogyan kell idős emberként élni a világban, és fantasztikus a fiatalokhoz való viszonya. Mindig is nyitott volt a friss gondolatokra, szeretett a fiatalokkal beszélgetni, és még most is tele van tervekkel. Biztos, hogy ez neki állandó vérfrissülést jelent. Fantasztikus! Még most is rengeteget tanulhatnánk tőle!

– *Ha pár szóban kéne felsorolni, hogy mit köszönhetsz neki?*

– Gondoskodás... Bizalom... Most leblokkoltam... [Könnyes szemekkel:] Ő tényleg nagyon szeretett minket!

Fodor Zsófia

„Tűzbe ment a gyerekeiért”

Juhász Zoltán (Juhi)

Tisztelet, hála, kiegyensúlyozottság, elégedettség. Ez hatja át mindvégig Juhász Zoltán szavait, miközben a Honvéd Táncszínházról, valamint Novák Ferenc együttesvezetői, pedagógusi, alkotói példájáról beszélgetünk.

– Melyik számodra a legemlékezetesebb élmény, mely közvetlenül Novák Ferenc Tatához köthető?

– Hirtelen nem is tudok egyet kiemelni. Sok kis mozaikkocka jut eszembe, ami együtt rajzolja ki az egész személyét. Az egyik leg meghatározóbb élményem például csak egy pillanat volt. Hozzá tartozik, hogy még néptánctagozatos diákként, a *Forrószegiek* előadásában mély benyomást gyakorolt rám a Román Sándor által megtestesített János szerepe. (Többek között ez is hozzájárult ahhoz, hogy végül a Honvéd Együttesbe vezetett utam.) Már fiatal honvédos táncos voltam, mikor az egyik próbán, amin az említett darabot táncolták az idősebbek, János szerepénél csak úgy könnyedén oda szólt nekem Tata: „Nézd, Juhika, mert meg fogod kapni!”. Egy pillanat alatt teljesítette álmomat!

– Tudjuk, hogy Tata rendkívül nagy érzékkel ismerte fel, választotta ki az egyéniségeket az egyes szerepekhez. Főszerepek, karakterek egész hadát valósíthatad meg huszonöt év alatt. Volt, amelyiket feladatként ugyan megoldottad, de nem tudtál a karakterrel azonosulni, nem érezted magadénak?

– Olyan volt, mely addig volt nehéz, míg meg nem találtam saját magamat a karakterben. Például *A helység kalapácsában* Bagarja úr, a csizmadia, a „béke barátja” ilyen volt. Képzeld el, mikor nem rád készül a darab, és olyan fantasztikus táncostól veszed át a szerepet, mint Horváth Csaba „Csirke”. Óhatatlanul beléd ivódik az a kép, amit az ő prezentálásában láttál. Aztán Klosi (Kloska László) egyszer azt mondta, hogy „Juhi, látszik, hogy mindent megteszel, de ez nagyon »Csirkés!«”. A kritika nem mindig esik jól az embernek, de ezekben mindig rejtőznek igazságok. És amikor órákig ott maradsz és keresed azt a karaktert, ami a komfortzónádon belül esik, hogy ne másold, hanem találd meg önmagad, egy egész személyiségfejlődésen mész át.

De Tatánál az valami fantasztikus volt, hogy mindent két szereposztásban játszottunk. Főszereplőként is ugyanúgy be kellett állni a tánckarba.

– Milyen volt egyik este címszereplőként, másnap pedig a „háttérben” színpadra lépni?

– Csak a magam nevében tudok nyilatkozni: nekem nagyon jó és egyben megnyugtató volt. Egyrészt lement a teher a válladról, mert egy címszerep megformálása azért nagy felelősség. Másrészt pedig nagyon jó érzés a főszereplőt „támaszként” a háttérből segíteni.

– Nem csak szereplőként segíthettétek egymást. A társulattól többen voltak, akik elég fiatalon más feladatot, lehetőséget is kaptak, például koreografáltak az együttesnek. Milyen volt végigkísérni a próbálkozásokat?

– Én nagyon élveztem azt is. Nagyon szerettünk Román Sanyival dolgozni, akár tánc tanításról, akár koreográfiáról volt szó. Vagy Horváth Zsófiával, akivel többször voltunk főszereplő párok. Jó volt, hogy a koreográfiáiban is számítottam rá, ott is együtt dolgozhattunk. Nagyon örültem neki. Ő természetesen máshogy alkotott, mint a férfiak. Ő női lélek. Ezerszer meggondolta, átrágtá, mit szeretne, ugyanolyan precízen, aprólékosan, mint a főszerepek megformálásánál. Nem úgy, mint Tata, akinek, ha volt valami ötlete, azonnal „robbantott”, és pillanatokon belül átrendezte az egész darabot.

– A mindig tudatosságot, magabiztosságot, határozottságot sugárzó Novák Ferenc a mindennapokban mennyire engedett utat az érzelmeinek?

– Ő mindig indulatvezérelt és nagyon szentitív volt. Elképesztő, ahogyan rá tudott hangolódni a munkára, a darabokra, a szerepekre. Szenvedélyesen csinált mindent, száz százalékban égett. Öröm volt őt figyelni. Ő nem mutatott semmit, ő inspirált!

Tudta, mit akar, de az alkotásban mindig hagyott huszonöt vagy akár ötven százalékot annak, hogy mit hoz az élet. Engedte, hogy a próbaterem, a táncosok, a zene, vagy a hangulat megihlessék. Amellett, hogy erőskezű vezető volt, és azt szerette látni, amit elgondolt, ha esetleg megakadt vagy észrevette, hogy nem jó irányba vezet a dolog, nyitott volt a megoldásra. Mi, táncosok is megfogalmazhattuk véleményünket, bár nem volt mindegy, hogy mikor... De az időzítésben az idősebb táncosok szerencsére már „tapasztalt rókák” voltak.

– A kilencvenes években egymástól jól megkülönböztethető irányvonalakat képviseltek a hivatásos néptáncgyűttesek. Akkortájt mennyire volt jellemző a csoportok közötti „vándorlás”? Vagy legtöbbször elsősre megtaláltátok számításaitokat, és kezdetektől azonosulni tudtatok az adott művészeti elvekkel?

– Én személy szerint azt kaptam, amit vártam. Tudjuk, hogy a legtöbb embernek csak a táncszínház és a mesedarabok jutnak a Honvéd Együttesről az eszébe. De ez főként a nagyon ügyesen kialakított műsorpolitika miatt van így. Mi táncosként nagyon változatosnak és mozgalmasnak éltük meg a mindennapi munkát. Kiváló oktatókkal, koreográfusokkal, zeneszerzőkkel dolgozhattunk együtt. Nem mondom, hogy nem voltak nehéz pillanatok, és hogy például nem vártam Román Sanyit, hogy jöjjön haza Amerikából, mert akkor volt pezsgés, és akkor tudtuk, hogy a *Nagyapáink tánccát* el fogjuk kezdeni.

De Tata az évek haladtával folyamatosan nyitott, és engedte, hogy más alkotók is jöjjenek, például Sára Feri, Zsura, és a Budapest Táncgyüttessel is elkezdtünk dolgozni. Szóval nekünk ezek a momentumok mind felüdülést jelentettek. Nagyon sokrétű volt a repertoárunk. Amikor kifutotta magát a „folklor”, jött egy kis táncszínház, ha azt tartottuk már soknak, jött egy új oktató vagy Molnár Ernőn keresztül egy kis operett...

Nem mondom, hogy nem volt, aki elment, és nem mondom, hogy mindig örült ennek Tata. Viszont pár év elteltével szerintem már nagyon büszke volt azokra, akik így meg tudták valósítani a saját műhelyüket.

– Sok kiváló zeneszerző is dolgozott veletek. Volt olyan zenei élményed, ami a kezdetektől magával ragadott?

– A néptánctagozaton minden hivatásos együtteshez elmentünk megnézni egy napjukat. Amikor a Honvéd Együttesnél voltunk, épp a *Forrószegiek* főpróbája zajlott. Nagyon ritkán volt olyan érzésem életemben, hogy a zenétől szinte az egész darab alatt borsózik a hátam.

Rossa tanár úr fantasztikus személyiség. Tatánál abszolút kedvenc volt ugyanúgy, mint Joli néninél Kiss Feri. Szinte minden mesedarabunk zenéje az ő nevéhez fűződik. Amikor a kedvenc zenéidet hallod tőle, melyek be vannak építve egy komplett darab-

ba, egyszerűen annyira megemeli az egész színházi élményt, hogy az tényleg katartikus! Visszatérve: számomra ott dőlt el, hogy ez az együttes és ez a művészeti profil fekszik nekem.

– *Most, felnőtt fejjel hogyan látod, mit lehetne példaként kiemelni – akár a mai generáció számára – Novák Ferenc együttesvezetői tevékenységéből?*

– Egyrészt mint vezető, harcolt értünk! Ő az együttessel szimbiozisban volt. Ha a csoportot kritika érte, őt személy szerint érte kritika. Ez természetesnek tűnik, pedig koránt sincs minden együttésnél így.

Sosem felejttem el, mikor Palermóban Tata, a „Gömbvillám” rohan, és három nyelven kiabál az olasz szervezőkkel, hogy mit képeznek, hogy a világhírű Honvéd Együttes művészeinek nincs külön öltözőjük, és a statisztákhoz akarják őket betenni. Pedig csak fél órára kellett volna átmenetileg odapakolnunk. Ő tényleg „tűzbe ment a gyerekeiért”!

Másrészt mindig tudatos volt. Előre tudott gondolkodni, az egész évadot látta maga előtt. Nagyon tudatosan építette fel a műsorpolitikáját. Nem véletlen, hogy a kötelező olvasmányok és az ifjúsági irodalom remekei szerepeltek a repertoárban. Ehhez kereskedelmi véna is kellett.

És nem utolsósorban a gondoskodás. Arról meg csak annyit, hogy én egészségügyi okok miatt vegetáriánus lettem, ami abban az időben nem volt bevett szokás. És ő mindig, mikor mentünk hozzá, akár Érdre, akár a Népszínház utcába, külön főzött nekem.

– *És mi lehet alkotói nagyságának titka?*

– Érdekes, hogy ő nem mint táncos, vagy mint előadóművész volt kiemelkedő. Míg a néptáncot Timár mester maga tanított minket táncolni, hiteles volt, és a lábában volt minden, addig Novák Ferencet talán csak egyszer láttam táncolni, Pina Bausch születésnapján. De azt nagyon jól tudta, hogy kell mellé egy Román Sándor, egy Hortobágyi Gyöngyvér, egy Makovinyi Tibor, vagy egy Horváth Zsófi és még sorolhatnánk. Elképesztő érzékkel tudta kiválogatni azokat az embereket, akikkel közösen képes megvalósítani álmait. Széles skálán mozgott, nagyon jó, legtöbbször baráti kapcsolatai voltak a művészvilágban. Ehhez hatalmas intelligencia kell!

– *Neked, aki jelenleg is több helyen tanítasz, mennyire viszonyítási pont Tata mint pedagógus?*

– Is-is. Táncosként mindvégig nagyon erős egyéniséggel rendelkező vezetőkhöz volt szerencsém. Nem mondom, hogy a nehezebb pillanatokban nem gondolkodtam el, hogy vajon mit csinált volna Tata, vagy Zsura. Nyilván minden személy más, pedagógus szerepben is meg kell találnunk magunkat.

De az biztos, hogy Tata pedagógusként tipikus apa-archetípus volt. Hol kemény volt, hol biztatott, hol elküldött, hol megbántott, hol leült velünk beszélgetni... Elvei voltak, melyekhez konzekvensen tartotta magát. Kijelölte a „határvonalakat”, amihez mi is tudtuk magunkat tartani. Ezt próbálok alkalmazni én is, természetesen mindenki a maga mentalitásához mérten teszi ezt.

Míndemellert, ami számomra követendő példa: egyrészt a nyitottsága, hiszen tudom, hogy most is nyitva áll előttünk ajtaja; az, hogy mindig kiállt tanítványaiért; ugyanakkor hatalmas fegyelem volt nála, ugyanis az ő szavaival élve „a művészetben nincs demokrácia!”.

– *Nyitottságra nevelt titeket. Tudjuk, hogy lépten, nyomon tanította táncosait, legyen szó gasztronómiáról, politikáról, más népek kultúrájáról. Te most hogy látod, a tanítványaid, a mai fiatalok, mennyire nyitottak a világ dolgaira?*

– Szerintem alapvetően azok. Valamilyen szempontból könnyebb helyzetben vannak. Nekik nem kell nagy erőfeszítést tenniük, ha utánanéznének valaminek, az internet segítségével pillanatok alatt bővíthetik tudásukat bármilyen téren. Viszont minden pedagógusnak óriási felelőssége van továbbra is abban, hogy mennyire ébreszti fel diákjai érdeklődését, mennyire nyitja ki előttük a még ismeretlen kaput.

– *A Magyar Táncművészeti Egyetemen, balett-, színpadi tánc-, modern tánc-szakosokat tanítva, mi a tapasztalatod, mennyire befogadók a néptáncval kapcsolatban?*

– Összességében elfogadóak. Heti pár órában, kötelező tárgy keretében nyilván nem lehet csodákat tenni. De én tisztázom is velük az elején, hogy nem várom el, hogy elsőszámú szólótáncos legyen, és nem is akarom elcsábítani néptánc szakirányra, hanem sokkal inkább segíteni szeretnék olyan motívumkincs, mozgáskincs átadásával, amit a későbbi pályáján hasznosítani tud. Az első félévben mindig tiszta autentikus táncanyagot tanítok, utána meg olyan irányt próbálok beemelni, amit az adott szakirányon nagy valószínűséggel kamatoztatni tud. (Például a színpadi táncosok megismerkednek a palotással, vagy egyszerűen a botforgatással.)

– *Akkoriban nektek is sok mindentől állt a repertoárotok: folklórműsorok, táncszínházi darabok, többször filmet is forgattak veletek. Hogy érzed, melyik világ állt hozzád a legközelebb?*

– Számomra nem volt éles különbség. A film nekem a „hab a tortán” volt. Megörökítettünk, közkinccsé tettünk olyan alkotásokat, melyek addig mint az összes színházi előadás, csak egy-egy este, a pillanat erejével hatottak. Az autentikus táncanyag és a táncszínház pedig végig szerves egységet alkottak. Szerettük a táncszínházat, de ha csak az volt, azt mi sem szerettük. Ezek egészséges egyensúlyban voltak. Mi nagyon sokszínűnek éltük meg a művészi munkát. Amikor valami másra vágytunk, akkor jött egy új darab, egy másik oktató, koreográfus vagy valami ismeretlen táncanyag. Olyan volt, mint egy „rulett”.

– *Van olyan színpadi élményed, amit most is szívesen átélnél?*

– Az egyik nyilván a *Forrószegiekből* János megtestesítése. Az tényleg több szempontból életem egyik meghatározó darabja. A másik – teljesen más megközelítésből fakadóan – Foltin Joli néni *Fénylik titka keresztfának* című koreográfiája, melyben magát Jézust játszottam. Az teljesen más szempontból volt számomra katartikus élmény. Akkoriban már kacsingattam a spiritualitás felé. És akkor, ott, az Erkel Színházban, maga Jézus bőrébe bújni valami hatalmas energiatöbbletet jelentett. És milyen érdekes! Ez a két szerep abszolút tűz és víz. Tatától én nem táncos szempontból tanultam sokat, hanem lehetőséget kaptam! Az olló óriási volt, a szerepek, melyeket megformálhattam, amik elé állított, nagyon széles spektrumon mozogtak. Viszont ha most azt kérdeznék, hogy van-e hiányérzetem, és visszamennék-e a színpadra – a válaszom kategorikus nem. Nyilván fizikailag sem vagyok már „aktív”, de lelkileg is úgy érzem, ennyi volt, beteltem. Most már segíteni szeretném a jövő generációját, én is valami hasonlóra, használható tudásra, nyitottságra felkészíteni őket.

– *Szerinted mi lehet Tata élet-elixírje?*

– Azt gondolom, hogy az a fajta – ne értsd félre! – egészséges exhibicionizmusa, amely által ő *adni* akart valamit az életnek, a művészetnek, a táncos szakmának; másrészt pedig *adni* akart valamit emberileg... Segíteni növendékeit, barátait, családját. És ehhez ő hihetetlenül nagy energiákat tudott megmozgatni.

Fodor Zsófia

„Nem szabad leragadni a múltban”

Kiss Ferenc

Kiss Ferenc muzsikus, zeneszerző, az Etnofon Népzenei Kiadó művészeti vezetője már a pályája kezdetén összeakadt Novák Ferencsel. Több stációra osztható alkotói kapcsolatuk a mai napig tart.

– Kezdjük el a közös történeteket a legelején!

– Tizennyolc éves voltam, amikor az első budapesti táncházak lezajlottak, s akkoriban már hallottam Novák Ferencről. Ezekből az időkből több olyan alkalmat is tudok mondani, amikor találkozhattunk volna, de nem találkoztunk. Később ismeretség révén hívtak a Biharhoz, mert akkoriban szegődtek oda a *Ki Mit Tud?*-on sikereket elért Orfeo Együttes zenészei, a későbbi Vízöntő, de nekik akkor nem volt hegedűsük. Hetvenhárom januárjában jelentkeztem hegedűsnek a Biharhoz, ami akkor a Váci utcában, az egykori Tiszti Kaszinó épületében próbált, mert az Akácfa utcában éppen épült a székházuk. Ennek az életre szóló találkozásnak az emlékéért Foltin Jolán is megírta: „Vártuk már nagyon Kiss Ferit, mert nem volt hegedűsünk, aki tudta volna játszani az erdélyi vonószeneket. Nem ismertük, csak hallottunk róla, hogy ügyes és épp ilyesmit tanulgat. Hideg volt, én kétpercenként próbaruhában, kimelegedve szaladgáltam ki a kapu elé, mert ott volt megbeszélve a találkozó. Ott sétálgatott bagózva egy hosszú hajú, szőke, szakállas Dosztojevszki-figura, bokáig érő fekete szövetkabátban, hóna alatt hegedűtökkel. Nem gondoltam, hogy ő az, hát többször visszamentem. Harmadjára ő szólított meg, hogy a Bihar együtteshez jött. Pimaszul fiatal volt.”

Nem sokat lacafacáztak, Tata elővetette velem a hegedűt, hogy azt ismerem-e, ami éppen magnóról szól? Mondtam, hogy igen. Valamelyik széki lassú volt. A zenészek nem nagyon ünnepeltek, mert éppen próbálták megfejteni a harmóniákat, ami nehezen ment. Ekkor megkérték Gyiksalát, Székely Iván zeneszerző barátjukat, hogy ha már itt jár éppen látogatóban, ugyan segítsen már, mert dallam már van, kíséret viszont nincs. Első hallgatás közben diktálta hibátlanul az akkordokat. Írjátok! Dabasi aznap kezdett háromúros brácsán tanulni – világ életében csak gitározott és énekelt addig –, de Panyiga [Vas János] hozta volna gitáron az akkordokat, ha rájött volna a széki lassú lüktetésére. Még a jazzista bőgős, Lantos Iván is bajban volt a vonóval, hogyan ritmizáljon. Úgyhogy fél óra volt, míg az első közös opusz összeállt. Megfeleltem, felvettek.

– Több fázisa is volt a ti közös munkátoknak Novák Ferencsel...

– Éppen most írom a könyvem a zenekari történetekről, itt kavargok bennem minden kibogozásra váró élmény és emlék. De vitán felül áll, voltak különböző stációk, hiszen Tatával nem volt könnyű együtt dolgozni: akadtak nézeteltérések, amiket újra és újra kölcsönös megbocsátás követett. Többször is kiléptem a táncegyüttes köreiből, egyszer, amikor a Kolindát megalapítottuk, a Vízöntőt meg ott hagytam Panyiga gondjaira. Aztán a Kolinda első franciaországi turnéja és a Kolinda-lemez elkészülte után visszamentem a Vízöntőbe, ami még mindig a Biharinál zenélt. Értékes, máig is fontos művek születtek ebben az időszakban is Tatával, de főleg Foltin Jolánnal. Aztán a Vízöntő tovább alakulgatott, Panyiga elment, rám maradt a zenekarvezetés, és létrejött a klasszikus Vízöntő, ami Cserepes Karcсібól, Hasur Janiból, Zsákay Győzőből – később Huszár Misiből – állt. Még ebben a felállásban is sokáig szolgáltuk a Biharit, de a táncegyüttestől függetlenedő életünk miatt egyre nehezebben volt fenntartható a szimbiózis a zenekar és a táncegyüttes között. Végül 1983 körül békésen váltak el az útjaink. Az egész folyamat lenyomata Tata statáriális hangulatú felfortyanásainak írásos nyomaival ma is megvan, mostanában éppen ezekkel bíbelődöm.

– De a közös történet nem ért itt véget...

– Hamar béke lett, s elég sokszor hívtott Tata a Honvéd Táncgyüttes repertoárjának bővítéséhez, és a Szegedi Nemzetközi Néptáncfesztivál Dóm téri produkcióinak is gyakran részese voltam, amíg ő volt a gálaműsor rendezője. Sokat dolgoztunk együtt. Például az is az ő fejből pattant ki, hogy valamelyik általunk kedvelt költő műveiből csináljunk egy zenés estet, amiben tánc is van. Így született meg a *Kiss Anna-lemez*. Kiss Annával már korábban is volt több közös színházi munkánk, és a verseit is szerettem. Apám irodalomtörténész, és ezen a vonalon már a hetvenes évektől ismerem Annát, aki járt fel hozzánk azzal a társasággal együtt, akikre ma Subásokként emlékezünk, mert az állambiztonsági elhárító intézmények így nevezték el ezt a kört. Ez állt a *Leánydicséző* című album háttérében, amelyet többször is bemutattunk. Az előadást Tata rendezte, a versekhez Horváth Zsófi készített koreográfiát a Honvéd táncosaival.

Ha valamit csinállok, Tata mindig elmondja őszintén a véleményét, nem csak azt, hogy mi a jó benne. Ötleteket is szoktam kapni tőle, és a tanácsait is megfontolom, mert szoros munka- és baráti kapcsolatban vagyunk.

– Nem túlzás azt mondani, hogy életre szóló találkozás volt...

– Azért mondtam az elején, hogy életre szóló találkozás volt ez, mert azóta is tiszteletbeli biharis vagyok. Foltin Jolán állandó társam volt a színpadi munkákban, Tata meg nem hagyja ki sosem, hogy szeretettel szapuljon, ha bármikor találkozunk. Közben felnőtt Novák Eszter, aki rendezőként néha felkér egy-egy színházi zene megírására. Novák Péter meg Novák Péter: az energiáit vulkányszerűen tékozló csodagyerek, akivel szintén sok közös dolgom van a mai napig. Most örök társamról, gyermekem anyjáról, Deutsch Irénről nem is beszélek. Elég azt tudni, hogy ő is biharis volt.

– Mi a legfontosabb, amit Novák Ferencről tanultál?

– Megerősített engem abban, hogy a népi kultúra autentikus formáit el kell sajátítani a lehető legmélyebb szintig, s ebből, ha az embernek van saját mondanivalója, akkor anyanyelvként, eszközként alkalmazható tudás lehet. Éri Pétertől kezdve Sebő Ferencen át Cserepesig a legnagyobb hatást sokunk a hatvanas-hetvenes évek rockzenéjéből és beatköltészetéből kapta, ráadásul a legtöbben komolyzenét is tanultunk. Ezek a hatások így számunkra megkerülhetetlenek egy kortárs szellemiségű alkotásban. Ennek kapcsán Tatától azt tanultam, hogy nem szabad leragadni a múltban, hanem eszközként kell használni a minket megérintő kulturális jelenségek sokaságát. Talán ez a legfontosabb, amit Tata sugallt nekünk, nekem. Persze, voltak és vannak éles viták erről a táncházmozgalom háza táján, s úgy látom, ezek a viták nem lezárultak, hanem újra és újra elkezdődnek, fellángolnak. Úgy látszik, erre szükség van. Tata meglehetősen harcos szellem és mindig következetesen képviselte és vállalta ezt a kettősséget: az FMH-ban a külföldieknek autentikus folklórt játszottunk, de a Zalaegerszegi Kamaratánc Fesztiválon vagy Szegeden átdolgozott kompozíciókat.

Tata sok, elsősre tréfásnak tűnő dolgot állított a művészetéről. Egyszer, amikor késtem, és emiatt rám kérdezett, azt mondtam, hogy azért késtem, mert éppen zenét írtam. „Az ember a vécén alkot”, mondta erre. S ez – bármennyire groteszknak vagy cinikusnak

hat – annyira igaz, hiszen az alkotás, amikor folyamatként beindul, akkor az elkísér a villamosra, a vécére, az irodába... Az alkotás mindig ott zsibong az ember fejében, ha valóban azzal foglalkozik.

Azt is Tata mondta, hogy „a fizetéssel ne törődj, annyit mindig fogsz keresni, hogy eltartsd a kedvenc macskádat”. Úgy tűnik, ez is olyasmi, amit megfogadtam. És még valami: Tatától emberséget is lehetett tanulni. A párom tizennégy évesen már a Bihariban táncolt. Árva volt és nagyon szegény, nem volt pénze a beteg nővérenek gyógyszerre. Tata adott neki és sosem engedte, hogy visszaadja. Több olyan srácot szedett össze az ötvenes-hatvanas években az utcáról, akik nélküle elkallódtak volna. Táncosaiból később felelős magyar kormányt lehetett volna alakítani.

– *Többekkel beszélgetve úgy látom, hogy Novák Ferenc kiterjedt kapcsolati hálója újabb és újabb kapcsolatokat teremtett...*

– Ő hozott össze Kallós Zoli bácsival, az ő közbenjárásával született meg a Vízöntő második albuma, ami előbb látott napvilágot, mint a Vízöntő első lemeze.

– *Ez hogyan történt?*

– Az *Élő népzene* című sorozatban a mi lemezünk felvétele előbb készült, de az átfutási idő miatt később jelent meg, mint a Claude Flagel által felvett lemez, amit fél évvel később rögzítettünk. Jellemző a korabeli viszonyokra, hogy a Hungaroton stúdiójába napokig kellett járni, s aztán még zsúrizták, újrakeverték, korrigálták az anyagot... Addig Flagel a Taurus Gumigyárban egyetlen éjszaka alatt vette fel velünk azt a lemezt, ami aztán külföldön nagy sikert aratott.

– *Sokan emlegetik Tata főztjét, terített asztalát...*

– Már a hetvenes évek közepén az ország sorsát alakító értelmiség jobbik fele ott ült Tata kékfestővel leterített Népszínház utcai asztala körül. Én is rendszeres vendége lehettem. Ezek az esték, a szárnyaló gondolatok a legmagasabb szintű tanulmányoknak feleltek meg, s közben maguk az ételek is tanítottak valamit. Az étkezésben való igényességet is tőle tanultam meg.

Grozdits Károly

A Bihar Együttes próbatermében – HVDSZ Jókai Művelődési Központ, 1975

„A viharok gyorsan elmúltak”

Hortobágyi Gyöngyvér

Hortobágyi Gyöngyvér, a Táncművészeti Egyetem tanszékvezetője egy évtizeden át volt Novák Ferenc közvetlen munkatársa a Honvédban, de persze ilyesmi nem történik előzmények nélkül.

– *Meghatározható, hogy mikor, milyen körülmények között kerültek egymás látóterébe Tatával?*

– Amikor balettintézetisek voltunk, akkor volt kibontakozóban a táncház, és a Bihariban volt egy önképzőkör, amit Györgyfalvy Katalinnal csinált Tata, és oda, abba a szabad szellemi műhelybe lehetőségünk volt bejárni. Könyveket kaptunk, s azokat meg is beszéltük. Én már akkor is csodáltam Tata hatalmas és sokszínű tudását. Az első közvetlen, személyes élmény is balettintézetesként ért. Előttünk csak egy évfolyam végzett, de már akkor is az volt a vizsgakoncert koncepciója, hogy jeles koreográfusok illetve a hivatásos együttesek repertoárjából kapunk darabokat. Ez máig is így van a Táncművészeti Egyetemen, a néptánc szakirány vizsgakoncertjén, ami ma az államvizsga gyakorlati része. Novák Ferenc *Kömüves Kelemenje* volt akkor a vizsgadarab, amiben én megkaptam Kömüves Kelemen szerepét. Ez még az a biharis verzió, amiben öt fiú és egy lány táncolt, s ami aztán később a Vígszínházban is feldolgozásra került. A betanulás nem a Balettintézetben történt, hanem az Akácfa utcában, a Bihar székházában. Nekem Remes Valéria tanította be a szerepemet Novák Tata felügyelte alatt. Én akkor találkoztam vele először személyesen. Már akkor is elbűvölő személyiség volt a maga vehemens és dinamikus módján. A bemutató és az iskola elvégzése után én a Magyar Állami Népi Együttesbe kerültem, és ott töltöttem tizenegy évet, míg aztán 1990-ben úgy alakult, hogy nem hosszabbították meg a szerződésemet, ami elkésérett.

– *Ekkor kerültél a Magyar Művelődés Intézetbe?*

– Néptánc-referens lettem a Népművészeti Osztályon, a szomszédos asztalnál pedig Foltin Jolán ült. Joli és Novák Tata pedig akkor is ezer szállal kötődtek egymáshoz, amikor életük már külön utakon haladt. Ennek az asztalszomszédságnak lett az eredménye, hogy bekapcsolódtam a Honvéd Művészegyüttes munkájába. Tíz évet töltöttem a Művelődés Intézetben, amikor Tata megkérdezte, nem akarok-e a Honvédba jönni tánckarvezető-asszisztensnek. Több se kellett, mentem! Ez 2000 novemberében volt, s ekkor derült fény arra, hogy Tata tulajdonképpen meg volt bántódva azért, mert a Balettintézet után nem a Honvédba mentem táncosnak. Én erről addig nem is tudtam, hiszen nem szólt erről egy szót sem. „Hát, akkor szerinted minek adtam neked Kömüves Kelemen szerepét? Nem volt világos?”, kérdezte Tata a csodálkozásomat látva. De tényleg nem volt világos. Valószínűleg nem úgy neveltek, hogy tudjam a sorok között olvasni az ilyen üzeneteket, ráadásul gyerekkori álmom volt az Állami Népi Együttes...

– *Mi volt a feladatod a Honvédban?*

– A pozícióm megnevezése az volt, hogy rendezőasszisztens, ami azt jelentette, hogy Tatának voltam a segítője és a női tánckar felelőse. Egy idő után Tata úgy gondolta, hogy átadja az irányítást Zsuráfszky Zoltánnak, s amikor az átadási folyamat lezárult 2010-ben, akkor a Honvéddal elváltak útjaik. Zsuráfszky Zoltán mint új művészeti vezető új elképzeléseket dédelgetett, és nem találta meg a szerepemet ebben a koncepcióban. 2010-ben átjöttem a Magyar Táncművészeti Főiskolára, ahol '96 óta már óraadó voltam.

– *Milyen volt Novák Ferencsel nap mint nap együtt dolgozni?*

– Fantasztikus. Ő egy elképesztően jó vezető, mert miközben hagyta, hogy a saját dolgunkat szabadon csináljuk, mindig szóvá

tette azt, ami nem tetszett neki. Bennünket, fiatalokat hagyott dolgozni, hiszen látta, hogy a szakmai felkészültségünk alapot ad ehhez. S ha esetenként kellő vehemenciájával hangot adott nemtetszésének, azok a viharok is gyorsan elmúltak: bocsánatot kért, ha megsértett bárkit. De senki nem vette magára a haragot, mert annyira szerethető. Akár szerződéskor, akár szerződötteskor mindig figyelembe vette a tánckarvezetés véleményét, s ha indokolni tudtuk eltérő álláspontunkat, akkor nem ragaszkodott feltétlenül a saját elgondolásához. Tata mindig azt mondja, hogy „a művészetben nincs demokrácia”, mert abból csak fejtelenség lesz, ugyanakkor a vezető pozícióban lévőket soha nem hierarchikusan, hanem mindig partnerként kezelte. Azt gondolom, ezért is volt ennyire jó és sikeres időszak az, amikor együtt dolgoztunk. Amikor koreografált, akkor nagyban támaszkodott a tánckar vezetésére, vagy ha nem arra, akkor a megszólított táncos tudására és kreativitására. Bármit csináltunk együtt – *Országalma*, *Magyar Elektra* felújítása – mindig elfogadta a szakmai javaslatunkat, és ez tényleg fantasztikus volt.

– *Gondolom, csak a munkakapcsolat szakadt meg...*

– Ha a Táncművészeti Egyetemen bármilyen rendezvény, bemutató vagy beszélgetés van, oda mindig hívom Tatát, és a véleményét is ki szoktam kérni. Azt nem mondanám – főleg most, a pandémia idején, amikor mindenki elvan a saját gondjaival –, hogy folyamatos kapcsolatban vagyunk, de amikor találkozunk, az mindig olyan, mintha tegnap váltunk volna el.

– *Szakma és magánélet mennyire szorosan kapcsolódik össze?*

– Én elsősorban Jolival [*Foltin Jolán*] jártam össze, s mert Tata hivatalos volt ezekre az alkalmakra, így Jolinál is gyakran találkoztunk. Esetenként, ha volt valami szakmai indíték, akkor Tatánál is gyakran összejöttünk egy kávéra, egy pohár borra. Nem hagyatkoztam arra, hogy csak a Honvédban beszéljünk egymással, gyakran kiléptünk ebből a közegeből, s olyankor nála, a lakáson szívtuk magunkba a könyvek illatát, s ha úgy alakult, megettetett-megitatott minket.

– *Vannak olyan emberi-szakmai kapcsolataid, amiket kimondottan Novák Tatának köszönhetsz?*

– Nehéz ezt szétszálazni, hiszen az alap, hogy én Jolival voltam kapcsolatban. Bár benne voltam Tata látóterében, mégis, ahhoz, hogy a Honvédba kerüljek, kellett Joli támogatása is. Az gondolom, ha nincs ilyen kapcsolat Jolival és Tatával, nem biztos, hogy a Bihar vagy a Kertész Táncegyüttes körüli áramlatokba bekerülök. Az például, hogy a Békéscsabai Szólótáncfesztivál zsűrijébe bekerültem, inkább Jolinak köszönhető, de Tata is mindig támogattott. Korniss Péterrel, Lelkes Lajossal, Kiss Ferivel, Stoller Antal „Huba”-val Tatán keresztül kerültem kapcsolatba, de például Molnár Piroskával és Tóth Ildikóval is általuk ismerkedtem meg.

– *Összefoglalva, mi a legfontosabb, amit Novák Ferenctől kaptál vagy tanultál?*

– Tartást és még nagyobb igényt arra, hogy képezem magam a szakmához tartozó társművészetekben, legyen szó művészettörténetről, zenéről, irodalomról... Diplomáciai érzéket, tiszteletet a másik ember iránt, amit tanszékvezetőként lehetőségem van kamatoztatni.

Grozdzits Károly

„István, a király” próba – Honvéd Táncszínház, 2009

„Mérgező öregúrnak látszott...”

Simoncsics János

A szegedi Simoncsics János évtizednél hosszabb ideig dolgozott együtt Novák Ferencsel a Szegedi Nemzetközi Néptáncfesztiválon. A közös munka örömeiről, sikereiről és nehézségeiről is kérdeztük.

– *Té a Szegedi Nemzetközi Néptáncfesztivál kapcsán kerültél szorosabb kapcsolatba Novák Ferencsel, de nyilván már előtte is ismerted...*

– Személyesen akkor ismerkedtünk meg, amikor 1978-ban a Szegedi Nemzetközi Néptáncfesztivál szervezőtitkára lettem. Persze, én tudtam korábban is, hogy ő kicsoda, hiszen a néptáncos világban mozogtam mint az egyetemi néptáncgyűttes tagja, és arról is tudtam, hogy a Szegedi Szabadtéri Játékok folklórműsorainak rendezőkoreográfusa. Amikor a fesztivál szervezője lettem, elsőre kelletlenül meg is ijedtem Novák Ferencről.

– *Miért is?*

– Az ő harsány, sokszor ellentmondást nem tűrő megszólalásai akkor még idegenek voltak nekem. Ő már akkor is mérgező öregúrnak látszott, de – tekintettel arra, hogy jó humora volt és én sem vagyok száraz ember – valahogy nem történt soha nagyobb baj.

– *A hosszú közös munkából arra következtettek, hogy sikerült összehangolódni...*

– Az a furcsa helyzet állt elő, hogy papíron mint szervezőtitkár én voltam Novák Ferenc főnöke. Azokban a gazdag időkben, a hetvenes években az intézmény nagyon jól el volt látva Három munkatársból állt a csapat: volt egy gazdasági hölgy, volt egy művészeti vezető Novák Ferenc személyében, és én voltam a titkár mint pelyhes állú fiatal. Persze, én csak szőrmentén, finoman intéztem a dolgokat: Novák bólintása nélkül semmit nem kezdtem el. Voltak feszült pillanatok, de a végére, amikor már jól látszott az elvégzett munka sikere, mindketten feloldódtunk. Amikor egy-egy fesztiválon letudtuk a kemény munkát, akkor – mint az sok korabeli fotón is látszik – nagyon-nagyon jóban voltunk egymással. Aztán persze jött a következő év, s kezdődött minden előről. Amennyire lehetett, én tálcán vittem a háttéranyagot, az embereket, a szervezést, a szállásolást, Novák Ferenc pedig azzal foglalkozott, hogy milyen legyen a koncepció: ő választotta ki a magyar együtteseket, de a külföldi együtteseket is vasmarokkal irányította.

– *„Abban a világban” miként kerültek ide a külföldi együttesek?*

– A külföldi fellépők a szocialista országok szakszervezeti központjain keresztül érkeztek. Ott, az adott országban választották ki, hogy ki jöhet Szegedre. Tehát nem Novák Ferenc mint művészeti vezető döntött a külföldi fellépőkről, hanem az adott ország szakszervezeti központjai..., nyilván egyéb érdemeket is figyelembe véve. De azért a színvonalat is tartva! Ahhoz, hogy a kiválasztott együttes bekerüljön a fesztivál vérkeringésébe, ki kellett utazni, megnézni őket, s néhány magyar tánclepet előre megtanítani, hogy aztán be tudjanak kapcsolódni a gálaműsor tömeges fináléjába. Nováknak az volt a koncepciója, hogy minél nagyobb tömegben vonjuk be a külföldieket, elvégre egy hétezeres nézőtér előtt grandiózus látványra van szükség. Engem is kiküldött néhány ilyen előzetes vizitációra, például Bulgáriába és a csehekhez.

– *Hogy nézett ki, mikor kezdődött egy-egy fesztivál háttér munkája?*

– A szervezés már ősszel elkezdődött. A magyar együttesekkel nem volt gond, hiszen pont a szakszervezeti táncgyűttesek voltak a legerősebbek: a Bihari, a Bartók, az Építők, a Vadrózsák, a Vasas. Ráadásul ezek mindegyike kötődött valahogyan Novák Ferenchez. Talán leglazábban a Bartók, hiszen ott volt Mesti (Timár Sándor), de őket is beválogatta, már csak azért is, mert ők kezdték az autentikus

táncolást alkalmazni, terjeszteni. A táncművelés kiteljesedése után könnyű volt a magyarokkal dolgozni, hiszen táncolni annyira tudtak már, hogy csak az adott koreográfiát kellett megtanulniuk.

Mindig Novák Ferenc találta ki, hogy mi legyen abban az évben a fő téma. Volt lakodalom, szüret, tavaszköszöntő, a mesevilág... Mindig adódott valamilyen „dramaturgiai fogódzó”, ami köré aztán fel lehetett építeni az egész fesztivált. Novák Ferenc találánya volt az is, hogy a fesztivál csúcspontjára ki egy dramatikus táncjátékban, és ő harcolta ki, hogy a Szegedi Szabadtéri Játékok vegye fel a gálaműsort a mindenkori programjába. De ezt már ’72-ben elérte, amikor én még sehol nem voltam. Az első óriási siker, a *Hegyen-völgyön lakodalom* annyira népszerű volt, hogy a következő évben is megismételték. A hetvenes években az is megesett, hogy nem is egy előadásban, hanem kettőben, sőt ’75-ben háromszor is előadták a gálaműsort telt ház előtt. Ami, ha azt vesszük, hogy hétezeres volt az akkori nézőtér, igazán jelentős.

– *A fesztivál szervezéséről, az ezzel járó feladatokról már beszélünk, de milyen volt maga a fesztivál?*

– A külföldiek és a magyarok is hamarabb érkeztek, mint ahogy elkezdődött a nyilvános program. Ezt úgy kell elképzelni, hogy egy hét közepi napon érkeztek, s a rákövetkező hét végén volt a Dóm téren a gálaműsor. Amikor megjöttek, rögtön nekiestek a munkának, s egy próbateremben elkezdődött a másfél hét múlva esedékes gálaműsor összerakása. Napi hat-hét óra véresen-verejtékesen komoly próbát kell elképzelni. Novák Ferenc mindig nagy asszisztenciával dolgozott, főleg a Bihariból hozta a segítőt, általában itt volt vele Foltin Jolán, Neuwirth Panni, a Vasasból Stoller Antal, és még jó páran. Velük együtt, nagyon jó időbeosztásban kezdődött el a próbafolyamat, aminél persze azt is figyelembe kellett venni, hogy a táncosoknak más elfoglaltsága is van, meg közben zajlott a fesztivál is, fellépésekkel és minden egyébvel, amivel egy fesztivál együtt jár. Ráadásul ilyenkor, a fesztivál alatt nem csak a városban voltak fellépések, hanem a környéki településeken is. Salgótarjánig, de volt olyan, hogy Tatabányáig, Pécsig is elmentek a külföldi együttesek egy-egy fellépés miatt. Ezek a „kiszállások” nem voltak olcsók, de akkoriban ez nem volt probléma, mert a szakszervezet állta a költségeket. A táncosok számára ez egy kimondottan intenzív időszak volt, hiszen a saját fellépéseik mellett Novák Ferenc igényeit is ki kellett elégíteni a közös próbákon.

– *Volt olyasmi, amit ma „csapatépítésnek” neveznénk?*

– Persze, voltak szellemi vetélkedők, amihez a kérdéseket is Novák Ferenc állította össze, és – mert több nyelvet beszél és nagyszerű kommunikátor – ő maga vezényelt le. Én sportvetélkedőket szerveztem, amihez megesett, hogy lefoglaltuk Szeged egyetlen uszodáját a kánikula kellős közepén. Az együttesek között voltak futballmérkőzések is, s ilyenkor gyakran megesett, hogy maga Novák volt a sípoló bírós, aki egyben kommentálta is az eseményeket.

– *...és, gondolom én, az esték sem az alvásról szóltak...*

– Esténként táncház volt, amin sor került a délutáni vetélkedők eredményhirdetésére és a díjátadásra is. A díjak mindig éttermek, cukrászdák és egyéb üzemek felajánlásaiból jöttek, volt a sült malactól a tortáig mindenféle. Novák Ferenc nagy reverenciával, üdvözlőszavakkal közepette osztotta ki a díjakat a táncház közönsége előtt.

Számos, számtalan kedves emlék és történet kötődik ezekhez a szegedi éjszakákhoz is, mint egyébként az egész fesztiválhoz.

Volt olyan, hogy éjjel kocsival mentünk haza hozzám, hogy folytassuk a bulizást. Nyilván kellőképp felszabadult hangulat lehetett, hiszen már tudtuk, hogy minden rendben zajlik. Heten ültünk Novák autójában, amikor elkopott minket a rendőr, aki első körben az iránt érdeklődött, hogy Novák, a sofőr fogyasztott-e alkoholt. Mondanom se kell, hogy az egész kocsi büzlött az alkoholtól, tagadni nem lehetett. Novák meg elővette a legvarázslatosabb személyiségét, és lesütött szemmel bevallotta, hogy ivott... egyetlen pohár bort. A történetnek az lett a vége, hogy a rendőr elengedett minket.

Más alkalommal arra is volt példa, hogy Novák hozta ki a táncosait a rendőrségről, mert kicsit jobban mulattak a szegedi éjszakában, mint amennyire az tolerálható lett volna.

A szabadidős programok fényét nagyban emelte, hogy Novák Ferenc nagyszerűen és nagy kedvvel főzött. Ezek a főzések – mert én szegedi vagyok – nálam zajlottak. Nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy összetartsan a stáb. Arra nagyon emlékszem, meglehetősen nehezményezte, hogy az én konyhámban nincsen húsvágó bárd. „Milyen háztartás ez, hogy még bárdotok sincs?” – kérdezte maliciózan, de aztán egy éles késsel megoldotta a problémát.

– *Azóta már lett húsvágó bárdod?*

– Nem lett, s azt hiszem, már nem is lesz. Tartom a hagyományaimat, s az én konyhám így húsvágó bárd nélküli maradt azóta is. Az volt életemben az egyetlen alkalom, amikor hiányzott...

– *A fesztivál betetőzése a gálaműsor volt...*

– A gálaműsor végén hatalmas felszabadultság és ováció következett mindig. A közönség is érezte, hogy valami fontos dolog részese lehet. Az akkori szabadtéri színpad huszonnégy méter széles volt, ami nem kevés. Impozáns látvány volt, amikor azt a táncosok több sorban megtöltötték. A jó zene, az egyszerre való táncolás amúgy is meghatja a közönséget. De – meggyőződésem szerint – ezek a gálák valamiféle egészséges nemzeti büszkeséget is előhozott a nézőkből, hiszen még a külföldiek is a mi táncainkat járták a színpadon!

– *Aztán, ahogyan változtak az idők, úgy a Szegedi Nemzetközi Néptáncfesztiválra is nehéz idők köszöntöttek...*

– Jól működött minden, amíg Novák Ferenc itt volt, sőt, még tovább is. Úgy is, hogy a végén egyre többször panaszkodott a maga

tréfás módján arra, hogy fáradt és másnak kellene csinálnia a fesztivált. Én ezt komolyan vettem, és kezdtem bevonnai másokat is, például a rendszerváltás előtt kettővel már Diószegi László volt a művészeti vezető. Akkortájt kezdett már elfogyni a fesztivál mögül a pénzügyi támogatás. Én például úgy vettem észre azt, hogy nem lesz Néptáncfesztivál, hogy a fizetésem sem érkezett meg. Ebből aztán megértettem, hogy vége a jó világnak. Akkor találtam ki azt az alapítványt, ami azóta is működik, és akkoriban vette át a fesztivált a városi művelődési központ. A város adott másfél millió forintot alaptőke gyanánt. Novák Ferencnek már nem kellett végignéznie, hogy korábbiakhoz képest mennyire szegények lettünk.

– *Azért Novák Tata később is előfordult Szegeden, ugye?*

– Persze. Például, amikor nyolcvanéves lett, a Szegedi Szabadtéri Játékok igazgatónöje felkérte, csináljon egy gálát. El is jött, és újra a *Hegyen-völgyön lakodalom* volt, amit színpadra varázsolt. Ő is érezte-látta, mennyire megváltoztak a körülmények. Mondta is, hogy „már nem vagytok a régiek”. Persze, hogy nem, régen nagyjából tízszer annyi anyagi forrás állt a produkciónak mögött, mint akkor. Az a háttér, amit ő megszokhatott tőlünk, már nem volt biztosítható, ami persze nem látszott a produkción.

– *Ha össze kellene foglalni, mi az a legfontosabb dolog, amit Novák Ferencről tanultál?*

– Alapvetően más habitus vagyok, mint ő, nem tudok annyira kemény lenni, s annyira harsány sem vagyok. De szervezésben, tervezésben, előrelátásban nagyon sokat tanultam tőle. A legfontosabb pedig talán a megbocsátás, hiszen szervezés és lebonyolítás közben sok olyasmi történhetett vagy elhangozhatott, amit a fellélegzés pillanatában el kell felejteni, meg kell bocsátani.

– *Manapság kapcsolatban vagytok?*

– Persze. Például 2016-ban ő nyitotta meg a fesztivált, maradt megnézni a műsort is. Azért volt jó alkalom, mert nem dolgozni jött, nem volt munka miatti feszültség, s alkalom adódott az oldott együttlétre.

Néha szoktunk beszélni, legutóbb például Foltin Jolán halálakor rám csodálkozott, hogy a búcsúműsorra feljöttem vidékről. De más alkalmakkor is szoktunk találkozni és beszélgetni, például a Táncháztalálkozókon.

Grozdits Károly

Rendezés közben – Szegedi Szabadtéri Játékok

„Kinyitotta számomra a világot”

Román Sándor

Román Sándor koreográfus, színházi rendező, érdemes művész életét, pályáját és világlátását nagy mértékben befolyásolta Novák Ferenc megkerülhetetlen munkássága és művészetfelfogása.

- *Mikor találkoztatok először? Milyenek voltak az első benyomásaid?*
- Amikor Tatával először találkoztam, még nem gondoltam, hogy az azt követő húsz évre meghatározza majd az életemet. A Balettintézetben a vizsgaelőadásunkra készültünk és Timár Sándor úgy gondolta, hogy az akkori vezető koreográfusokat felkéri arra, hogy készítsék el a vizsgaelőadásunkat. Ezek egyike volt Tata, akivel akkor találkoztam először. Rendkívül megnyerő, erőteljes, duzzadó személység, tele élettel, akinek tudása lehengerlő volt számomra. Első beszélgetésünk után nem volt kérdés, hogy mellette kívánom pályafutásomat elkezdni, hiszen egy olyan embert láttam, aki megteremti azt a közeget, ahol a néptáncot egy magasabb szinten megtanulhatjuk és kiteljesedhetünk benne.
- *Hogyan alakult a közös történetetek? Mennyire nevezhető ez mester-tanítvány viszonyoknak?*
- A közös életünk a Honvédban az egész életemet meghatározta. Apafigura lett számomra, akire számíthattam, akinek adtam a véleményére és vágytam a társaságára. Rendkívüli műveltségével tanítani akart bennünket, megmutatni a világot, és megmutatni azt, hogy mire is képes a magyar néptánc. Mint egy jó apa, kinyitotta számomra a világot. Olyan közösséget hozott létre, ahol mindenki ennek a családnak a része. Figyelt ránk, és aki húzóerő volt a közösségben, és valóban akart, azt jutalmazta, kiemelte és ösztönözte. Olyan szinten tudott hatni, hogy az általa vallott világnézet is belénk ivódott. Mindig azt mondta, hogy amit mi tanultunk a Balettintézetben, az egy nyelv, abból lehet fogalmazni, ki verseket, ki novellákat, ki egy egész regényt írhat belőle. Csak rajtunk múlik. Ezt olyan hittel és szenvedéllyel tudta mondani, hogy el is hittem neki. Elültette bennem annak a képességét, hogy tudjam, az életben bármi megvalósítható és a tánc mi mindenre képes.
- *Novák Ferenc sokakat ismer, születtek ebből számodra fontos találkozások?*
- Tata egyik legnagyobb tette, hogy beengedte Markó Ivánt a próbatermünkbe, és arra nevelt bennünket, hogy legyünk nyitottak, nézzük a világot egy másik szemüvegen keresztül. Azért küzdjünk, amire képesek lehetünk, és soha ne érzjük be azzal, ami van. Markó Iván egy másik világot mutatott számunkra, hiszen ő már Nyugaton dolgozott, és Tatával való közös munkája meghatározó mind egyikünk életében, akik akkor ennek részesei lehettünk. Tata szemlélete teljesen más és teljesen újszerű volt. Ő a táncot a színház világában képzelte el. Hitte, hogy a magyar néptánc színházi szintre emelhető, ahol már nem csak a tánc, hanem a cselekmény is fontos. Első ilyen darabja a *Magyar Elektra* volt. Egyszerűen imádtuk. Tata képes volt ötven percet a tánc nyelvén egybefogalmazni úgy, hogy az mindenki számára érthető és szerethető legyen. Minket pedig egyre inkább átvezetett a színház világába. Akkor, amikor már elég érettek voltunk hozzá, megalkotta Markó Ivánnal a *Szarvas-sá változott fiakat*. Ez teljesen új élmény volt mindannyiunknak.
- *Nem törvényszerű, hogy egy táncosból koreográfus legyen. Novák Ferenc támogatott ebben?*
- Ekkor már elkezdtem saját koreográfiákat is készíteni, és Tata ezt engedte, mi több, bátorított és inspirált. Soha nem felejttem el neki, ahogy kiállt mellettem és értem a Rábai Miklós koreográfusversenyen. Azt gondolom, hitt bennem, és nem akarta, hogy elveszít-

sem a lelkesedésemet. Ezt követően azt is megengedte nekem, sőt támogatta, hogy Amerikába menjek tanítani, tanuljak, lássak világot. Ezért örökké hálás leszek neki. Mindig azt mondta és arra buzdított, hogy színházat kell tanulni. És milyen igaza volt! Akkor csak éreztem, és követtem őt vakon, ma már tudom, hogy igaza volt. A tánc sokkal többre képes, mint azt el tudjuk képzelni. A tánc és a színház házasságából gyönyörű és maradandó dolgok szülehetnek.

Tata olyan ajtókat nyitott meg, amikről még ő maga sem tudta, hogy kitarta előttem őket. Átvezetett az „autentikus” világból egy dramatikus világba. Megtanított arra, hogy a dramatikus világhoz, bár szükséges a technika, de tartalommal kell megtölteni a színház törvényei szerint. Elképesztően nagy tudású ember, talán soha nem találkoztam hozzá foghatóval. Megteremtett számunkra egy biztonságos világot ahhoz, hogy tanulhassunk és kitolhassuk a határainkat. Akkor, amikor ez még nagyon keveseknek adatott meg, elvitt engem Hollandiába, hogy lássam, hol tart a Nyugat. De elvitt Erdélybe is, hogy megismerjem az alapokat és azt, hogy amit nyelvként akarok használni, az honnan ered. Igazából megmutatta nekem a világot, de azt, hogy én ezt hogyan használom, és mit szűrök le belőle, nem akarta befolyásolni. A választás lehetőségét adta meg számomra. Hogy tudjam és érezzem minden porcikámmal, hogy milyen kincs is van a birtokomban, és mennyi mindent lehet létrehozni belőle. Ezt is neki köszönhetem. Ő elültette bennünk az érzést, hogy felelősséggel jár: azt, hogy magyarok vagyunk, minőséggel kell bemutatnunk. Azt a hitet, hogy értékkel és minőséggel kell felruházni a magyarságunkat. Ennek alárendelve próbálom élni az életemet, és az alkotásaimat is ezen szemlélet hatja át.

– *Amikor koreográfusként a saját, máséval össze nem téveszthető színpadi világodat megteremtetted, mi volt Novák Ferenc véleménye?*

– Tata soha nem mondott véleményt az általam létrehozott színpadi világról. Nem szidott, de nem is dicsért soha. Azt gondolom, hogy ő ezzel nem azt „mondja”, hogy nem tetszik neki, amit csinálok, hanem azt, hogy szerinte Román Sándor még nem ért a saját útjának a végére. Még nem tartok ott, ahová ő szán engem. De hiszem, hogy odaérek, és egyszer, ha nem is megdicséri azt, amit létrehozok, de azt mondja, hogy „ez már majdnem nem rossz”.

– *Mi az, amit tőle és kizárólag tőle tanultál, tanulhattál meg?*

– Rengeteg dolgot tanultam tőle, de a legmeghatározóbb az életemben, hogy megtanított arra, hogy a néptánc alapvetően szókészlet, az, hogy én ebből milyen regényt írok, már rajtam áll.

– *Visszatekintve: számodra és általában mi az, amitől az idén kilencvenéves Novák Ferenc megkerülhetetlenül fontos?*

– Tata meghatározó a magyar néptánc életében, hiszen magasabb szintre emelte azt. Az én életemben is megkerülhetetlen, mert ott volt mellettem, amikor még formálódtam. Mint egy jó apa, nem hagyott eltévelyedni, és nem hagyott beleszürkülni az életbe. Kihozta belőlem mindazt, amire képes vagyok, és kialakította bennem azt, hogy mindig többre vágyjak, mint ami van, és higgyek abban, hogy semmi nem lehetetlen. Ezért nagyon hálás vagyok neki.

– *Manapság kapcsolatban vagytok?*

– Igen és alig várom, hogy a pandémiának vége legyen és egy jót együnk és beszéljünk a Rosensteinben.

Grozdits Károly

„Tata remek pszichológus”

Hegedűs D. Géza

Beavatásként élte meg, amikor fiatal színészként címszerepet kapott a „Kömüves Kelemen” című rockballadában, ahol – bár paraszti közegben nőtt fel – Novák Ferenc révén korábban soha nem tapasztalt mértékben inspirálta a néptánc és népzene. Hegedűs D. Géza ma is roppant boldog, hogy laikusként elsajátíthatta ezt a táncnyelvet, és hogy Tata társa lehetett a nagy szellemi utazásokban. Kapcsolatuk azóta is szoros és bensőséges.

– Mit jelentett számodra a „Kömüves Kelemen”?

– Amikor 1981 őszén elkezdődtek a próbák, éreztük, hogy történelmi eseményeknek vagyunk tanúi, hisz a Pesti Színházban egy, a maga nemében speciális magyar műfaj született, amelynek a musicalirodalomban se amerikai, se nyugat-európai lenyomata, mintázata nincsen. Nem véletlen volt a műfaji megjelölése, „rockballada”.

Sarkadi Imre a második világháború utáni fiatal drámaíró nemzedék egyik legjelentősebb alakja, még Rákosiék hatalomra jutása előtt, az úgynevezett koalíciós időkben több drámába belekezdett, de végül egyiket sem fejezte be. A *Kömüves Kelemen* sem.

Visszatekintve persze megértem, miért. Hiperérzékeny művészeremberként megsejtette a kor problémáját, veszedelmét. Hogy mi az a diktatúra, és mi a diktatúrák sorsa a történelemben. Megérezte, hogy ha az eredeti népballada törvényszerűségének enged, akkor azt kellett volna megírnia, hogy az önkényuralmi rendszer mindig sok-sok emberáldozattal jár, hogy hatalmas bűnöket halmoz fel, és elkerülhetetlen az összeomlása, majd az azt követő számonkérés.

De Sarkadi a kor gyermeke volt, a háború után ő is hinni szeretett volna abban, hogy a születő új világ az addigi legjobb lesz. Ezért aztán a dráma legfontosabb pontján, amikor *Kömüves Kelemen* az elérendő cél érdekében – hogy álljon a vár! – feláldozza a feleségét, és tizenkét társa közreműködésével befalazza őt, Sarkadi nem merte feltenni a kérdést, hogy van-e joga bárkinek, bármilyen cél érdekében, bárkit feláldozni.

A későbbi évek történelme választ adott rá, az 1956-os forradalommal. Akkor persze még nem sejthette Sarkadi Imre sem, hogy a saját személyes története is óhatatlanul tragédiába torkollik majd, hisz őt is felőrölte az a világ, és végül 1961 áprilisában, hitében megcsalatozva, harminckilenc évesen – máig tisztázatlan körülmények között – kizuhant egy budapesti emeleti lakás ablakából.

– Szerinted miért a nyolcvanas évek elején vált újra aktuálissá Sarkadi töredékes műve?

– Ez az az időszak, amikor a művészet területén – így az irodalomban, színházban is – már esély nyílt arra, hogy a korábbi diktatórikus korszak embertelenségeivel az alkotók, a befogadó közönségükkel együtt nyíltan szembesülhessenek. Mondhatni, benne volt a kor levegőjében. Ennek egyik legragyogóbb példája Örkény István *Pisti a vérzivatarban* című műve, amely a legmagasabb szintű abszurd drámai feldolgozása annak, hogy a magyar huszadik század egymást követő szörnyű rezsimeit miként élte túl a kisember.

Voltaképpen tehát nem meglepő, hogy 1981-ben, a sajnos fiatalon elhunyt színész kollégám, Ivánka Csaba is úgy érezte, érdemes lenne kiegészítenie, befejeznie Sarkadi töredékesen fennmaradt drámáját. Hű maradt a fennmaradt szöveghez, de a történelmi tapasztalatok birtokában tovább fejlesztette és befejezte. Majd mindebből – Szörényi Levente zenéjével és Bródy János dalszövegeivel – egy elementáris erejű rockballada született, a *Kömüves Kelemen*. A ballada népzenei hatása átszővi az egész művet, úgy, hogy – mai kifejezéssel élve – egyetemes érvényű világzenévé avatódik. A

zenedráma kikövetelte magának, hogy autentikus néptáncnyelven, sajátos színházi formában keljen életre. Akkor, abban a színházi pillanatban, szinte törvényszerű volt, hogy Novák Ferenc legyen az alkotótárs.

– A Novák Ferencsel való találkozásra miként emlékezel?

– Élénken él bennem a rendkívül színes személyisége, tele vitalitással, energiával, jókedvvel, elképesztő tudással és hivatástudattal. A rendező Marton László egyik nagy érdeme, hogy az előadás-hoz megszerezte a háború utáni korszak egyik legnagyobb művészt, koreográfusegyéniségét. Szerintem Tata nagyszerűsége, alkotói, pedagógiai, társulatszervezői és művészi tevékenysége a leginkább ott ragadható meg, hogy a néptáncot, a népzénet, a néprajzot nem múzeumi tárgynak tekintette. Nem virtuálisan csodálkozott rá és mélyedt el benne, hanem – miközben erősen támaszkodott az elődök kutatásaira – eleven hagyományként csatlakozott rá, maga is tevékenyen részt vett benne, és a gyakorlatban sajátította el a régióként másféleképpen fogalmazó táncnyelveket. Alkotói és koreográfusi minőségében tudta, hogy létünknek számtalan kifejezőeszköze van, a természetesen adódó verbalitás mellett ilyen a tánc, amely ugyanúgy folyamatosan alakul, fejlődik, integrál, ahogyan az emberi beszéd.

Az emberi szellemet és a testet, a beszédet és a fizikai cselekvést – így a táncot is – sokáig szétválasztották. Miközben bennünk minden mindennel összefügg, legyen szó érzelmi, lelki vagy intellektuális indítatásról. Gyakran a tekintetünk vagy a gesztusunk többlet elárul a lelki állapotunkról, hogy épp mi a véleményünk egy adott emberi jelenségről vagy gondolatról, mintha ugyanezt szavakba próbálnánk önteni. Az ember rendkívül komplex lény, és Tata épp ezt a komplexitást ragadja meg a munkájában.

– Gondolom, ugyanezt tapasztaltad a „Kömüves Kelemen” előadásában is.

– Abszolút. Ahogyan Bartók Béla vagy Kodály Zoltán a klasszikus zenében, úgy Tata a táncban használta fel a ránk maradt hagyományt, úgy, hogy az emberi küzdelmet a legautentikusabban, legmélyebben gyökerezően, mégis a legkorszerűbb táncnyelven volt képes színpadra fogalmazni. Neki is köszönhető, hogy a *Kömüves Kelemen* majd egy évtizeden át folyamatosan repertoáron maradt a Pesti Színházban, ahol több mint kétszázötven alkalommal adhattuk elő, s ezalatt tíz pár cipőt táncoltam szét. Úgy, hogy – bár asziszisztensként ott dolgozott mellette Szögi Csaba – végig Tata tartotta karban a művet.

– Miben látod a *Kömüves Kelemen* legnagyobb tanulságát?

– Számomra a darab felért egy beavatással. Nemcsak büszke vagyok rá, de időnként kifejezetten dicsekszem vele, hogy még nem felejtettem el a legényest vagy a jártatóst (a csujogattással együtt). Tata megtanított arra, hogy a világot sok nyelven lehet kifejezni, és a színház azért fantasztikus, mert maga a totalitás. Olyan meta-nyelv, ahol minden – a zene, a tánc, a verbalitás, az akusztikus elemek, az ének és a képzőművészet – egyszerre van jelen. Varázslatos, nagyerejű volt, és rendkívül sok tanulással zajlott számomra

a próbafolyamat. Ledöbbsentett Tata maximalizmusa. Meg ahogy feljött a színpadra az az édes ember, és maga mutatta meg a lépéseket, a táncmotívumokat, a táncgondolatokat. Atlétikai példával élve helyből ugrott magasat. Odajött és a legmagasabb hőfokon végigmutterta, hogy mit kellene nekünk csinálni. Mi meg aztán kínálódhattunk, amíg laikusként elsajátítottuk ezt a nagyszerű nyelvet.

– *Volt folyománya ennek az együttműködésnek?*

– Hogyne. Ennek köszönhetően hívott el Tata 1983 nyarán a Szegedi Szabadtéri Játékokra, hogy vegyek részt a felújított *Hegyen-völgyön lakodalom* című koreográfiájában. Számos nemzet képviselőjét hívta meg, ahogyan emlékszem, baskírok, törökök, franciák, románok, lengyelek, németek, macedónok, csehek és bolgárok jöttek rá. Valamint három magyar társulat: a Bihari, illetve a dunaújvárosi és a budapesti Vasas együttes. Mindenki a maga lakodalmi szertartását adta elő, az arra jellemző zenei és rituális táncos világgal, amelyeket Tata a kéthetes fesztivál alatt füzérré formált. Vőfélyként nekem kellett ezeket a lakodalmakat összekötnöm.

Általában az új-szegedi sportcsarnokban próbáltunk, ahol esténként mindig más náció tanította be az alaptáncait. És mindegyik társulattal érkezett zenekar. Majd a kollégiumban, ahol laktunk, lent a tornateremben hajnalig roptuk a magyar táncházat a Vízöntő együttes vezetésével. Rendkívüli inspiráló felismerésem volt, hogy milyen nagyszerű emberi minőséget hordoznak ezek a csodálatos táncok és táncosok. Mindenkinél megvolt a maga polgári foglalkozása, így kvázi hobbiként avatták művészetté azt a hagyományt, amit az őseiktől örökölték. Mennyi nagyszerű emberi találkozás! Mennyi fantasztikus élmény! Mintha egy hatalmas kultúrtörténeti utazásban vettem volna részt. És mindezt Tatának köszönhetem.

– *Te amúgy táncos lábú alkat vagy?*

– Igen, nagyon szeretek táncolni. A színpadon a fizikai feladatok szerencsére ma sem okoznak problémát, mondhatom, sportos alkatú ember vagyok. Anno a tánc házi miliő mély benyomást tett rám, sok mindent megértettem a világból. Azóta persze már felnőttek a gyerekeim, de gyerekkorukban rendszeresen vittem őket tánc házába, pontosan azért, hogy számukra is legyen beavatásélmény. Játékos, szépséggel teli, és közben elsajátíthatják ezt a nyelvet, tudnak testben is gondolkodni. Meg hát a szocializációnak is fontos terepe a tánc ház, ahol kapcsolatot kell teremteni, figyelni a partner ritmusát, tisztelni egymást. Ahogy azt én is megtanultam gyerekkoromban Ibrányban.

– *Ha már szóba hoztad ezt a nyírési falut, gyerekkorodban ott még mennyire élt a népi kultúra?*

– Szüleim magyar-történelem szakos tanárokként első generációs értelmiségiek voltak, de lényegében paraszti világban nőttem fel. Ebben a faluban – ma már Ibrány kisváros –, a hatvanas években még nem gázolt át a szocializmus az archaikus népi hagyományokon. Még ültem két tehén vontatta szekéren, mert volt, akinek lóra sem tellett. Szőrén ülve úsztattam lovakat a Tiszában, pajtásaimmal végigcserkésztem a végtelen földeket, réteket, ártéri erdőket, lovas szánon vágathattam a téli határban. Miközben az ünnep mindig ünnep volt. Nagyapámhoz vasárnap korán reggel borbély járt, Szász Elemér bácsi – aki fodrász is volt – fadóbozban hozta a kellékeit, s én kisszéken ülve csodálgattam végig, hogyan borotválja nagyapámat, nyírja le a haját, igazítja a bajszát. Miután öregapám ki-

fizette a felüldülést adó munkát, ünneplőbe öltözött, és egész nap úgy pihent, megtisztelve a Teremtőt, és a teremtés hetedik napját. Keresztelő, dísznóvágás, esküvő, halotti tor, egy-egy jeles névnap, sátoros ünnepek sora – ilyenkor, ha a hangulat már oda jutott, akár bánatból, akár jókedvből számtalan népdal felcsendült. Esetleg táncoltak. Tehát akarva-akaratlanul mintát kaptam. A falusi kultúra belém íródott, mint a legtermészetesebb kommunikáció a lélek és a világ között.

Miközben az élet szakrális pillanatai szintén akarva-akaratlanul belém rögzültek, hisz közvetlenül a templom mellett laktunk. A szülőházam az Ady Endre utca 34. szám alatt ma is áll. Akkoriban nálunk még a házaktól temettek, ha valaki meghalt, az asszonyok összejöttek, megmosdatták, felöltöztették, felravatalozták a halottat, és virrasztottak mellette. A férfiak kimentek a temetőbe sírt ásni. Ilyenkor Miska bácsi, a harangozó felmászott a toronyba, és maga húzta egyszerre mindhárom harangot. Fáradtságos munka volt, úgyhogy rendszeresen megkért minket, gyerekeket, hogy segítsünk. Egyszerre kellett húzni a harangokat, mert így harangozták ki a halottat otthonról. Számunkra, gyerekek számára ez persze kaland volt, mert harangozás után, jutalmul, a templom ablakából, a település legmagasabb pontjáról jó messzire el lehetett látni.

És onnan fentről elláttam mindenfelé. Nemcsak Tokajt láttam – a szobám ablakából gyerekként amúgy Tokaj jelentette a kéklő messzeséget –, hanem a zempléni, sőt, eperjesi és máramarosi hegyek láncolatát is.

– *Mennyire sikerült ezt a kultúrát Budapestre felkerülve megőrizned?*

– A fővárosban nagyon más közegbe kerültem, így idővel bizonyos rétegek óhatatlanul elhalványodtak. Más hagyományok meg felelősdöttek. Például, bármennyire is lokálpatriótának tűnik, de azt kell mondanom, a szülőföldem régiójában született a magyar irodalmi nyelv. A sárospataki kollégium egészen közel van hozzánk, a debreceni református kollégium szintén – ott tanult Fazekas, Csokonai, Kazinczy, Kölcsey, Arany, Ady, Móricz, Szabó Lőrinc, de még az édesapám is. Az ibrányi templom ablakából odalátszik Széphalom, Vizsoly, Tiszacsécse, Szatmárcseke, vagy Krúdy Nyíregyházája. Ebben a televényben, ebben a kultúrában virágzott föl az igazi irodalmi magyar nyelv. Én pedig ennek vagyok a hordozója. Miközben Tata épp a népköltészet gyökereit erősítette bennem.

– *Te mennyire tudtad kezelni a szangvinikus alkatát?*

– Azt hiszem, Tata remek pszichológus. A próbák során valóban határozott, de közben tudja, kivel hogyan hasznos és érdemes kommunikálni. Velem mindig gyöngéd volt, jókedvű és kíváncsi. Karcolásnyi rossz emléket sem őrzök róla, csak azt, hogy rengeteget tanultam tőle. Sosem kérkedett velem, mennyit tud, de munka közben az érvei között rendre olyasmikkel rukkolt elő, hogy időnként rácsodálkoztam, hogy: „Öregem! Micsoda műveltség, micsoda dimenzió!”

Nagyon szeretni való ember, bensőséges a viszonyunk, sokat hívott magához, főzött, iszogattunk, beszélgettünk. Mostanában is rendszeresen csacsogunk telefonon. Ha úgy érzem, információhiányban szenvedek, rendszeresen felhívom. És Tata mindig segít. Miközben a derűje sosem múlik el. Végtelen megtiszteltetés, hogy beszélhettem róla.

Jávorszky Béla Szilárd

„Ma is lenyűgöz Tata nyitottsága”

Horváth Csaba „Csirke”

Öt esztendőn keresztül volt a Honvéd Együttes szólistája a táncos-rendező-koreográfus Horváth Csaba „Csirke”, aki abban az időszakban testközelből tapasztalhatta meg Novák Ferenc egyéniségét és munkastílusát. S bár pályáján a legfontosabb mérföldkövek a TranzDanz, a Sámán Színház, a Közép-Európa Táncszínház és a 2006-ban általa alapított Forte Társulat, számára is komoly útravalót jelentett Tata szellemisége és energiadózisa.

– Emlékszel, mi volt fiatalkorod legmeghatározóbb táncszínházi élménye?

– Könnyű kérdés: Novák Ferenc *Magyar Elektra* című táncjátéka. Miközben az Állami Balett Intézet (ma Táncművészeti Egyetem) néptáncagozatra jártam, társaimmal folyamatosan szemlélztük a hivatásos néptáncgyűteseket. Így jutottunk el 1984-ben a Várszínházba, a *Magyar Elektra* különleges bemutatójára, melynek első részében Tata koreográfiáját láthattuk, a második részben Kerényi Imre prózai rendezését. Hatalmas, mondhatni, meghatározó élményt jelentett. Olyan elementáris hatással volt rám, hogy utána kerek perc kijelentettem, hogy ezt a fajta táncszínházat akarom csinálni. Ledöbbsentett, hogy a folklórról így is lehet gondolkodni. Görög irodalmi művön alapszik, mégis magyar, hisz Bornemisza Péter XVI. századi tragédiafordításából született. Érdekesség, hogy néhány évvel ezelőtt Kaposváron magam is megrendeztem a darabot. Még élénken élnek bennem a régi emlékek. Meg amúgy is vonzódom a görög tragédiákhoz, melyek szerkezete közel áll ahhoz a fajta gondolkodáshoz, ahogy a magam nyelvén igyekszem komponálni a koreográfiáimban.

– Jól tudom, hogy később játszottál is a „Magyar Elektrában”?

– Igen, ez épp arra az időszakra esik, amikor a főiskola elvégése után többbedmagammal a Honvéd Együttesbe kerültem, és rá egy-két évre megkaptam benne az egyik jelentős szerepet. Aegisztust táncoltam, Clytamnestra királynő szeretőjét, akin Elektra boszszút áll és a végén megöli. Ízig-vérig kurafi szerep, amit elég markánsan kellett ábrázolni. De nemcsak a *Magyar Elektrában*, hanem az *Antigonében* is jelentős szerepet szánt nekem Tata: abban a thébai királyt, Kreónt táncolhattam, akinek szigorú tilalmával dacol Antigoné.

– A táncszínházi világ vagy a tiszta folklór vonzott jobban?

– Mindkettő. A nyolcvanas években a táncszínházi vonalról két koreográfus állt hozzám közel: a zenei dramaturgiára építkező, szakmai szempontból progresszívebb Györgyfalvy Katalin és Tata. Szerencsére a Balettintézetben ugyancsak Györgyfalvy Katalin tanított engem, sőt, a koncertvizsgán (ez volt a diplomamunkám) az ő néptáncos körökben elhíresült *Káin és Ábel* című darabjában táncoltam Ábelt. Ez akkoriban roppant releváns volt: valójában egy próbahelyi hangulat, ahol az egyik táncosnak minden egyből sikerül, a másiknak nehezebben. De eközben erőteljesen hatott rám a tiszta folklór is. Emlékszem, rajongva mentünk az Arany János Színházba (a mai Új Színházba) a Kodály Kamara Táncgyűttes előadásaira. Az akkor felbukkant Berecz András egészen különleges ízt hozott a színtérre, nagy rajongója lettem. Miközben erősen hatottak rám Zsuráfszky Zoltán és Farkas Zoltán Battyú lazább szerkezetű, a színházi dramaturgiához közelítő, de tiszta folklór produkciói. Egyik jobb volt, mint a másik. Bevallom, nem is értettem, hogy mi ez a nagy szembenállás. A két vonulat szerintem mindig is jól megfér egymás mellett. Tata egyébként abban is zseniális, ahogyan ezeket az arányokat kezelte

– 1992-ben miért távoztál a Honvédból?

– Fiatal voltam, kíváncsi, és ki akartam próbálni új, ismeretlen dolgokat. A nagyegyütteses életforma kötött rendszer volt, ahol még nyáron is naponta le kellett nyomni a MOM-ban az aktuális néptáncműsort a turistáknak, ha pedig külföldre utaztunk, operettekbe kellett beállnunk. Ezeknél lényegesen izgalmasabbak voltak a táncszínházi előadások, de egy idő után már többre vágytam. Azt viszont soha nem gondoltam, hogy akkor nekem most az a jövőm, hogy világ életemben néptáncos leszek, és innen megyek majd nyugdíjba. Megismerkedtem Kovács Gerzson Péterrel, aki elhívott a TranzDanzba, én pedig igent mondtam. Így, miközben mások sokszor évtizedeken át szolgálták Tata elképzeléseit, és alkotótársként, táncosként, barátként ott maradtak mellette, én mindössze öt évet táncoltam a Honvédban. De az az öt év meghatározó időszak volt számomra.

– Miben volt meghatározó?

– Azon kívül, hogy a magyar kultúra e gyönyörűsége részével foglalkozhattunk, nagyon vonzott az a fajta gondolkodásmód, ahogy a néptáncok felhasználásával ezeket az antik drámákat egy kifejezetten folklorisztikus, tradicionális, archaikus világba átültették. Ezt a megközelítési módot a későbbiek folyamán is nagyon értékesnek és fontosnak tartottam. Hogy az archaikus, az antik hol találkozik a folklórral és a modern színházzal. Hogy a modern színház hol találkozik a folklórral anélkül, hogy utóbbi élő múzeum lenne. Hogy a folklór ereje hogyan tud jelentősen és hitelt érdemlően jelen lenni a modern színházban. Ennek a fajta gondolkodásnak a gyökerei számomra a Tatával közös években keresendők. Emlékszem például a *Tündérbert* című táncszínházi est születésére, mely az akkor ismert erdélyi – román és magyar – folklórkinccset szinkronkoreográfiákban vonultatta fel. Felejthetetlen, felemelő élményt adott. A mai napig konkrét képek, élmények villannak be a különböző előadásokról. Még ma is, évtizedekkel azután, hogy együtt dolgoztunk, újra és újra lenyűgöz Tata nyitottsága és gondolkodásmódja. Ami óhatatlanul a zenéhez való viszonyomra is kihat. Vélhetően azért is tud annyira megérinteni a jazzmuzsikus Dresch Misi – akinek a zenéire régen sokat alkottam, és bár ma kevésbé van alkalmam vele találkozni, ez egyáltalán nem befolyásolja a művészetéhez és a személyiségéhez való vonzalmam –, mert ő ugyanúgy nem illusztrálja a folklórt, hanem újraélteti és újratertemti. És ehhez kellett az, hogy a pályám elején egy olyan nyitott és szabad műhelynek lehessenek a tagja, mint amilyen akkor a Honvéd Együttes volt.

– Veszprémiként amúgy te milyen környezetből jössz?

– Abszolút urbánusból. A családban apai ágon bakonyi kisnemesek, anyai ágon somogyi parasztok találhatók, de én már kisvárosi környezetben nevelkedtem. Édesanyám kifejezetten művészetre érzékeny ember volt, gyönyörűen zongorázott. Miközben a zene és a tánc szeretete az egész családunkat jellemezte.

– Az úgynevezett revival előadók közül kik ragadtak meg a legjobban?

– Mint említettem, Berecz András nagyon. De szerettem a Biharit kíséző Vízöntőt, Kiss Ferivel, Panyigával, szegény Zsákay Győzővel. Meg hát Ökrös Csabát, aki lényegében a haláláig alkotótársam ma-

radt. Amikor 2017-ben a philadelphiai Wilma Theatre-ben színpadra állíthattam Federico García Lorca *Vérnász* című művét, őt is vittem magammal. Ehhez a kifejezetten progresszív, kortárs színházi előadáshoz kellett az ő részben öntörvényű, részben zseni egyénisége, és több évtizedes tapasztalata. Meg, bár a darabra egy más érdeklődési és kultúrközegben érkező emberek jöttek, az általa megtestesített erő ugyanolyan intenzitással tudott hatni rájuk, mintha mindez Magyarországon történt volna meg.

– *Tatával a Honvédon kívül is összejártatok?*

– Hogyne, élményszámba mentek az általa szervezett társasági összejövetelek. Köztudott róla, hogy az értelmiségi körökben mindig is erőteljesen képviselte a folklórt. A mai napig büszke arra, hogy nála egy asztalnál ült Eörsi István és Csoóri Sándor. Ezt mindig elmondja mindenhol mint nagy sztorit, és hát ez akkoriban valóban szimbolikus volt. Rengeteget dolgozott azon, hogy a népzene és a néptánc az őt megillető, méltó helyére kerüljön.

Maga körül folyamatos társasági életet szervezett. Ezeket az eseményeket persze összekötötte a kulináris élvezetekkel, de mindig törekedett arra, hogy a magyar népi hagyományokat olyan vezető pozíciókban lévő emberek is meg- és elismerjék, akik ezzel nem feltétlenül voltak tisztában. Azért is vett részt olyan popkulturális produkciókban, mint a *Közműves Kelemen* vagy az *István, a király*, amelyek túlmutattak ezen a világon, és sokak szemét rányitották a hagyományok fontosságára. Miközben az *István, a király* az én generációim számára a rendszerváltozás szimbóluma, annak a felszabadító, optimista érzésnek a manifesztuma, amit fiatalon mi is éreztünk. Más kérdés, hogy mindebből az elmúlt harminc évben mennyire vegyes dolgok keveredtek ki. Viszont kifejezetten büszke vagyok arra, hogy 1989. október 23-án Tatával együtt metróztunk ki

a Kossuth térre, hogy tanúi lehessünk, amikor az Országgyűlés erkélyén Szűrös Mátyás kikiáltja a Magyar Köztársaságot.

– *Gondolom, azt követően is megmaradt a jó kapcsolat, hogy 1992-ben kiléptél a Honvéd Együttesből.*

– Hogyne. Sőt! Amikor 1997 és 2005 között Szögi Csabával a Közép-Európa Táncszínházat vittük, iszonyú tartalmas és sűrű éveket éltünk – talán ez az időszak volt koreográfusi pályám csúcsa –, Tata rendszeresen eljött megnézni az előadásokat. És mindig elmondta a véleményét. Hol harsányabban, hol halkabban. Többnyire harsányabban. Premierek után nem egyszer már az öltözőben hallottam, hogy kint ordít a büfében, és azon gondolkodtam, hogy vajon most jó vagy rossz kritikát fogok kapni. Mert attól, hogy a látottak alapján ordított, még bármelyik lehetett. De mindig roppantul érdekelt, hogy hol tartunk gondolkodásban.

– *Tata sokszor nyersen, kíméletlenül osztott ki embereket. Miközben szinte mindenki nagy szeretettel beszél róla. te miként láttad őt?*

– Minden pillanatát élveztem. Azt is, amikor ordított, és mindenkit elküldött a francba, és azt is, amikor mindenem felülkerekedett, mindenkit a keblére ölelt, mindenkivel kedélyesen beszélgetett. A Honvédban is a társasági élet dominált, nem mindig vette figyelembe, hogy az munkahely, aminek kifejezetten örültem. Mindig hozott valakit a próbára, a fotóművész Korniss Péter például rendszeres vendégünk volt, szinte hozzánk tartozott. Miközben mindig nagyon ügyelt arra, hogy összetartsa a szakmát, és az esetleges szakmai ellentétek, feszültségek oldódjanak. Hogy a különböző ideológiai elképzelések miatt kialakult szakadékok megszűnjenek. Manapság nagy szükség lenne több ilyen emberre a társasági életben. Mind az előadóművészetben, mind a politikában.

Jávorszky Béla Szilárd

Gyűjtés közben – Moha, 1972

„Tatával atya-fiú kapcsolatot ápolunk”

Székely Tibor

Alig huszonkét évesen lett a Bihari Táncegyüttesnek otthont adó Jókai Művelődési Központ megbízott igazgatója, és urbánus fiatalként beleszerelmesedett a néptáncba. Székely Tibor a rendszerváltozás előtt Novák Ferenc egyik fontos segítőtársa volt, akivel a kulináris élvezetek területén is remekül megértik egymást.

– *Hogyan kerültél ennyire fiatalon a Jókai Művelődési Központ élére?*

– Az addigi vezető, Kiss Albert a HVDSZ [Helyiipari és Városgazdálkodási Dolgozók Szakszervezete] kulturális osztályának vezetője lett, és felajánlották nekem, hogy megbízott igazgatóként vegyem át a feladatait. Tata személyes véleményének, bizalmának nagy szerepe volt abban, hogy odakerülhettem és később véglegesítettek. Amikor 1974. augusztus 1-jén munkába álltam, épp a huszadik évfordulóját készült ünnepelni az együttes, amely amúgy a hatvanas évek elején került az Akácfa utca 32-be. Első munkanapomon épp a Corvin téren próbált a Bihari Együttes olyan táncos egyéniségekkel, mint Beliczay Árpád, Erdélyi József, Magyarai Emil, Stoller Antal „Huba”, a lányok között Foltin Joli, Deutsch Irén, és a nemkülönben gyönyörű Korniss Edit „Edó”, Korniss Péter felesége. E hihetetlen erős, ütős társulattal szinte konfliktusmentesen lehetett dolgozni. Igaz, magam is kellő alázattal és szeretettel fordultam feléjük, nagyon tetszett, amit csináltak, úgyhogy mellettük gyorsan beletanultam a munkába, amit ma már kulturális menedzsernek neveznék.

– *Novák Ferencsel is ekkor találkoztál először?*

– Igen, és mondhatom, egy életre szóló barátság lett belőle. Tata többször hangsúlyozta, hogy a folklór mennyit köszönhet a HVDSZ támogatásának, és a Bihari még azt követően is megmaradt – az ő szóhasználatával élve – a kedvenc macskájának, hogy 1983-tól a Honvéd Együttesnél már mint művészeti vezető dolgozott. A felnőtt együttes mellett a nyolcvanas évek elejére több száz gyermek kezdte meg az ismerkedést a néptáncal. Belőlük került ki folyamatosan az utánpótlás. Ezt aztán sikerült Bihari Alapfokú Művészeti Iskolaként működtetni, normatív támogatással. Később, amikor Tata energiáinak jelentős részét már a Honvéd és a Holland Táncszínház kötötte le, ebben a remek közösségben magam is próbáltam tovább vinni az ő tanításait a fiatalok körében: az európai gondolkodású, nagy tudású, széles látókörű emberét, aki utálta maga körül a sandaságot, a hamisságot, a szélsőségeséget. És ezt mindig kellőképpen hangsúlyozta is, miközben mindig is tudatosan kiállt a kisebbségek jogaiért. Ahogy például a hetvenes évek végén, az egyik nemzetközi néptáncfesztiválon ragaszkodott hozzá, hogy a baszk vendégegyüttes a saját nemzetiségi zászlaja alatt vonuljon fel a „defilén”. Kevesen tudták, akkor mekkora gesztus volt ez, és milyen kockázatos összekacsintás. Az illetékes korifeusok szerencsére észre sem vették. Ez amúgy Szegeden történt, az általa vezényelt nemzetközi néptáncfesztiválon, ahol a nézőtérrel számtalan nyelven instruálta a színpadon mozgó több száz, javarészt külföldi táncost. Persze ismerték szigorát, szakmai igényességét. Tartottak is tőle, de szerették és élvezték is vele a munkát, fantasztikus humorát, a társaságát. Nagyon tudott bánni a tömeggel. Ahogy egy ízben hallottam egy kedves idősebb barátunktól: „Muharay Elemér után ez a Tatának megy a legjobban a szakmában!”.

– *Táncolni mikor kezdted?*

– Már akkor szóba került, hogy szívesen táncolnék, amikor Neuwirth Panni érkezett a társulathoz, hogy segítse Foltin Joli és Tata munkáját. 1975 tavaszának egyik napján Foltin Joli közölte velem, hogy „na, akkor nézzünk pár lépést!”. A *Jobbágytelki forgató*

volt akkoriban az egyik sikerszám. A zenekari kis oldalszobában egy keménykötésű aranyos nőszemély – talán Deutsch Irén vagy Neuwirth Panni – rendesen megforgatott. Úgy látszik, tetszett Jolinak, amit látott, mert elhívott a Kertészeti Egyetem néptáncosportjába (a Bihariban mégiscsak más volt a feladatom). Az együttessel az 1976–77-es évadban rendezett *Ki Mit Tud?* döntősei lettünk. Adigra Tata munkásságából is bőven került a lábamba, az avasi román táncról a nyírségi csapáson át a jobbágytelki forgatóig mindent megtanultunk. Azokban az években a folklór minden porcikáját átjárta. Az egyetemi fesztiválok, a szolnoki és szegedi néptáncfesztiválok és koreográfiai versenyek évről évre jobban elmélyítették ismereteimet és barátságaimat is.

– *Korábban nem is találkoztál ezzel a hagyománnyal?*

– Ahogy a lóhoz, a lovagláshoz is kisfiúként kezdtem kötődni, úgy a folklórral is találkoztam már, de a hagyományok szépségére csak később csodálkoztam rá, miként például Erdély kérdéseire is. Az ismereteim igazából azt követően mélyültek el, hogy a Bihari Együtteshez kerültem, és megismerkedtem Tatával, aki, ugye, Nagyenyeden született, és ezer szállal kötődött Erdélyhez, a Mezőség és a Székelyföld kulturális örökségéhez.

– *Közös utazásokat is tettetek?*

– Vele közösen csak néhány alkalommal volt szerencsém utazni, de ezek valóban életre szóló élményt jelentettek. Például amikor Tatával és Kallós Zoli bácsival hármasban utaztunk előbb Nagyváradra aztán Kolozsvárra. Én vezettem az autót, és majd' lehajtottam az útról, annyira neveltünk, amikor Zoli bátyám vaskos népi rigmusokkal szórakoztatott bennünket. Tata és Joli sok esetben Zoli bácsi segítségével szerezte be az eredeti viseleteket a koreográfiaihoz – nem volt könnyű feladat ezeket átcsempészni a határon, majd idehaza hivatalos beszerzéssel tenni. A Bihari mindig híres volt arról, hogy a különböző fesztiválokon gyönyörű, autentikus viseletben adja elő az adott tájegység táncait. Máig őrzik ezeket a rendkívül értékes darabokat az együttes gondosan kezelt szertárában.

Egy másik, Tatával közös utazási élményem, valamikor a nyolcvanas évek elején a *Csiksomlyói passió* premierje volt Nagyváradon. Kongtak az ürességtől a boltok, ennek ellenére a premier után elegáns fogadást tudtunk tartani. A színház színészei által pult alól beszerzett alapanyagokból Tatával egész nap sütöttünk, főztünk. Mellette kuktának lenni óriási élmény! A fogadásra elkészült hidegtálat, a töltött káposzta és persze a tálalás módja is nagy sikert aratott.

– *Máskor is főztetek együtt?*

– Hogyne, sokszor. Voltak híressé vált receptjeim, mint a „számadójuhászné leves”, amit Tata egyenesen imádott. Nagy megtisztelésnek éltem meg, amikor egy rádióműsorban megkérdezték tőle, hogy szokott-e bográcsban főzni, mire azt mondta, azt inkább Székely Tiborra bízta, ő sokkal inkább a konyhában van otthon. Édesanyja, a mélységesen tisztelt és szeretett „Buna” is legendásan remekül főzött. Az erdélyi örmény, magyar és román, székely, polgári és paraszti konyhában egyaránt otthonosan mozgott. Emlékszem, mi tátott szájjal, csodálva néztük a törékeny termetű, ezüsthajú asszonyt, amint fáradhatatlanul foglalatzkodott az ételek készítésével. Miközben Tata is remekül főz! Altorjai Pista barátunkkal

közösen egy könyvet is megjelentettek az ő konyhájából is elmaradhatatlan kiváló sajtokról. Messze földön híres a vendégszeretetéről. És végtelenül aprólékos gondnal, gusztusosan tudja az elkészített ételt eléd rakni. Miközben a Népszínház utcai lakásának kékfestős kerek asztala nemcsak a kulináris élmények, hanem a komoly szellemi tusák és beszélgetések helyszíne is volt.

– *Ezeket a legendás beszélgetéseket te is rendszeresen részt vehettél?*

– Tatahoz mindig szabad volt felmenni. Igazi értelmiségi kör járt hozzá. Ott ismertem meg Nagy Lászlót, Kormos István, Csoóri Sándort, Kiss Ferencet – Kiss Feri édesapját –, akik mind élénken érdeklődtek a folklór iránt. Tata naprakészen rajta tartotta az ujját a mindennapi irodalmi és színházi élet ütőerén. Mindig jutott ideje olvasni, színházi előadásokat nézni. Olyan párbeszédeknek lehettem fültanúja nála, amelyek egy életre meghatározták a kultúrához, a nemzethez való viszonyomat. Megtanultam, hogy mit jelent a hazafiság, a tisztesség és az értelmiségiek felelőssége. Gondterhes, de rendkívül termékeny idők voltak ezek. Egy ízben Tata kérésére egy fiatal erdélyi tehetség, egy színész nő „átjövételét” kellett segítsen, így – papíron – takarítónőnek szerződöttem a Bihariba.

– *Miben látod Tata különleges helyzetét a néptáncmozgalomban?*

– Tata egész munkássága a folklór és a színház összekötéséről szól. Amíg Timár Sándor az autentikus néptánc anyanyelvi szintű tanításának, a táncpedagógiának a mestere lett, Tata az eredeti anyagokat is korszerűen, frissen megkoreografáló, de a modern embert foglalkoztató nagy sorskérdéseket is színpadra álmódó, vérbeli mesélő koreográfus, példátlan idő- és arányérzékkel megáldott táncszínház-csináló mester lett. A művészeti tevékenysége mellett egy olyan szellemi közeg vette körül, amelynek tagjai a táncművészeti szakma, a színházi élet, az irodalom és filmművészet jelesei közül kerültek ki. A már említett kékfestős asztalnál, a próbateremben vagy a legendás Kispiában sokszor hajnalokig tartó eszmecsere-k voltak. Mindamellert erős, új utakat kereső szakmai műhely is szerveződött a személyisége köré. Nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy az együttesnél alkotó műhely alakuljon ki, ahol a fiatal tehetségek – többek között Foltin Joli, Neuwirth Panni, Stoller Antal, Lelkes Lajos, Mucsi János, Szögi Csaba, Babos Karcsi – szárnypróbálgatásait segíthette. Népzene-szerek sora kapott lehetőséget Tatától, hogy jó körülmények között sajátítsák el az új típusú tánc-kíséretet, mindenekelőtt a Vízöntő, a Malév Kamarás vagy a Gázsa zenekar.

A szakirodalom az első „dramatikus” tánckompozícióként említi a hatvanas évek vége felé készített *Várj reám!* című koreográfiáját. A Honvéd Együttesben kötöttebb művészeti koncepció mentén alkothatott, majd jöttek azok a koreográfiái, amelyek már bekerültek a hivatásos színházak világába is. Ilyen a *Közműves Kelemen*, amelynek létrejötté számomra is fantasztikus élményt jelentett: napközben az Akácfa utcai irodában dolgoztam, esténként siettem a Pesti Színházba. Babos Karcsi barátomtól vettem át benne az egyik közműves, György szerepét, amellyel végül száznegyvenhét alkalommal állhatam színpadra. Még most is beleborzongok, olyan élményt jelentett Hegedűs D. Gézával, Szakácsi Sándorral, Sörös Sándorral, s pláne a már életében legendává lett Páger Antallal együtt dolgozni. Az eredeti koreográfia minden fesztiválon nyert, ahol csak elindult, Szolnoktól Szegedig. Aztán elkészült a nyolcvanas évek elején a *Passió*. Óriási siker, színházban és tévéfilmként egyaránt. Tata emberségére, óriási szívére jellemző az is, hogy az egyik fontos karakter szerepére az akkoriban politikai okokból mellőzött, megalázott, csodálatos táncművészt és embert, Fülöp Viktort kérte fel.

– *1983 után milyen lett a Bihariból és a Honvéd kapcsolatát?*

– Mivel onnantól a Honvéd vált a hivatásos együttesévé, sokan kis Honvédnak tartottak minket. Ő meg – miként korábban utaltam rá – a Biharit a kedvenc macskájának nevezte. Számos kísérletező koreográfiáját nálunk készítette el, mert a Honvédnak sokkal

kötöttebb volt a művészeti programja. Ezáltal másképp alkotott a Bihariban, és másként a Honvédban. Eközben a Bihariból is vitt át fiatal tehetségeket a Honvédba, amikor ott épp nemzedékváltás történt. Kötelességemnek éreztem azokkal a fiatalokkal szemben, akikkel ő már kevesebbet tudott foglalkozni, hogy ugyanazzal a szeretettel, figyelemmel és nyitottsággal forduljak feléjük, mint korábban ő tette, hogy az ő példáját követve tovább segítsem a közösséget. Ebbe persze az is beletartozik, hogy a rendszerváltozás után a korábban szakszervezeti fenntartású táncegyüttesek közül elsőként vettük a saját kezünkbe a sorsunkat. Létrehoztuk a Bihariból János Kulturális Egyesületet. Az akkortájt megszűnőben levő HVDSZ az utolsó csizmáig mindenünket értékesíteni akarta, de szerencsére egy új kormányrendelet szerint nem lehetett elvenni az együttes vagyonát. Így a Bihariból is megmenekült. S mivel én lettem az egyesület első elnöke, a folytonosság is biztosítva volt.

A Bihariból és a Honvéd akkori szoros viszonyát az jól mutatja, hogy amikor 1984-ben a Honvéd Együttest meghívták Kínába, az akkori politikai helyzetben erről szó sem lehetett, ezért minket küldtek ki helyettük. Időközben érkezett egy felkérés Thaiföldről is, úgyhogy sikerült e két meghívást összekötni. Neuwirth Panni volt a művészeti vezető, én a turnévezető. Egy hónapon keresztül kalandoztunk a két országban, amely nemcsak élményként volt fellelhetetlen, de a sajtóvisszhangja is jelentős volt. Sajnos Tata ezen a turnén nem lehetett ott. Ahogyan a többen is csak elvétve, pedig ottlétem alatt az együttesel tizenegy-tizenöt utazást bonyolítottam le, Kínától Kanadáig, Algériától Szardínián át Svédorszáig.

Miközben előfordult, hogy valahová egymástól függetlenül juttunk el. Meghatározó élményem, amikor 1988-ban Jancsó Miklóssal dolgozott a szöuli olimpia nagy kulturális produkciójában, ahová vele utazott a lánya, Eszter is. Én az akkori bemutató sportág, a sporttánc kapcsán vihettem ki táncosokat. De erről senki sem tudott, kivéve Foltin Jolit, aki Eszter huszonnegyedik születésnapjára egy gyönyörű dobozba csomagolt apró tortát küldött velem ajándékba. Szülőbe akkor közel húszórás repülőúttal lehetett eljutni, de az első utam a próbára vezetett. Tata a kakasülőről vezényelt, majd egyszer csak azt látta, hogy Babos Karcsi barátom megmerevedik s torkán akad a szó. Hátrafordult és majdnem lezuhant a kakasülőről, amikor észrevett! Meglepetésében a térdét csapkodva azt kiabálta, hogy „Megjött az igazgatókám!”. Eszter pedig zokogott, mint a zápor, amikor odaadtam neki az édesanyja ajándékát. Már ezért az élményért érdemes volt kiutazni Dél-Koreába.

– *Később mennyire tartottátok a kapcsolatot?*

– Életem ezer szálon kötődik Tatahoz, így barátságunk később is szoros maradt. Szeretettel és kíváncsian követte későbbi, a „testvér-”, azaz a katonai hagyományok területén folytatódó pályafutásomat. Az elmúlt huszonöt évben a huszár hagyományörzésben elért eredményeim is nagyrészt annak köszönhetem, hogy olyan embertől tanulhattam, mint Tata. Ma is szeretetteljes, atya-fiú kapcsolatot ápolunk. Miközben magam is figyelemmel kísértem az ő küzdelmeit. Mert bizony voltak. Az alkotómunka mellett fáradhatatlanul harcolt a szakmáért, és nem egyszer elment a végsőkéig. Kiharcolta a szakma becsületét, a hivatásos néptáncosok nyugdíjáért folytatott küzdelmében eljutott a köztársasági elnöki, Számomra meglepő és nagyon megtisztelő volt, hogy amikor a Fonóban, a nyolcvannegyedik születésnapján tartott ünnepségén megemlékezett legkedvesebb táncosairól, alkotótársairól, barátairól, a kivétlen fantasztikus művészbarátai között mint „főhuszár” barátját, engem is megjelenített. Nálunk huszároknál járja egy ikonikus mondat: „a huszártiszt apja, papja, tanítója” volt egyben huszárainak. Hát, nekem Novák Ferenc az életem „huszártisztje”! Az Isten éltesse őt jó erőben, egészségben!

Jávorszky Béla Szilárd

„A Tatának köszönhetem, ahol tartok”

Szögi Csaba

A táncos-koreográfus-táncpedagógus Szögi Csaba gyerekkorában a szegedi Dóm téren csodálkozott rá a mikrofonban instrukciókat harsogó Novák Ferencre, akivel a későbbiekben rengeteg szálon kötődött össze az élete. Nyolc éven át Novák Ferenc asszisztenseként dolgozott, majd a Népszínház Táncgyűttesből megszülető Közép-Európa Táncszínház egyik vezetője lett. Jelenleg az általa 2012-ben alapított Bethlen Téri Színház művészeti igazgatója.

– Szegeden születél, tizenhárom évesen ott találkoztál először Novák Ferencel. Mennyire maradt meg benned ez a találkozás?

– Életem egyik meghatározó élménye. 1973-ban a Szegedi Szabadtéri Játékok keretén belül tartott nemzetközi néptáncverseny gálája, a *Hegyen-völgyön lakodalom* fináléjában mint gyerektáncos szerepelhettem. Ahogy a többiekkel felmentünk a színpadra, egyszer csak azt éreztem, hogy egy, a hatalmas méretű nézőtér közepén álló apró pont – ez volt Tata – a kezében lévő mikrofon segítségével hatalmas hangerővel instruálja a tömeget. Ráadásul a nemzetközi fesztiválra tekintettel mindezt nemcsak magyarul, hanem románul, franciául és németül is megtette. Olyan elképesztő energia áradt abból a pici pontból a színpad felé, hogy a többiekkel csak néztünk egymásra: Ūristen, ki ez a bácsi?

– *Hogyan vezetett innen az út Budapestre, ahol 1979-ben a Biharit együttes táncos szólistája lettél?*

– A szegedi Tömörkény István Gimnázium táncművészeti szakára jártam, néptáncosként számos olyan versenyen megfordultam, ahol koreográfusként vagy zsűritagként Tata is járt. Miközben az évenkénti szegedi nemzetközi néptáncfesztiválon belül mindig tartottak koreográfusi versenyeket is. Így tizenévesen a szegedi Nemzeti Színházban láthattam a nagy koreográfusnemzedék, Györgyfalvy Katalin, Szigeti Károly, Kriscovics Antal és Novák Ferenc darbjait. Ezzel párhuzamosan a néptáncfesztiválok gáláin – melyeket Tata rendezett – rendre kaptam valamilyen szólószerepet. Úgyhogy, amikor 1979-ben leérettségiztem, az akkor még csak a Biharit vezető Tata felhívott Budapestre. Becsöngettem hozzá, mire közölte, „ott a kisszoba, ott elalszol, a Bihariban pedig hivatalosan te leszel az együttest kísérő Vízöntő zenekar ötödik tagja”. Merthogy egyedül ott volt szabad státusz.

De persze a társulatban a kezdetektől eredeti néptáncot tanítottam, az utánpótlás csoportot vezettem, napközben pedig besegítettem a jelmeztárban. Ahogy akkoriban mondtam, a Bihariban ez volt a „gyere ide, menj oda” státusz. Mindent megvettem, amire Tata megkért, és oda mentem, ahová küldött. Így heteken keresztül lejártam Nyíregyházára, Kalocsára, Győrbe vagy Dunaújvárosba, hogy a táncosoknak megtanítsam az eredeti anyagot. Az utolsó hétvégén pedig velem jött Tata is, és azok alapján összeállította a maga koreográfiáját.

– *Ez a „gyere ide, menj oda” státusz akkoriban téged kielégített?*

– Átmenetileg igen, hisz remek tanulóévek voltak ezek. Miközben alapvetően arra vágytam, hogy a Színház- és Filmművészeti Főiskolán elvégezhessem a koreográfusi-rendezői szakot. De ez akkoriban nem indult, sőt, egészen 2004-ig kellett várnia a szakmának, hogy megint legyen. Úgyhogy 1979-től – jobb híján – különböző tanfolyamokra jártam még a Népművelési Intézetbe, ahol Timár Sándor, Györgyfalvy Katalin és Novák Ferenc tartott féléves koreográfus-mesterkurzusokat. Majd amikor 1984-ben a Magyar Állami Balettintézet főiskolai rangot kapott, és beindította a pedagógusképzést, a Biharit és a Honvéd mellett elvégeztem, hogy mégiscsak legyen egy diplomám.

– *Közben, alig húsz évesen a Dunaújvárosi Vasas Táncgyűttes művészeti vezetője is lettél. Hogyan kerültél oda?*

– Oda is Tata révén. Egyszer csak közölte: „fiam, Dunaújvárosban felszabadult egy státusz, mert az addigi művészeti vezető, Péterffy Attila színházigazgató lett. Miután engem kértek meg, hogy javasoljak utódot, én Neuwirth Pannira és rád gondoltam.”. Úgyhogy mentem. Végül néhány év megszakítással 1993-ig vezettem az intézményt. De Tata nemcsak vidékre küldött eredeti táncokat betanítani, hanem, amikor a Holland Táncszínház koreográfus-rendezője volt, Amszterdamba is. Sőt, 1983-ban vagy 1984-ben státuszt is ajánlottak ott. De addigra Dunaújvárosban sikerült egy komoly alkotóműhely kiépítenem, ahol vezetőként szabadon kísérletezhettem, ezért inkább nem vállaltam el az amszterdami táncos, koreográfus, betanító állást.

– *Novák Ferenc időközben a Honvéd Együttes művészeti igazgatója lett. Nyilván oda is vitt magával.*

– Persze. Egészen 1988-ig mellette dolgoztam. Nemcsak a Bihariban és a Honvédban lehettem az asszisztense, hanem azokban a színházi munkáiban is (*Kömüves Kelemen, István, a király, Fehér Anna balladája*), amelyeket ezeken kívül valósított meg. Rengeteget tanultam tőle. Mindenekelőtt, hogy színházi környezetben gondolkodjak. Az ő koreográfusgenerációjának elsőszámú problémája ugyanis az volt, hogy sokáig csak a különböző koreográfusversenyeken tudták megmutatni rövid – általában tíz-tizenöt perces – dramatikus, tematikus műveiket. Az első egész estés dramatikus tánc-előadásnak voltaképpen Tata 1987-es *Magyar Elektrája* tekinthető, bár az is csak egy ötvenperces, egyfelvonásos mű volt a Várszínházban. Nekem már évekkel korábban mondogatta, hogy ha nem sikerül nagyszabású táncos színházi műsorokat készíteni, akkor a néptánc megmarad a folklórműsor szintjén. Csakis a színház irányába lehet továbblépni. Ezek a mondatai pedig nagyon belém rögzödtek. Dramaturgiai szempontból rengeteg problémát vetett fel, hogy a táncot miként lehet színházi műként kezelni, milyen úton lehet vele a közönséget megszólítani, és átadni azokat a gondolatokat, amik amúgy nagyon jól működtek ezekben az tíz-tizenöt perces, etűdszerű, tömör koreográfiai megfogalmazásokban.

– *Az a konfliktus, ami a hetvenes évek elején a táncmozgalmat beindította, az amatőrök előtt a kaput szélesre nyitó, Timár Sándor vezette Bartók Táncgyűttes és a többi társulat – közte a Tata irányította Biharit – között feszült, az téged mennyire érintett?*

– Furcsa helyzetben vagyok, mert Timár-növendékként indultam. A Szeged Táncgyűttesbe ugyanis már 1973-tól rendszeresen lejárt Timár Sándor (később Martin György is), hogy az eredeti táncanyagokat ne csak a felnőttek tanulják, hanem mi, gyerekek is. Akkor ez a néptáncmozgalmában egyáltalán nem volt divat. A gyerekcsoportok gyerekjátékokat táncoltak: kicsit ugrószotak, jobbra, balra, cifrázó, lengető, három bokázó és kész. Széken vagy más erdélyi falvakban viszont a gyerekek ugyanazt járták, amit a felnőttek a táncházban. Ezt hívták aprók táncházának. Az általad is említett konfliktus pedig, ugye, abból adódott – leegyszerűsítve –, hogy a

nagy tömegeket elérő Bartók Táncegyüttes túl azon, hogy a néptáncmotívika szépségét megmutatta a színpadon, és érzelmileg azonosult vele, igazából nem közölt művészi, irodalmi értékeket, gondolatokat. Tatáék viszont az eredeti táncokat nem azok szépségéért tanulták meg, hanem azt olyan nyelvnek gondolták, amellyel művészi gondolatokat lehet közvetíteni. Az ő produkcióikban sokkal több volt a színpadi jelenlét, a színházi megközelítés.

Nekem sokáig problémát jelentett, hogy – bár a timári iskolában megtanultuk az eredeti táncokat, azok szerkezetét (hogy miként épül fel egy legényes, hogyan áll össze egy táncrend, satöbbi) –, és annak alapján – a zenészekhez hasonlóan – megtanultunk improvizálni (az előttünk járók csak kötött táncokat tudtak), amikor mindent Timár a színpadra tette, azonnal megkötötte. Csinált belőle sorokat, köröket, félköröket, satöbbi, miközben néha egy-két pár kivált a tablóból, és improvizálhatott. Tehát nem arról szólt, hogy a folklór csak úgy a színpadra került. Hosszú évekre telt, mire rájöttem (nem én voltam az egyetlen), hogy az igazi változás abban történt, hogy a szép nagy tablókkal operáló Mojszejev-féle színpadi elrendezés megmaradt, csak a művi lépések kicserélődtek autentikusokra.

– *Mára tehát a konfliktus feloldódott?*

– Részben a különböző iskolák közelítettek egymáshoz, részben – tíz-tizenöt éve – az autentikus színpadi táncfogalmazásban megjelent az úgynevezett organikus koreografálás, ami elsősorban a Magyar Állami Népi Együtteshez és Mihályi Gáborhoz köthető. Amikor úgy van a mű színpadra állítva, hogy az az érzésed van, hogy ott vagy abban a faluban, abban a közösségben. Egészen különleges atmoszféra. És ma már nagyon jól megkülönböztethető egymástól, hogy mely néptáncegyüttesek azok, akik tablószerűen, szinte show-szerűen táncolnak, és melyek azok, akik hömpölyögnek, olvadnak és kavalkádként forognak a színpadon. Miközben az elmúlt ötven évben sorra nőttek fel az újabb és újabb generációk, amelyek ezzel a konfliktussal egyszerűen nem foglalkoztak. Hisz mi ezt az eredeti táncnyelvet tanultuk és tudtuk. Viszont igényünk volt arra, hogy az autentikus tudás úgy jelenjen meg a színpadon, hogy abba gondolatokat lehessen vinni. Egy idő után aztán Tata is ezt az autentikus anyanyelvet kezdte a műveiben használni.

– *A Tata mellett eltöltött időszak alatt miként élted meg legendásan szokimondó, nem ritkán nyersen fogalmazó személyiségét?*

– Mindig ilyen volt, de sosem éreztük azt, hogy bántó akarna lenni. Ha a próba közben egy-egy verbális lendülete után úgy érezte, hogy durván elküldött minket melegebb éghajlatra, a próba végén rögtön odajött, és meghívott bennünket egy italra. Tehát rögtön oldotta a helyzetet. Megtanított bennünket arra, hogy az alkotói fo-

lyamatokba nem vesszük be a személyes problémáinkat – ahogy fogalmazta, azt az öltözöben hagyjuk a civil ruhánkkal együtt –, viszont utána megint civil emberek leszünk. A színpadnak – és ezt a színészek is el tudnák mondani – lényegében ugyanez az ars poeticája: emberként felmegyek, aztán előadóként transzcendens állapotba kerülök, azaz átlépek egy másik dimenzióba. Voltaképpen nem én táncolok azon a színpadon, hanem az a lény, aki előjön belőlem. De ez a lény nem ugyanaz, mint ami én vagyok a civil életben. Tata mindig keményen fogta a táncosait, őszintén és kíméletlenül kiosztotta őket, de aztán, próba után mindig oldotta a feszültséget. Nem emlékszem, hogy bárki megbántást hordozott volna magában vele kapcsolatban.

– *És milyen volt a civil életben?*

– Ott aztán tobzódhattunk. Az általa adott vacsorákon, az általa szervezett disznóvágásokon hatalmas társasági élet folyt, zenészekkel (például Szörényi Levente), fotóművészekkel (például Korniss Péter), filmesekkel (például Böjte József) vagy költőkkel (például Bella István). Ebben a hatalmas kulturális holdudvarban – amit néha udvartartásnak is hívtunk – nem győztük szivacsoként magunkba szívni az élményeket.

– *Mit szólt hozzá, amikor 1988-ban – önállósítva magatokat – Énekes Istvánnal átvettétek a Népszínház Táncegyüttest?*

– Támogatta törekvéseinket. De nem annyira az új nevet. Amikor a Szigeti Károly és Györgyfalvy Katalin alapította Népszínház Táncegyüttes névmódosítási kérelmét benyújtottuk a kulturális minisztériumba, a Magyar Táncszövetség főtitkáráként Tata elsőként tiltakozott ellene. Csak miután leültünk és átbeszéltük, érkezett meg a válasz a minisztériumból, hogy „miután Novák Ferenc és Szögi Csaba megegyeztek”, engedélyezik a Közép-Európa Táncszínház nevet.

A kapcsolat persze ezt követően sem szűnt meg, sőt, Tata a mai napig eljár a bemutatóinkra, és utána meghívja a társaságot egy pohár borra. Ha tudom, hogy jön, mindig gondoskodom róla, hogy legyen jó minőségű bor a büfében. Ezekben a beszélgetésekben mindig lelkesen, élesen, kritikusan fejt ki a véleményét az előadásról. Sosem úgy közelít, hogy „figyelj, nem úgy kéne csinálni, hanem így”, hanem mindig abból indul ki, hogy én azt szerettem-e volna láttatni, amit ő látott. Mert ha nem, akkor azt tanácsolná, hogy... Mindig jó szemmel és stílussal, konstruktívan segített. Ezért sem győzöm hangsúlyozni, hogy az igazi mesteriskolának azt tartom, amikor 1979 és 1988 között Tata asszisztense lehettem. Jelentős mértékben neki köszönhetem, hogy ott tartok, ahol. És nemcsak táncosként vagy koreográfusként, hanem emberként is.

Jávorszky Béla Szilárd

A Bihari Együttes – Keszthely, 1968

„Teherbírás és szarkasztikus humor”

Szörényi Levente

A magyar poptörténet emblematikus alakja, Szörényi Levente az 1982 februárjában a színpadra állított „Kömüves Kelemen” című rockballada kapcsán dolgozott először Novák Ferencsel. Eltérő habitusuk ellenére hamar megtalálták a közös hangot. Olyannyira, hogy 1983 nyarán az „István, a király” című rockopera legendássá nemesedett előadásában szintén Tatára várt, hogy táncosaival benépesítse a városligeti Királydombot.

– A „Kömüves Kelemen” nemcsak a pályádon, hanem a magyar rockzene történetében is fontos állomás, fogalmazhatnám úgy is, a műfaj klasszicizálódásának első kézzel fogható bizonyítéka.

– Az utóbbit nem az én tisztem megítélni, de magammal kapcsolatban elmondhatom: több mint fél évszázados pályám során a színpadi művek megalkotása és bemutatása egyfajta újjászületést jelentett a számomra. Bródy Jánossal és Boldizsár Miklóssal már 1971-ben, a Jézus Krisztus Szupersztár berobbanásakor becsvággal vegyes érzésekkel arról beszélünk, hogy talán nekünk is érdemes lenne hasonlóan gondolkodni. A beatnek, a rocknak és a szimfonikus zenének különös elegye volt ez a mű, és megerősített bennünket abban, hogy a beat, a rockzene valószínűleg többre képes az egyszerű és népszerű háromperces rock and roll daloknál. Hogy önmagában is drámahordozó erejű.

Akkor persze még nehezen tudtuk elképzelni, hogy mindez miként valósítható meg, de abban mindannyian egyetértettünk, ha lesz ilyen darabunk, az tematikájában vagy Atillával és a hunokkal, vagy az ezredforduló Magyarországnak történetével, a kereszténység felvételével foglalkozik majd.

– Utóbbiból nőtt ki 1983-ban az „István, a király” rockopera. Tatával viszont egy évvel korábban, a „Kömüves Kelemen” kapcsán találkoztatok. Milyen eredők mentén született meg az a színházi előadás?

– A hetvenes évek eleji emlegetett bátor kijelentéseket egy évtizeden át nem követte valódi tett. Aztán 1981 őszén megkeresett Ivánka Csaba, hogy Sarkadi Imre befejezetlen novelláját kibővítette, és azt szeretné, hogy mi írjunk hozzá dalokat. Számunkra akkor remek lehetőségnek tűnt, hogy egy zenei betétekkel átszőtt darabban kipróbálhassuk, hogy színházi körülmények között hogyan állják meg a helyüket a mi háromperces számaink. Kiderült, remekül. A siker pedig hihetetlen módon meglódította a fantáziánkat.

– Eleve népzében gondolkodtál? A rock számokra nem lett volna adekvátabb?

– Mivel a dráma népballadai történetet alapszik, számomra adta magát, hogy a zenei betétek alapja is a folk legyen. A népzene amúgy sem állt távol tőlem, hisz alkalmanként már az Illés együttesben is éltünk népzenei megoldásokkal, a Fonográfban pedig még inkább. Mégha addig a dalokban nem is kizárólag a magyar népzene építettünk. Jómagam – lévén, a magyaron kívül szerb és sváb vér is folyik az ereimben – a délszláv népzene éppúgy szeretem, mint a románt, a szlovákot vagy a fúvós, tangóharmonikás sváb muzsikát. E sok hatás aztán idővel szépen kikristályosodott. Így mondhatom, a Kömüves Kelemen zenéje lényegében vérből, zsigerből született. Miközben a színpadon elképesztő rock and roll szólt.

– Tatával korábban nem is találkoztál?

– Nem. A darabbal eredetileg Kerényi Imre foglalkozott, aki úgy tervezte, hogy nem színházi környezetben, hanem egy különleges helyszínen, a Várban, a Rondellánál mutatja be. Tatával rajta keresztül ismerkedtem meg. Aztán jött Marton László, és végül is az általa színpadra álmódott előadást ismerhette meg a nagyközönség 1982 februárjában a Vígshízházhoz tartozó Pesti Színházban.

– Az, hogy ekkor, majd később az „István, a királyban” a népzene olyan elementáris erővel tört ki belőled, mennyire köszönhető Tatának?

– Tata nemcsak visszaigazolta mindazt, ami bennem feszült, hanem az egészet felerősítette. Áttételesen neki köszönhetem, hogy a nyolcvanas években felkértek, és elvállaltam több népzenei album [Muzsikás: Nem úgy van most, mint volt régen..., 1981; Muzsikás: Nem arról hajnallik, amerről hajnallott..., 1986; Kormorán: Folk and roll, 1984; Vizöntő: Villanypásztor, 1987 – a szerk.] zenei rendezői feladatait. Sőt, egyiken-másikon játszom is. Nem mellesleg Sebestyén Mártával – Cserepes Károly sajátos népzenefeldolgozásaival – két közös albumot [Jeles napok, 1984; Szerelmeslemez, 1985] készítettem. Miközben, bármilyen furcsán hangozhat tőlem, azért is szívesen időztem a népzeneészek társaságában, mert a rock and rollban sokkalta több az antiszociális elem, a magának való figura. Úgy is fogalmazhatnék, a pop- és rockzenészek közel sem annyira közösségi lelkületűek, mint a népzeneészek. Már a nyolcvanas évek elején remekül éreztem magam ebben a közegben, és ez nagyban Tatának is köszönhető. Hihetetlen módon felerősítette bennem, hogy a népzében milyen potenciál van.

– Ezek után, gondolom evidensnek tűnt, hogy az „István, a királyban” is együtt dolgozzatok, nem?

– Részemről igen. A Kömüves Kelemen Tata mozgásszínháza emelte elképesztő magasságokba, és a vele átélt sikerek bátorítottak fel, hogy bele merjünk vágni az István, a király megírásába. Ahogy kérdés sem volt, hogy a Városligetben, a Királydombon (amit a mi darabunk után neveztek annak el) szintén őt kérjük fel, hogy mozgásszínházával a korábban általunk nem tapasztalt, irdatlan területet benépesítse. Nem egyszerűen koreográfusként dolgozott, hanem gyakorlatilag berendezte a Városligetet. És olyannyira szoros-sá vált a kapcsolatunk, hogy évekkel később a Fehér Anna koreográfusi munkájára szintén őt kértük fel. A Karmelita udvarban tartott bemutatón csak annyi probléma történt, hogy időközben Kádár János lemondott, ezért Bródy mondatai már nem úgy ütöttek, ahogy kellett volna. Jól mutatva, hogy csínján kell bánni az aktuálpolitikai üzenetekkel. Még ha az István, a király esetében ez kevésbé is igaz, hisz az annyira sokféleképpen értelmezhető, hogy mindig aktuális marad(hat).

– Te sem vagy az a táncos lábú alkat. Azért eljártál táncházakba?

– Persze, főleg Sebőékére meg a Tékára az Almássy Téri Szabadidőközpontba. Azért is oda, mert az nagyon közel esett az akkori Nemzeti Színházhoz. Mint említettem, nagyon szerettem ezt a közeget. Tatával pedig olyannyira összebarátkoztunk, hogy még a serdülő fiamat, Örsöt is beírtam a Bihariba, hogy tanuljon néptáncot. Ha jól emlékszem, Tata felesége foglalkozott vele, és bár Örsi nem lelkesedett be tőle, legalább kulturált közegben élte végig a kamasz éveit.

– Tata robbanékonny karakter, te inkább visszahúzódo alkat vagy. Miként tudtatok együtt dolgozni?

– Szerintem az, hogy különböző habitusúak vagyunk, sosem okozott gondot. Sőt! Engem ugyanúgy lenyűgözött a hihetetlen hu-

morézéke és a szinte katonás hozzáállása. A táncban nincs mese, ott kellő koncentrációra és fegyelemre van szükség. Emlékszem, amikor 1984 nyarán a Szegedi Szabadtéri Játékokra vittük az *István, a királyt*, Tata minden apró részletet lepróbált. Ott ült az óriási nézőtér közepén – én meg szolidaritásból mellette –, és döbbenetes energiával és szívóssággal, a mikrofonba ordítóva instruálta a színpadon lévőket.

Az, hogy a Dóm téren az *István, a király* előadása nem hozta az elvárt színvonalat, egyáltalán nem rajta múlt. Sokkal inkább a rendezőn és a körülményeken. Ekkor döntöttem úgy, hogy inkább a kőszínház irányába törekszünk tovább. Így került a darab 1985 őszén a Nemzeti Színházba [*ma Pesti Magyar Színház*], ahová persze Tata is jött velünk. És hát milyen a sors: amikor 2003-ban az *István, a királyt* Csíksomlyón is bemutattuk, Torda szerepét Tata fia, Novák Péter énekelte-játszotta. Ráadásul bő egy évtizeddel később, 2015-ben Péter már rendezőként vitte vissza a művet az eredeti

helyszínre, a városligeti Királydombra. Szóval, Tatával a szál elszakíthatatlan. Mindig is nagyon szerettem, koreográfusként és emberként egyaránt.

– *Ma is tartjátok a kapcsolatot?*

– Hogyne. Voltak persze vitáink, például Kurszán vára kapcsán, de ezek a polémiák mindig eszmei síkon zajlottak. Sajnos jó ideje nem volt alkalmunk a személyes találkozásra. De tényleg elképesztő munkabírású, roppant fegyelmezett, és rendkívül szarkasztikus humorral rendelkező figura. Sok szempontból olyan, mint Illés Lajos volt, aki sokszor merő poénból olyanokat mondott, hogy a másik szabadon dönthetett, megsértődik-e vagy sem.

Mindenesetre most, mikor megkerestél, elsőre nem is értettem. A Tata kilencvenéves lesz? Az emlékeimben legalább egy tízessel fiatalabb. Mindenesetre boldog születésnapot, és sok erőt, egészséget kívánok neki!

Jávorszky Béla Szilárd

„István, a király” próba – Honvéd Táncszínház, 2009

„Nagyon szerették a Tatát...”

Jakab Péter

Jakab Péter a Balettintézetben 1983-ban végzett osztály többségével ellentétben a Magyar Állami Népi Együttesbe, Timás Sándorhoz szerződött. Néhány év múlva mégis Novák Ferenc támogatásával a Holland Táncszínházban folytatta pályafutását, s azóta is Amszterdam mellett él a családjával.

- *Annak idején kik voltak a Balettintézetben a mesterei?*
- Kezdtünk 1979-ben, végeztünk 1983-ban. Timár Sándor mellett Molnár „Pubi” (Molnár Lajos), Janek Jocó, Zórándi Mari voltak a mestereink – sajnos ők hárman már nincsenek velünk. Perlusz Sándor volt a balettmester, Som Gizella a lányok balettmesternője. Lányi Guszti csinálta a táncjelírást.
- *Remekül emlékszel rájuk!*
- Régi nagy nevek. Ők voltak a mestereink és utána még együtt is dolgoztunk egyik-másikkal.
- *Néhány osztálytársadat föl tudnád sorolni?*
- Kezdjük a Nagy Gabival, akkor a Pataki András, Román Sándor, Meszlényi Ákos, Bálint Ákos... Menjünk tovább: Brunecz Ági, Rusorán Gabi, Baji Kriszta, Bite Mária, „Shirley”, vagyis Zoltán Anikó, Bognár Livia – sajnos ő sincs már velünk. Kik is voltak még? Lakatos Zoli, Makovinyi Tibi, Truppel Mariann...
- *Végzés után ki hová tartott?*
- Akárhogy is nézem, a Honvéd Együttes 1983-as újjáalakítása a mi tagozatunkból történt, három pár kivételével a többi mind a Honvédba ment. Lakatos Zoli, Bálint Ákos és én, a lányok közül Rusorán Gabi, Bite Mari és Baji Kriszta mentünk az Államiba.
- *Meddig táncoltál az Államiban?*
- Összesen négy évig. Először egy évre jöttem ki Hollandiába, szerintem mindannyian így kezdtük, akik ide kikerültünk. Az első év az ilyen próbaidőszak volt. Az Államiban Timár vezette az együttest, Serfőző volt az igazgató, tőlük egy év fizetés nélküli szabadságot kaptam.
- *Ezek szerint teljesen legálisan mentél ki Hollandiába...*
- Persze, hogyné! Az Interkoncerten keresztül, akkor csak úgy lehetett. Rendesen, szerződéssel. Előtte már régebben, '85 körül beszélgettem a Tatával arról, hogy kijönnék Hollandiába. Tata akkor azt mondta nekem, hogy „te figyelj, nem mész te sehova, gyere, itt leszel az Elektrában katoná!”. Mondtam neki, hogy „hát, nem tudom, én nem akarok katona lenni az Elektrában”. Megmondom őszintén, én azért mentem az Államiba, mert nem akartam a többivel a Honvédba menni. Ha mindenki az Államiba ment volna, akkor én mentem volna a Honvédba... Nagyjából ez így nézett ki.
- *Mivel volt egy sérülésem, bokaszalag-szakadásom, előbb Majoros Sanyi jött ki helyettem Hollandiába. Ő az első tagozattal, Zsuráfszkyékkel végzett, a Budapestben táncolt.*
- *Amikor '87-ben visszajöttünk az Államival Amerikából, utána felhívtam a Tatát: „Tata, nem lehetne megoldani, hogy kimenjek Hollandiába?”.* Azt mondja: „Mit ad isten, pont itt lesz nálam a Táncszínház vezetője, a Ferdinand van Altena, gyere át hozzám, eszünk-iszunk és megbeszélitek. Ha működik, akkor mehetsz, ha nem, akkor nem.”
- *Mi indított téged arra, hogy kimenj?*
- Fiatal voltam, huszonekét éves. Volt bennem egy óriási kíváncsiság, hogy egyedül tudok-e boldogulni, meg hogy „Ki, ha én nem? Majd én megmutatom!”. Ez nagyon sokszor rosszul sült el. Nálam... Hát, nem tudom, hogy jól sült-e el, de nem bántam meg! Ha megbántam volna, réges-rég visszamentem volna. Sokszor az eszembe jutott, de valahogy mindig úgy hozta az élet, hogy maradtam.

- *Novák Tata ezek szerint támogatta, hogy kikerüljél a Holland Táncszínházba?*
- Ónélküle nem tudtam volna kikerülni. Sőt, egyikünk se. Aki Magyarországról ide kikerült, az mind csak az ő rábólintásával jöhetett.
- *Az nem jelentett akadályt, hogy te nem nála táncoltál Magyarországon?*
- Nem. A Tata ilyen szempontból nagyon objektív ember. Ahogy mondtam, hívott ő engem korábban a Honvédba, de megértette a személyes fenntartásaimat. Hála istennek, a mai napig nagyon jó a kapcsolatunk, annak ellenére, hogy ezeröttszáz kilométerre vagyunk egymástól. Szoktam vele beszélgetni, szoktam hívni, bár persze sűrűbben kellene!
- *A táncos pályád hogyan alakult Hollandiában?*
- Az első évem arról szólt, hogy megtaláljam a saját helyem. Mert minden táncosnál ez így van, mindegy, hogy hova megy, melyik együttesbe, a világ melyik csücskébe. Először is bizonyítani kell. Tudsz-e, vagy nem? Meg tudod-e állni a helyed, be tudsz-e illeszkedni? Nyelvtanilag is, meg mindenhogy. És főleg, hogy szakmailag mit tudsz nyújtani. Azt kell mondjuk, hála istennek a magyarországi kiképzés, a Balettintézet és a többi, olyan alapot ad, olyan szinten ad tudást, hogy mindegy, hova megy az ember, mindenhol megállja a helyét.
- *Az is mindegy, hogy milyen műfajban?*
- Nézd, a Holland Táncszínháznál szinte mindent kellett csinálni. Nem úgy, ahogy végül is otthon értettük a néptáncot, hanem itt a bolgár néptáncotól kezdve a dél-amerikai, görög, norvég... Mindent csináltunk. Viszont nem csak néptáncot, hanem a step-től kezdve a lindy-hop, rock'n'roll, break, minden volt. Tudniillik minden évben, mondhatni, különleges produkciókat készítettünk. Nem csak úgy kitaláltak valamit, fölvettek videóra, aztán csinálnak, hanem a világ minden részéből a legjobbakat hívták meg minket tanítani, hogy tőlük vegyünk át a tudást. Ez nagyon jó volt, minden darabnak megvolt a komoly háttere.
- *Tata meddig járt ki hozzátok dolgozni?*
- Mondhatjuk nyugodtan, hogy '94-ig. '92–'93-ban csináltuk még a *Lúdas Matyit*, annak a holland változatát. Ez annyira a magyar történelemben játszódó mese, hogy itt Hollandiában egyáltalán nem ismert. Persze, fordítva sem lenne könnyű egy holland történetet, például a bagoly meséjét magyaroknak eljátszani.
- *Hogyan készült egy ilyen adaptáció? Kik segítettek Tatának ebben?*
- A *Lúdas Matyiban* a tánc mellett rengeteg volt a dramaturgiához nélkülözhetetlen szöveg. Ferdinand bátyja, Ernst van Altena kitűnő íróként oldotta ezt meg, az a nagy kihívás volt, de sikerült. Nekem az a véleményem: annak ellenére, hogy ez nagyon összetett színpadi mű volt a hollandok szemében, azért én sikeresnek találtam.
- *Meddig játszottatok egy-egy darabot?*
- Minden produkció egy szezonra készült, néha tovább is műsoron maradt.
- *Milyen műveket jegyzett még Tata a Holland Táncszínházban?*
- A korábbi időkben is voltak darabjai, de amikor én 1987-ben idekerültem, akkor éppen az *Artúr királyt* csináltuk, ami teljesen az

ő műve. De más produkciókban is közreműködött, amikben neki is voltak saját részei. Emlékszem, '89-ben csináltuk a *Magyar rapszodiát*, ami korábban már a Honvédban is ment, itt viszont jött még jó négy perc kemény kalotaszegi hozzá. A végén – pedig akkoriban nagyon jó kondiban voltam – kiköptem a tüdőmet. Mondtam is Tatának: „Nem lehetne ezt az ezeréves bujka nélkül csinálni, ami maga tíz kiló? Amikor fel kéne ugorjak, pincébe ugrok, lehúz a bujka!”. „Á, nem, Petikém, ez így jó!” Makovinyi Tibi is kint volt akkor a Tatával, mondja nekem: „Mit akarsz? Mi is csináljuk!”. „Figyeld!” – mondom neki – „Nem most jöttem le a falvédőről! Nektek nincs hozzáfűzve a végén a kalotaszegi!”. Így húztuk egymást, ez így működött, jó volt! Tata másokat is hozott magával, például Korniss Péter is évtizedeken keresztül fotózta az együttest.

– *Jól tudom, hogy Rossa László is gyakran részt vett a munkában?*

– Igen, nagyon sokszor jött ő is. Amikor a *Lúdas Matyit* csináltuk, egész végig kint volt, át kellett igazítania a zenét a mi ötfős zenekarunkra.

– *Élő zenére mentek az előadások?*

– Igen, szinte kivétel nélkül. Talán csak a *Magyar rapszodiához* volt hangfelvétel, azt nem tudta volna a zenekarunk élőben lejátszani. Egyébként sokféle hangszereken, mindenféle népzenei játsszok, akár dél-amerikai vagy indiai is. Azt kell mondjam, jók voltak!

– *Te magad is koreografáltál?*

– Az itteni Búzavirág Együttesnek voltam a vezetője, ezt majdnem tíz évig csináltam. Mi voltunk még Magyarországon is, kétórás műsorral a Balaton környékén, és annak az egésznek a koreográfiáit én csináltam.

– *Ezek alapvetően folklórjellegűek voltak?*

– Ez folklórműsor volt. Ugyanakkor a Táncszínház számára is csináltam jó pár koreográfiát, mert az úgynevezett kávékoncerteken ilyen oldaláról is bemutatkozhatott, aki akart. Ezek matinélőadások voltak, általában szombat-vasárnap délelőtt tizenegykor és egykor. Például amikor a Nagy Gabi is itt volt, akkor éppen román legényest csináltam.

– *Hol zajlottak az együttes előadásai Amszterdamban?*

– Nagyon szép székházunk volt, majdnem olyan, mint az Államié a Corvin téren. Nem annyira díszes, de saját színházteremmel,

nézőtérrel, gyakorló helyiségekkel, mindennel rendelkezünk. Nagyon jó volt!

– *Novák Tatának milyen volt a respektje a nemzetközi csapatban?*

– Nagyon szerették a Tatát, főleg a régiek, akik hosszú időn keresztül együtt dolgoztak vele. Jó, hát Tatát ismerni kell! Ő egyszerűen megmondja, hogy „kisfiam, húzzál a...”, ha valami nem tetszik neki. Viszont, aki normálisan csinálta a dolgát és beletette a szívét-lelkét, azt a Tata ugyanúgy, a maga módján meghálálta. Olyan bulik voltak nála... Főzött nekünk, mindenki imádta.

– *Mi lett később az együttes sorsa?*

– Feleségem – aki ausztrál – 2014-ben hagyta ott, de akkor már szétesőben volt az együttes. A legnagyobb gondot a 2008-as válság jelentette, egyre csökkent a szubvenció. Több milliárd euró ment ki például a görög pénzügyi válság kezelésére, a mi művészetünk meg már nem volt annyira fontos. Erre az együttesre már nem maradt ennek a gazdag országnak évi másfél milliója, amiből fennmaradhatott volna. Pedig ilyen együttes nem volt és nem is lesz, ahol a világ néptáncaiból ilyen nagy merítés megvalósul. Amit mi csináltunk, nem volt mindenben perfekt, nem is lehetett, de az összkép, főleg az európai táncművészet nézve, megvolt. Azóta a székházat is eladták. Anno egy guldenért vették és az együttesnek újították fel.

– *Mennyire követed a magyar táncművészet irányait?*

– Az aktív táncolást '97-ben hagytam abba, utána még bejártam a Honvédba, itt meg még egy darabig tanítottam is. Otthon az 1999-ben végzett balettintézeti tagozatnak is csináltam *Argentín ritmusok* címmel koreográfiát, Zórándi Mari meghívására. Szóval, sokat jártam haza, de amikortól megszülettek a gyerekeim, más-hogy alakult minden, nem tudtam annyit hazamenni. Később azért hallottam Pataki Andrásékról, amit Juronics Tamással csináltak Szegeden, ami persze egy teljesen más történet. Sokáig követtem még Román Sanyiék dolgait is, az ExperiDance-t.

– *Mit üzensz most Novák Tatának?*

– Először is kívánok neki erőt, egészséget! Ez, mondjuk, ilyen kli-sének számító valami, de legyünk őszinték, ezek nélkül nincsen semmi. Csak azt tudom mondani, hogy élvezze tovább az életet és ne hagyjon ki semmit se, ahogy eddig!

Berán István

Sára Sándor társaságában – „Tata-nap”, Óbuda, 2009

A Bihari Együttesben – HVDSZ Jókai Művelődési Központ, 1963

20213

FOLKMAGAZIN

Ára: 1200 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap